DIMITAR ŠIŠMANOV

HIGH-LIFE

380

ZABAVNA BIBLIOTEKA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ
KOLO XXXI. KNJIGA 380.

HIGH-LIFE

ROMAN IZ BUGARSKOG DRUŠTVENOG ŽIVOTA

BUGARSKI NAPISAO
DIMITAR ŠIŠMANOV

ZAGREB 1926.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

Dimitar Šišmanov.

Dim. Šišmanov rodio se dne 1. prosinca 1899. u Sofiji. Sin je profesora uporedne književnosti dra. Ivana D. Šišmanova i Lidije Šišmanove, publicistkinje (piše i u francuskim časopisima), kćeri poznatog ukrajinskog učenjaka i javnog radnika Mihajla Dragomanova. Po svom ocu on je u rodbinskoj vezi s autorom »Baj Ganje«, Alekom Konstantinovom, i s Aleksandrom Božinovom, poznatim slikarom-karikaturistom, a po majci s ukrajinskom pjesnikinjom Lesjom Ukrajinkom. Dimitar Šišmanov stekao je gimnazijsko obrazovanje u Sofiji, a pravno na pravo- i državoslovnim fakultetima u Ženevi i Zürichu. U Zürichu je bio tajnik studentskog udruženja Južnih Slavena, u koje su bili udruženi Hrvati, Srbi i Bugari, koji su onda radili na osnutku slobodne balkanske federacije.

D. Šišmanov je počeo da suradjuje 1908. god. u časopisu »Demokratičeskom pregledu« i kasnije u drugim časopisima.

Šišmanov je autor triju velikih romana: »Deputat Stojanov« (1918. god. iz političkog života), »High-life« (1919. god. iz socijalnog života) i »Buntovnik« (1920. god.), koji opisuje život sina svojedobnog buntovnika protiv Turaka. Izdao je nadalje zbirku novela »Pripovijetke«, koje je napisao prije 1920. godine, te zbirku »Čudni ljudi«, po kojima je postao laureat za 1924. godinu, dobivši premiju od ministarstva prosvjete u Sofiji. Prošle mu je godine izašlo literarno-historijsko djelo: »Le mouvement litteraire en Bulgarie«, objelodanjeno u pariskoj »Comoediji« i u posebnoj brošuri.

Šišmanov igra i u javnom i u društvennom bugarskom životu vidnu ulogu. Od 1922. pa sve do nedavno bio je član predsjedništva Saveza bugarskih književnika i njegov tajnik. Od 1921. Šišmanov je načelnik u bugarskom komesarijatu za reparacije.

Šišmanov je sada stalni suradnik najboljeg sofijskog dnevnika »Slova«, koje su uredjivali sada već pokojni Al. Grekov i Nikola Milev, prvi bugarski umni kapaciteti, a u kojem sada suradjuju prof. dr. Petko Stainov, Kulišev, Konzulov, Zlatarski, Badev, Sirala-Skitnik i dr. Šišmanov suradjuje svaki drugi-treći dan u rubrici »Umjetnost i publika«, u kojoj piše literarne, glazbene i umjetničke kritike, kozerije i dr. Nerijetko se javi i u feljtonu kakvim beletrističkim radom.

Dimitar Šišmanov, koji je na temelju autopsije upoznao život viših bugarskih društvenih slojeva, podvrgava kirurškoj vivisekciji život bugarske inteligencije i njezine poglede na život i svijet. Šišmanov ne piše satiru na to društvo, na njegove surove instinkte, na njegovu kulturnu površnost, nego ga samo opisuje svojim vještim perom, da onda na temelju svog vlastitog doživljavanja stvori za »high-life« upravo porazan zaključak.

»Buntovnik«, najveće medju njegovim djelima, crta jednu burnu dušu, koja se nikako ne može pomiriti sa moralnim indiferentizmom današnjice, iznosi nam jedan izrazit tip Bugarina, koji je spreman na sve žrtve, da obrani pravo i pravednost.

U svojim novelama (dosada ih je napisao oko 30) tretira D. Šišmanov gotovo sve pojave suvremenog bugarskog društva, kako su se one odrazile u njegovoj unutrašnjosti.

Uvjereni smo, da će i »High-life«, — iza »Bregalnice« od M. Kremena drugo bugarsko djelo prevedeno u Zabavnoj Biblioteci — naići u hrvatskoj javnosti svojim mozaičkim i zanimljivim karakterom fabule na topao prijem.

ХАЙ-ЛАЙФЬ

Sofija, dne 25. veljače 1912.

Dvanaest je sati. Izlazim iz ureda i u hodniku posebnom krpom čistim svoje lakovane cipele. Iza ledja mi prolaze gospoda kolege i ja osjećam njihove podrugljive poglede. Smijte se! Vi me izvrgavate ruglu, ali i zavidite, što mi odijelo tako odlično pristaje i što uvijek pokazujem nonšalantno-elegantnu spoljašnost, koja mi je otvorila vrata tolikih salona. Da, samo ta spoljašnost! Ja znam, na primjer, da su me Stojčevi pozvali prvi put samo zato, jer je Nelli Stojčeva primijetila, kako mi lijepo stoji nabor na hlačama. »Ne tako oštro, kao da su sada utijane, ali nekako slobodno...« Nekako, kad im samo moje noge daju taj neprisiljeni i pravi izgled! To je dosta ili, još prije, to je nedostižno i to otvara vrata tolikih hramova, koja su nepristupačna drugim smrtnicima.

Izlazim na bulvar. Ja znam točno, kako i koga ću susresti. U početku mi se svuda naokolo pokazuje siva, neinteresantna gomila. Kad stignem do talijanskog poslaništva, sve se razbistri. I eto već prvih znanaca. Eto i drugih, trećih... do Borisova vrta, gdje se pred vratima zaustavlja sofijski high-life. High-life ne ulazi gotovo nikad u vrt. Emancipirani ljudi, ako žele još šetati, odilaze gore na glavnu cestu ili u koju sasvim sporednu aleju. No tih je malo, većinom čudna bića ili odraslije djevojke. Vrhunac high-life-a dopire samo do kuće generala Nikolajeva i vraća se do sredine bulvara,

— izmedju kluba i kuće dra. Slavčeva. I na tom malom dijelu ulice oko podne i pri lijepu vremenu prolazi polagano niz sofijskih ličnosti. I ja znam gotovo točno, gdje ću susresti svaku pojedinu od njih.

Eto prve. Izdaleka je vidim čitavu, provjeravam kosim pogledom, koje odijelo nosi — i dok čekam automatski, da se približi na strogo odredjeni razmak, odakle se odjedanput poklonim, ne odviše duboko, ali ne i nehajno, — glavom mi ravnodušno prodje sve ono, što mi je poznato o toj ličnosti.

Ja znam mnogo strašnih stvari, — znam ih tako, kao što svaki od toga društva poznaje najintimnije tajne svojih bližnjih. I jer se zna, da nisam nikada sam čuo za njih, navikao sam, da ih nosim u sebi sasvim ravnodušno, kao da i ne postoje.

Takve stvari znam i o muževima i o ženama i o djevojkama, pa unatoč tome nije mi nikada palo na pamet, da pitam na pr. gospodju Jankovu: »Jeste li susreli jučer Velinova? Kako ste se proveli? Nije li vas netko opazio kod sjemeništa? Jeli bilo lijepo?« Nikada mi nije palo na um, da pitam nešto slično. A to bi možda bilo najprirodnije, najčovječnije, najzanimivije. Ne, ja sam razgovarao s Jankovom o vremenu, o modi, o najnovijem »traču«, o tajnama drugih — o istom onom, o čemu razgovaraju s njom i svi drugi, kojima je kao i meni dobro poznato, da ona ljubi Petra Velinova i da njezin muž možda i zna za to i šuti. To su oni obični poslovi, na koje nitko ne misli, kad razgovara s njom, — ali kad razgovara s drugim, misli na njih samo kao na jednu lijepu, pikantnu brbljariju. »Trač« je u Sofiji nešto apstraktno, te se sam po sebi ne odnosi ni na život ni na ljude. Kad se govori o odnošajima gospodje Jankove, nitko nije svijestan, da ima pred sobom nešto veoma strašno: jednu izmučenu ženu, zaljubljenu u nepostojanog, hirovitog Don Juana, a vezanu uz jednog strpljivog

čovjeka... O, Bože sačuvaj, komu bi nešto slično palo na pamet? To ne bi bio više »trač« — nego samo jedna neprijatna istina.

---

1. ožujka.

Danas je prekrasno vrijeme, Vitoša je neodoljivo veličanstvena. No tko je vidio Vitošu u Sofiji? Gotovo na deset kilometara od grada, ne postoji ta hirovita, graciozna, promjenljiva planina. Nitko nikad ne govori o njoj, nikoga ne mami da je pogleda izbliza, — nikoga od high-life-a. Samo mala Antonija Bjelčeva zna često reći na žurovima, otvarajući široko oči: »Ah, Vitoša je bila danas čudesna, čudesna!« Ali i ona je vjerojatno pozirala i nije osjećala, što pripovijeda. Uostalom — gospodja Bjelčeva poklanja tome pažnju! Pod namještenim riječima njezine kćeri, riječima, kojima nitko ne podaje ozbiljno značenje, tko zna, ne krije li se kakav opasan oganj. Tko zna? Jer po spoljašnjim manirama, po ponašanju i po riječima jedne sofijske djevojke ne može se nikada zaključiti, kakav joj je unutrašnji sadržaj... Ako uopće jedna sofijska djevojka iz high-life-a može da ima neki sadržaj!...

---

4. ožujka.

Dvanaest je sati. Na bulvaru. Nalazim se dvadeset koračaja iza Hristine Maljejeve. Hristina Maljejeva i ja iza nje — to je jedan isto tako poznati par glavne ulice, kao Velinov i Jankova, Georgijev i Mihajlova. Svakomu je već poznato, da ja oko podne idem po Caru Osloboditelju, na dvadeset koračaja iza Hristine. Od narodne skupštine do kluba. — Prema jednima sam lud, prema drugima samo smiješan, ili drzak, ili očaran. Prema jednima opet želim se dočepati Hristinina miraza, prema drugima prosto poziram, t. j. tražim, da se nečim odlikujem u općoj gomili mladih salonskih ljudi.

Nitko pak ne misli, da sam možda iskreno zaljubljen. »Ljubav, — ljubim«, to su riječi, koje se nikako ne upotrebljavaju u sofijskom high-life-u. Mjesto toga ima različitih drugih izraza: — flirt ili, ispravnije, flert, općeniti pojam, pod kojega se koprenom vrši sve; zatim fraze: nalazim, da je netko sladak (to je ženski izraz, muškarci jasnije i odredjenije iskazuju isto); kompromitiram se s nekim... Ali »ljubav, zaljubljen sam, ljubim«, to su riječi, koje su u najčešće slučajeva izrečene ironično. U ozbiljnoj im formi — one su strašne, neprihvatljive, tudje i cinične. Napose — u sofijskom high-life-u te su riječi besramne. I nijedna pristojna djevojka ne će ih izreći! Može se reći: »ja sam cijelu večer flirtovala bilo s kime!« To se može slobodno reći. Bilo koji gospodin ispričat će vam, u čem se je sastojalo to flirtovanje. Ali i vi takodjer znate, u čem se je ono sastojalo. No vi mirno slušate, kad vam djevojče kaže kroz smijeh: »ja sam cijelu noć flirtovala s tim i tim!« — i ne mislite dapače na istinsko značenje tih riječi. Tako je to; to je sve razumljivo! Ali kad bi isto djevojče reklo: »ja ljubim ovoga ili onog čovjeka i ja sam bila čitavu večer s njim sretna!« — o Bože, to bi bilo nešto užasno. Vi biste se smeteno ogledali, svi bi pocrvenili i zašutili, i to djevojče bez takta bilo bi za sva vremena izgubljeno.

———

6. ožujka.

Poslije objeda — ja sam opet na bulvaru. Kod Spomenika sretnem Hristinu. Taj susret ima svoje sakramentalne forme. — Ja opazim djevojku, još kad je u aleji pred Jablanskim, a moja milost kod talijanske legacije. Često puta, kad je tek spazim, ona je gotovo sakrivena od drugih prolaznika. Ali mi je dosta, da vidim i najmanji njezin dio — njezinu ruku ili male koračaje, ili rame, — i već je prepoznam samo po osobitom ritmu njezinih po-

kreta. Nekada mi je svijest još ne bi ni zamijetila, ali mi ju je srce s plahim treptanjem nagoviještalo, da je ona tu.

Približavamo se. Moj hod je još elastičniji i slobodniji. Njezino lice je nepokretno i ravnodušno. Dijele nas dva koračaja. Ja skidam šešir i klanjam se malo naprijed i malo na desno. Na ustima joj se nenadano pojavi jedna grimasa, dva hitra nabora obrazuju se oko njenog tankog nosa, zubi joj bljesnu za tili čas, obrazi joj se rastegnu na stranu — i — poslije jednog časka lice joj je opet mirno i nepomično. To je idealni smiješak djevojke iz čistog high-life-a. To je odgovor na moj pozdrav. Taj smiješak i jedva primjetljiv poklon glave... Jedan refleksni pokret automata... Hristina odlazi, ja nastavljam svoj put, prodjem odredjenih dvadeset koračaja i vraćam se iza nje.

———

7. ožujka.

Danas sam uzalud čekao Hristinu. Ona nije izašla. Sakrio sam svoju muku pod nepokretne crte lica i stigoh Milka Način, Teodorova Beneva i krasnika Stajkova, koji su zijevali i polagano odlazili, da objeduju u »Bugarskoj«. Razgovor im se kretao oko »Nove Amerike« i akrobatkinje Ilone. Sinoć ju je u separéu ugrizao Milko za koljeno, a Teodor joj je dugo cjelivao od bola plavo mjesto. Stajkov je igrao pokert s Benevom uz uvjet, da onaj, koji dobije, plati potrošak i da si uzme Ilonu. Nadigrao je Teodor. To se zna. Lice mu je zelenkasto i debeli nos tužno mu visi pod duboko upalim očima.

— A što se ti ne nadješ katkad u Novoj Americi? upita me naglo sretnik, koji je dobio igru. Zar ti nisi od krvi i mesa?

Osjećam, da mi nije nijedan mišić zatitrao na licu. I toliko sam želio, da udarim tu mrsku, naduvenu fizionomiju. Ne od uzrujanja... Ne... nego

jer je ona grozno tupa i nijedna je lijepa zraka nije osvjetljavala.

— Zašto ne idem? upitam i nasmiješim se. Dolazi mi na um, što bi rekli ti prijatelji, kad bih im počeo objašnjavati, zašto se ne vidjevam nigdje u javnim i tajnim spelunkama, gdje se sofijska mladež veseli i gubi posljednje boje i cvijeće rano uvenule mladosti. I uzvraćam s onim, što je daleko od mene, ali što je najshvatljivije za njihove umove:

— Nemam dosta novaca.

— Hajde, čovječe, odgovara mi Teodor. Novaca. Po jedanput na mjesec valjda ćeš naći stotinu leva... E, dodji, dok je Ilona ovdje. Upoznat ćeš se s njom...

I objašnjava apatično, što još mogu učiniti s Ilonom. Riječ zvuči golo i tako bezdušno, da gubi dapače cinično-čuvstveno svoje značenje, dobija nešto mehanično, kao da se odnosi na nekakav propisani režim.

— Slušaj, a kako izgleda ta Ilona? upitam.

— Ho-ho-u! klikne ushićeno Teodor. Čudesna žena!...

— E, kako izgleda, reci!

Teodor me gleda začudjeno i kao da nešto traži u pameti. Poče da zanosno pripovijeda o sakrivenim dražestima akrobatkinje. Sve su imenice uzete od narodnih anatomskih izraza, kojima su prethodili brojevi »jedan, jedna, jedno« i završavale su se glagolom »velim ti«, koji je zamirao u blaženom uskliku.

— I, što sam shvatio? — prekinem ga u smijehu. Kako mi je ti opisuješ, ona može biti i Madžarica i Indijanka i visoka i malena i smedja i crna i tanka i debela!

— He, jok, srdito odgovori Teodor, — Ciganka! Nisam li ti rekao...

I ponovno započe opisivanje, te u jednako surovom stilu pokuša, da mi dade nekakove poetske potankosti, ali predje na ono, što ga je naj-

većma zanimalo. I s onim jednakim »velim ti«. Vidi se, da on nije kadar da osjeti ništa drugo, osim onoga, što bi mu i neka ciganka dala, jer i ne traži više. On se sastaje s Ilonom, jer ona igra u Novoj Americi. I da ima ciganki u tom lokalu, i one bi ga ushićavale, a on bi i njih opisivao s istim izrazima, kao i tanku akrobatkinju.

I meni je žao nesretnog stvorenja, koje ide od Teodorovih ruku u Milkove, a od Milkovih u Stajkove ili u Žoržove ili u Petrove. Jer ja sam vidio Ilonu. Vidio sam je na ulici i jedanput u Novoj Americi, kamo sam za njom otišao.

Ona je visoka i nije proporcionalno gradjena. Struk joj se počinje ispod čvrstih grudi i brže se prelijeva u bedra. Ali je tijelo akrobatkinje tako gipko, tako pokretno, da joj svaki mišić plovi u pokretima, jer i gradsko odijelo kao da se u nju upija i kao da je kao živo grli. Ali najljepše je Ilonino lice. Posred uvijek blijedo-tamnog lika, pod teškim šljemom crnih kosa upijaju, da naročito upijaju, te bljeskaju i govore dva ogromna bezdana oka pod niskim čelom. Pravilni nos ima takove tanke nosnice, te izgleda, da trepte pri svakom udarcu srca. I pod tim očima, pod tim su nosom stisnute tanke, zmijske, blijede usnice, kao bestrasni čuvari beznadne tajne.

Eto ja opisujem Ilonu i u glavi mi se roje iste misli, koje su me obuzele, kad sam je prvi put vidio, koje me muče, kadgod vidim mnogo traženu, a nezadovoljnu ženu.

Meni se čini, da osjećam, što je ta žena tražila od života, za čim je čeznula i zašto se osjećala prevarenom, zašto joj gori taj skeptični bljesak u njezinim očima. I postaje mi teško. Nešto mi govori u srcu: neće li se, neće li se, Bože moj, naći na putu ove žedne duše neki čovjek i dati joj ono, što osjećam da ona nema, da traži tako bolećivo, tako očajno ono, u što ona više ne vjeruje, te da vidi, da u svijetu ima ljubavi, da ima ljepote, da ima bez-

umnih časova, koji brišu sve što je loše. I časovi ne prohuje munjevitom brzinom, nego oni mogu da se ponove, da sreće ima na tom svijetu. I želim tada, da se razdrobim na hiljadu atoma, da udjem u duše različitih muškaraca, da ih potisnem k razočaranim ženama, da im šapnem: »Hajde, idi k njoj... Ona traži samo malo. Traži samo malo istinske ljubavi. A to je tako jednostavno... Što je to? Malo sklonosti, malo nježnosti, toplih riječi, toplih pogleda, izolacija od svakidašnjice i ništa više. I to daje čovjeku snagu, svijest širine, nepobjedivosti, besmrtnosti!«... Daje ono, što se ne može izraziti našim zemaljskim, otrcanim riječima... Ono, što osjećam, ali što još nisam ispio do kraja!...

Hoću li ga ispiti do dna, Bože moj?...

Hristino, hoću li ga ispiti?

Prestao sam da pišem, dugo sam vremena sanjario... I poslije mi se, kao uvijek, preobraziše sanje pod teretom svega onoga, na što me je naučio život...

I eto nenapisani mi se reci danas čine nepotrebni, nerazumni, sentimentalni.

Što ja tražim od Teodora, Milka, Stajkova?... Neka ljudi žive, kako znaju!...

---

8. ožujka.

Ima dana, kad vidim samo lijepo u stvarima. Ili mi možda u oči unidje nekakvo sunce plamenite krasote i oblije svojim zrakama sve što vidim. I tada sam kadar da stojim na ulici, prignut nad nekakvom lokvom vode, i da gledam, što se u njoj odrazuje, ili kako na njezinoj površini igraju purpurne boje duge, prelomljene tankim slojem benzina, koji je unutra kapnuo od automobila, što je netom projurio. Ja se dobro sjećam jedne takve lokve. Ona bijaše okrugla i u njoj se odražavaše nebo poput svijetlo-plavog emaila. I na tom lazurnom dnu sa strane su se ocrtavale dvije crne tanke jedva-

jedva propupale grane. To bijaše poput skupocjenog japanskog crteža, upravo prekrasno u svojoj jednostavnosti. Kao da se u tom nečistom sloju vode odražavala čitava krasota proljetnog dana: duboko plavo nebo i propupala priroda.

Ali ima i drugih dana, kad gledam stvari u suhoj uredskoj spoljašnosti. Tada se one klasificiraju u mojoj pameti kao nekakvi papiri u različite kategorije: potrebni, nepotrebni, lažni, iskreni, glupi, umni... i sve me drugo ne zanima, kao što me ne interesira, je li koja molba napisana na lijepom papiru ili ne.

U te mi se dane i ljudi čine čestoput poput žive korespondencije. Evo taj gospodin: on je jedan akt, kojim se traže nekakva dobra na temelju bilo kojeg članka, na temelju bilo koje okružnice... To je popraćeno sa stotinu natpisa: molbom za udovoljenje, mnijenjem, da se počeka, s dometkom, da mu se pospješi i t. d.... dok vrijeme ne napiše poprijeko na prvoj stranici: bez uspjeha, u arhiv. Ali molba neće da miruje. Pod drugim vidom, pod drugom bojom odlazi, da se protisne u neku registraturu, počinje opet da puže, pa katkada uspijeva, a katkada jedva da uspije, nego se pronadje, da nije žigosana, da joj fali sadržaj, da je bez potpisa!... A ova gospodjica? Ona je jedna nepismena molba za namještenje, kakove pišu propale gimnazijalke. Svako joj je slovo ukrašeno s kovrčavim znakovima, a glagoli su s »je« na kraju! Ona debela gospodja cijela je mapa stare korespondencije, povjerena mladom činovniku, da je raščisti.

---

9. ožujka.

Danas je drugi dan proljeća. Nisko kestenje po bulvaru pokriveno je smedjim pupovima. Male, ozdola zaokružene, kuglice čine se kao da su pokrivene s blještavim tankim slojem rastopljena šećera, koji bi čovjek želio otkinuti i pojesti. U

jednom vrtu, blizu Orlovog mosta, cvatu već i šljive. Svake godine, ponovno djevičanske, oblače poput snijega bijelo bračno ruho i čekaju sile, koje će ih oploditi, jer su zaboravile, da su već mnogo puta bile majke. Okolo njih vije tajanstven dah strastvenog iščekivanja, neotrovanog od bilo kakvih razočaranja i minulih uspomena, od bilo kakvog straha pred budućim nesrećama!...

Vrhunci Vitoše pokriveni su snijegom. Ali polja su već sočno zelenkasta i smedja i kao da su se nadigla od bujne vegetacije.

Dragalevci su veselo svjetlucali pod sunčanim zrakama, i bili su umotani u jedan nabor toplog pokrivača, pod kojim se budio život. Ljulin je sivoplavkast i dalek. Balkan se proteže monoton sa širokim, žutim prostorima i kao da putuje polako prema istoku, pod modro nebo. Jedan se oblak protegao nad Murgašom i kao da će ti svojim svijetlom zabliještiti vid.

Od Borisova vrta dopire miris mlade trave, drvenog soka i borova. Odrpano cigančе prodaje ljubičice i žuto-crvenkaste narcise. Kod tramvajskog stajališta, pred turskim poslaništvom, preživa lijeno jedan bivol, gleda apatično na prolaznike i sunča široku glavu na žarkom suncu.

Srce mi diše široko i upija ljepotu dana kroz oči. Krajevi mi srca trepte od proljetne snage i katkada kradomice miluju svježu kiticu ljubičica, zataknutu na žaketu.

Čekam Hristinu...

Idem prema parku. Ostajem u njem četvrt sata. Tada ću se vratiti i kod spomenika ja ću susresti tanku figuru. Uljuljam se u nejasne sanjarije. Ukazuju mi se žalosne i opet radosne slike. Sanjarije o budućoj golemoj, uzajamnoj ljubavi i sreći... Hristina! Šapnem njezino ime i napojim se nadom proljetnog dana. Svako je slovo skupocjen kamen prekrasne ogrlice...

Hristina!

Dignem glavu i ugledam pred sobom jednu gospodju. Nešto mi blisko dopire od nje i nešto me draži u njezinom obliku. Ta baš toliko ne sliči onoj, koja caruje u mojem srcu, ali me ipak privlači. I to me srdi. Dama ide polagano, obučena je sivo, a pod širokim šeširom gledaju dva izmučena, blještava oka. Nešto veoma jednostavno i jasno provejava cijelu ženu. Nešto kao današnje sunčane zrake. Ništa tajanstveno, nego samo veoma toplo i duboko... »Eto, gle, s takovim se bićem živi dobro... Nikakvi konflikti, nikakve borbe. Nikakav protest protiv sudbine. Ona zna samo jedno: da te ljubi... A samo je nesreća htjela, da ju je život svezao s takvim glupanom, niskim čovjekom, i prisilio ju, da ljubi Velinova!« Dižem rame pred tom tužnom ironijom. Gospodja prolazi polagano pokraj mene, a da me i ne opazi. Ona je s čežnjom uprla oči prema Sobranju. Tko zna, što me je ponukalo, da je pozdravim i kažem tiho:

— Dobar dan, madame Jankova!

Gospodja trepne očima, probudi se od bolne zanesenosti i tužno prigne glavu. Mio i molećiv smiješak zasvijetli i ugasne na njezinim usnama.

»Eto i tijelo njezino... To mora da je lijepo... Ali čitav mu se čar osjeća odjedanput. Znaš, što će ti pružiti... ni više, ni manje... Ono će biti jedno te isto, malo strastveno, malo ljenivo, nezakrabuljeno, bez hirova, uvijek kao puna čaša: ispit ćeš je, napit ćeš se i ništa više. Zatim će te obuzeti mir, tišina... I uspomene na vruće časove ne će biti oštre i rasvijetljene«.

Prekidam razmišljanja s poniznim smiješkom.

— Dosadna je takva ljubav...

I opet nastavljam s razmišljanjem.

— I može li Velinov da ljubi takvu ženu?... Velinov!

Jankova počne da se žuri. Požurim se nehotice i ja. Od Sobranja se vozi faeton. Približuje se. Prepoznajem, da unutri sjedi Velinov. Jankova se

gotovo zaustavi i ja osjećam, kako mu ona upija lice. Kola prolaze kraj nje. No... Nenadano i moje srce kao da prestade kucati... Elegantni diplomata pogleda studenim, okrutnim očima svoju ljubavnicu, jedva primjetno stisne usnice, nezadovoljno se okrene, a da nije ni pozdravio... Kao da teška uvreda udari i mene... Bože moj... Bijedna žena. Što se dogodilo? Opažam, da je problijedila... Velinov prolazi i ljubezno mi skida šešir... Ja vršim nešto, što je protiv pravila high-life-a: ne mogu suzdržati svoga uzbudjenja i ne odgovaram mu. Velinov me začudjeno gleda i smiješi se ironično. Odilazi.

Jesu li se posvadili? Moram pitati. Kako to, da nisam čuo?

Nehotice pobrzam za Jankovom. Ona je polagano išla prema Ferdinandovom bulvaru, spotakne se o jedan kamen i zaleti se. Pokret joj je negraciozan i malo me otrežnjava... Ali me obuzima sućut, kad gledam, kako uvrijedjena žena poče da brza, kao da bježi. Ruka joj grčevito kopa po torbici i traži rupčić. Glava joj je nisko pognuta, da skrije pod šeširom izdajničke suze. Ali najstrašnije se dogodi u tom času. Iz ulice Aksakova izlazi nekakva dama i zaustavi Jankovu... Na dvadeset koračaja vidim grčevit smijeh Jankove. Poslije nekog vremena vadi ona rupčić, tare lako oči, smješka se još grčevitije. I pokazuje na sunce.

Kao da čujem njezin izmučeni glas, koji želi da bude uvjerljiv:

— Bole me oči danas od tog svijetla i zato su crvene...

Dama se inkvizitorski smješka.

Postaje mi veoma teško i počnem se žuriti...

U tom času spazim pred sobom Hristinu. Bože, bio sam je zaboravio. Pod utiskom onog svega, što sam vidio, impulzivno skidam šešir i klanjam se mnogo življe, mnogo toplije negoli to propisuje high-life.

Hristina nezadovoljno i slabo prikloni glavu... Ali joj u očima plamti djavolski oganj...

Lice mi Jankovljeve iskrsuje pred oči i ne dopušta mi, da opišem današnji susretaj s mojom djevojkom.

To nije fizičko lice mlade žene, — to je onaj dah goleme ljubavi, koji me privlači k njoj...

Ali koliko li je istančanija, udaljenija i dragocjenija Hristina!

I doći će dan, kad će i Hristina mene ljubiti tako, kao što Jankova ljubi Velinova... Doći će... Ljubav je teška i polagana umjetnost i ja ću, sa strpljivošću i upornošću, sazdati ono, što tražim: lijepa, još hladna nimfa pretvorit će se u drhtavu, plamenu ženu!

Taj prokleti ironični glas, koji mi vječno ismjehuje sanje, pa grubo šapće: obmanjivanje.

---

12. ožujka.

Na bulvaru susretnem danas gospodjicu Penčevu s još dvije prijateljice.

— A, dobro da vas vidim, reče mi ona i nasmija se bez ikakvog razloga. U nedjelju izvolite doći na moj five-o'clock tea, hoćete li?

Poklonih se korektno: razumije se!

Razgovor se vodi francuski.

— Koga ćeš pozvati? upita jedna od prijateljica.

— Stojčeva, Beneva, Mimi, Hristinu, Hadžijeva, Simeonova, Velinova... sve iste...

— A madame Jankovu? pitam nedužno.

Gospodjica Penčeva potrese glavom:

— He, elle est finie la belle histoire!

— Kako, finie?

— Zar ne znate? nastavi djevojka. Oni su posvadjeni.

Na mojem se licu razabra nekakvo nejasno čuvstvo: sažaljenje, čudjenje, ravnodušje. U high-life-u čovjek se ne smije mnogo interesirati. Tko pita, ne dobiva odgovora. Koji traži, ne daje mu se. Ali koji umije da ostane ravnodušan i pred najčudnijom novošću, taj sazna sve.

I zato mi mademoiselle Penčeva objašnjava:

— Da! Velinov, zar ne, putuje kao prvi sekretar u Pariz? Eh bien, madame Jankova je željela, da zapusti svoga muža i da ide za svojim Adonisom. Ali je on kategorički odbio, da prihvati tu kombinaciju. Il en a assez d'elle. Zasitio se — goleme ljubavi... I ja ga potpuno shvaćam. Posljednja tri mjeseca Jankova je svaki dan išla na rendez-vous. Oni su imali sobu negdje u Juč Bunaru. Pomislite, što je to bilo za Velinova... On, koji tvrdi, da više od tri mjeseca ne može da ljubi jednu istu ženu...

— Uistinu, ta Jankova ima čudne ideje, reče jedna od prijateljica.

— Ona je bila uvijek takova... odgovara ljutito Penčeva. Sve je dopušteno, ali treba da ima svojih granica.

— Da, prihvaćam ja začudjeno, često sam pitao, — ona kao da ne spada u naše društvo, a primaju je svagdje...

— E, reče odrešito gospodjica, kako to? Zašto da je ne primaju? Njezin je muž bivši ministar, ona sama priredjuje žurove, daje čajeve, hodi svakamo... ali sada, otkako je posvadjena s Velinovom i osobito poslije onih namjera, da zapusti svoga muža... položaj joj je uistinu postao sumnjiv i... ne znam, da li će ju mnogi pozvati.

Da, tako je to!...

Eto zašto Jankova i Velinov pripadaju ili su pripadali nezakonitim vezama, koje high-life priznaje? Jer, u tom je društvu dosta, da ispunjavaš strogo sve svete njegove rituale, — da ideš po žurfiksima, da primaš posjete, da čuvaš prividno moralne zakone, pa da radiš što hoćeš, tako reći pod kontrolom i blagotvornim okom toga društva. Pogotovo onda, ako imaš i vidan položaj. Ali teško onomu, koji traži da živi sasvim nezavisno od toga društva, — da se ne susreće s milim čovjekom po salonima, — da ne prima rendez-vousa, koje će mu žur-fiksne dame same, bez molbe, redovito priredjivati u istim salonima, u koje će uvijek pozvati i zaljubljenog čovjeka skupa s njom. Teško takvom čovjeku! On je osudjen na sva vremena, sva mu se vrata zatvaraju pred nosom, on će biti žigosan od stotine brbljavih jezika, i njega će nestati u vihoru jednog gigantskog skandala.

Isto se dešava i onome, koji prekine sve veze s high-life-om. S njim je sve svršeno, pa ga ljudi izbjegavaju kao svrabljivca.

Već 5—6 mjeseci živi u Sofiji ponovno gospodja Damjanova. Prije 10 godina stigao je ovamo jedan mlad darovit njemački skladatelj u nadi, da će si lakše probiti put na Balkanu. Dvije godine živio je u gradu i gotovo ga je dvije godine ljubila Damjanova, tada već udovica. Svaki pojedini član high-life-a znao je za to, ali je ona svuda primana kao i prije, jer je očuvala naličje high-life-a. Ali jednog dana nestane skladatelja, a s njim i lijepe udovice. Njih dvoje živjelo je u Berlinu sretno, a da se nisu ženili, muž joj je postao veoma poznat i prije nekoliko godina on je umro. I žena mu se vrati u domovinu. Nitko je ne prima, nitko je ne gleda, kao da je okužena.

Prije nekoliko dana upitam jednu od njezinih bivših i najbližih prijateljica:

— Ali, ako vam dodje gospodja Damjanova u goste, što ćete učiniti?

Dama se trgne i odgovori hrabro:

— O, ja ću je primiti, ali joj neću uzvratiti posjeta!

---

15. ožujka.

Danas u četiri sata otidjem na čaj k Penčevima. Kadgod se vratim s takove čajanke, čini mi se, da sam prisustvovao nekakvoj pantomimi — rodjenoj u fantaziji luda čovjeka. Pred očima mi se niže i prepleće dugo vremena čitav niz vidjenih slika, kao da sam kroz dva-tri sata gledao mučaljive, nakićene lutke, zabavljene odigravanjem odavno izučene, ali za mene svaki put čudne igre.

Kad mi se u umornoj fantaziji pojavi neka od ovih slika, dogodi mi se, da pitam s dubokim začudjenjem: jesam li ja to uistinu vidio, ili mi se to prikazalo u groznici.

I prema toj pantomimi — čuveni razgovori sastavljaju jedno, njihovom sadržaju neadekvatno, naklapanje, tako nevino, tako neznatno, da mi se čini, kao da nisam ni čuo.

Ali mi zato u ušima zvuče mučaljive riječi, što su ih govorile oči, kretnje i nervozni smijeh. I te su riječi sasvim različne od praznog blebetanja ustima: one su često pune strašnog smisla, i kad ih čujem u svojoj fantaziji, nešto mi hladno pritište grlo.

Te riječi govore o neizraženim čežnjama, o studenoj nezasitnosti, o tupoj i zvjerskoj putenosti, o strašnom bespuću i potpunoj neprosvjetljenosti.

———

18. ožujka.

Pred podne pošalje me ministar u ministarstvo vanjskih poslova radi nekog konfidencijalnog akta. Javim se kod atašeja Vardeva — Sašo je Vardev kavalir iz high-life-a — i razjasnim mu, zašto sam došao. »A-ha-a, odgovori Sašo, to je, čekaj, da ti kažem, to znaju u političkom odjeljenju! Idi tamo!« Popnem se gore i pokucam na vrata nekog sekretara. Bio je to sitan, zreo čovječuljak, pa kad je čuo, što tražim, reče: »Znaš, što? Ja o tom nemam pojma, nego je najbolje, da odeš k Velinovu, on će ti obaviti taj posao... Hajde, prijatelju!«

— A zar nije Velinov otputovao? upitam.

— Htio je, htio je, odgovori čovječuljak, ali je odgodio za nedjelju... Ta idi k njemu!

I izvadi jedan mali češalj, počešlja si sivu bradicu, ogleda se u džepnom ogledalu, stavi važno u oko monokl i počne kopati po nekim aktima.

Kad izadjoh na hodnik, počeh da oklijevam. Čudno nešto, kad govorim s Velinovom, zbunjujem se kao učenik na ispitu. Kao da nešto u tom koncentriranom, bezobzirnom čovjeku ubija svijest moga vlastitog dostojanstva, počnem da gubim svoju mirnu ravnodušnost, poziram, okrećem se i srdim. U njegovim zlatno-sivim očima bliješti prezirni smiješak i tanke mu se usnice jedva vidljivo rastegnu. U sebi mu revoltirano vičem: »E, znam, da si uman, znam, da si drzak, snažan, znam, da te žene svuda traže, znam, da ti je karijera sjajna, ali što, zar nisi i ti čovjek, kao i ja, nemaš li i ti hiljadu slabosti, nisi li bolesno samodopadan, nisi li često surov, nemaš li na duši nekoliko nehajno uništenih egzistencija?... S kojim mi se pravom namećeš i hoćeš da se čudim tvome čitavom, meni nejasnom karakteru? Kaži mi, jesi li hulja ili nadčovjek, što ti je drago na tom svijetu?«... I kad ga gledam, gledam to široko čelo pod kratkim, crnim, kudravim vlasima, to blijedo, strastveno lice, koje odjedanput umije da postane djetinjski radosno i odmah hladno-okrutno, kad promatram sve u tom korektnom, ne odviše mladom diplomatu, neočekivano otkrijem u sebi vruću želju: »eto, na, s njim bih želio da budem intiman prijatelj!«

Te su mi se misli vrzle ponovno u glavi, kad odoh prema Velinovljevom kabinetu. I produžih:

— Jankova? Kako je mogao Velinov, da ljubi tu tihu, jednoličnu ženu? Hir! Sve do prije godinu dana bila je ona poznata kao vrlo moralna i stroga žena. Dapače su joj to usta high-life-a i priznavala. I poslije se iznenada pročuje: ona je nova ljubavnica Velinova. To je bilo mjesec dana prije, nego što je

pao Jankov sa svoje ministarske stolice... I, eto na, sada taj bezobzirni čovjek zapušta tu nesretnicu u času, kad ona traži, da se očisti od svog pada, da prekine sa svim moralnim pravilima, koja ona još sigurno drži svetima... To je podlost, gospodine Velinove, da, podlost! I ako bude potrebno, ja ću vam to kazati... Da!

— Hm, zar ne?

Tako se upitah, kad sam pokucao. — »Naprijed«. — I čim otvorim i ugledam prvog sekretara u uredu, sjetim se, da ga nisam prije nedjelju dana pozdravio na bulvaru, tada, kad je on onako okrutno prošao mimo Jankove... Kako mi je to moglo iskrsnuti u pameti?... Možda zato, što me ta demonstracija muči nekoliko dana kao glupa nekorektnost? Novi psiholozi govore, kako ono, što je nesvijesno u čovjeku, nastoji, da izbriše sve neprijatne uspomene... Ili je, možda, tajna simpatija prema Velinovu odstranila taj dogadjaj iz pameti?

Žalostan i ljutit, pristupih Velinovu. On se nakloni, digne se i prozbori zvučnim baritonom:

— A, Herr Doktor!

Isti onaj smiješak i u tonu. Kao da misli: »Ah, gledaj ga, i on si nešto uobražava. Hm, da... I dosta uspješno igra svoju ulogu!«

Velinov nastavi uljudno:

— Čim mogu, da vam poslužim?

Ali mi ne pruži ruke, niti mi ponudi stolac.

Izložim mu zbunjeno svoju molbu. Hoće mi se, da se držim dostojanstveno, ali se crvenim. E, može li čovjek, da se toliko zbunjuje pred drugim čovjekom?... Ali, ako me upita, zašto ga nisam onda pozdravio?...

Ali Velinov ništa ne pita, nego mi jasno, ne tražeći ništa po aktima, dade potrebnu uputu.

— Hvala, reknem hladno i pomislim: kolikog li pamćenja!

Uzmem šešir. Sekretar me pogleda i tanko se osmjehne. Podigne oko i na čas-dva me pogleda ironično i dobrodušno.

I ja osjećam, da on čita, što se u meni zbiva. Zna, da me je strah, da ne zatraži u mene rasjašnjenja. I zlaćani mu pogled kao da veli:

— Ti me nisi pozdravio prije nedjelju dana... Ali to me se tako malo tiče, te si mogu dopustiti, da budem izvanredno uljudan s tobom.

I on me uistinu isprati do vrata, pa se očevidno nasladjivaše mojom zabunom.

No pred pragom odjedanput mi pruži impulzivno ruku i reče toplo:

— Zbogom... Vi znate, da odlazim... Teško, da ćemo se naskoro vidjeti...

— Da, vi odlazite u Pariz, uzvraćam i obradovan i uzbudjen njegovom promjenom. Mora da ste sretni!...

Velinov me gledaše uporno i oštar mu bol prekipi u očima.

— O, ne baš to, odgovori on tiho i brižno drugim tonom, te nastavi:

— Vi ste sigurno sretniji, jer još imate iluzija.

I opet mu blago-ironični smiješak rastegne tanke usne. Mirno mu se dostojanstvo opet povrati i ja se oprostim s jednim potpuno korektnim i hladnim činovnikom. Na moju želju »Sretan put!« odgovori mi brzo: »da, da, merci«, — kao da želi reći: »hajde, hajde, nosi se!« — i nestrpljivo zatvori vrata za mnom...

---

21. ožujka.

Upravo sam sredio pesimistička rasudjivanja o dočeku u Penčevih, — a jer sam već danas bio drugdje na čaju i jer sam ponovno ponio iste utiske, hoće mi se, da ih malo ilustriram.

Danas je bila čajanka u Zafirovih. Njihova je kuća u jednoj tihoj ulici, blizu centruma, a izvana

je isto tako grozna, teška i bezbojna kao gotovo sve kuće high-life-a. U tom je društvu pače i arhitektura stanova jednolična. Individualnost — ta najomraženija stvar u high-life-u — potpuno je izagnana iz njegove sredine. Pojavi li se negdje nešto, što se barem malo razlikuje od zajedničkog i općeg, to nailazi na smijeh i osudu — i s tim se nitko nikada ne pomiruje. Nisu li pokušali Tolevi, da sagrade kuću u bugarskom stilu? Od tog doba ima već deset godina, a poruge još nisu iscrpljene. Nitko ne primjećuje, da je zgrada sama po sebi grozna, — pa makar ona bila biser graditeljske umjetnosti, ipak će ju svi kritikama uništiti, jer je bijela vrana medju crnima.

Hvala Bogu, kuća je Zafirovih sasvim aristokratska po svojoj teškoj neukusnosti.

Kad je u kući kakva slava, vrata su otvorena i svatko ulazi, a da ne treba zvoniti.

Ja sam stigao Zafirovim u 4 i ½ sata. Čim sam unišao u široki hodnik, pun žaketa, kišobrana, ogrtača i drugih odjevnih predmeta, obuzme me duh, svojstven svakom svečanom danu primanja. To je posebna umjetna atmosfera cvijetnjaka, zadušljiva i topla, — prezasićena teškim parfumima, mirisom pudera i tjelesa, sabranih tijesno jedno uz drugo. Čovjek odmah razbira, da u toj atmosferi ne može uspjevati ništa priprosto ni jasno.

Zafirovi primaju u tri sobe: u malom salonu, prvom od hodnika, u blagovaonici i golemom salonu, u prostoriji, gdje se može sastati 30 do 40 duša.

Čim se svučem, čujem iz malog salona zvukove glasovira. U glavi mi je već tužno, a lice mi automatski postane svečano i nasmijano.

Kratko popravljanje pred zrcalom — učvršćivanje samoveza, uredjivanje manšeta, rupčića u pokrajnjem džepu žaketa, koji se već udaljio od elegantne norme — i poslije kratkog kucanja unidjem u mali salon.

Oči mi u tili čas uhvate čitavu sliku. U sobi ima oko 10 osoba, žena i muževa, koji su imali lica, otegnuta od suzdržanog i rdjavog smijeha. Svi su gledali prema glasoviru. Za njim je sjedila gospodja Donkova. Bijelo joj je lice ekstatično i slasno. Crne su joj oči crveno otvorene. Umjetno stegnuta prsa dižu se burno. Gospodja se prignula lako nad stolom i pjeva svakidašnju romancu:

Oči černyja i prekrasnyja,
Kad ljublju ja vas, kak bojusj ja vas!

Prema njoj, uronjen u misli i crven, stoji potporučnik Vasiljev — nova figura u salonima high-life-a, primljen radi muževne mu i svježe ljepote. Potporučnik ne zna, kamo će, tako jasno djeluju na njega oči stare koketne pjevačice, koja je svuda poznata po svojoj ljubavi prema mladim, svježim časnicima. Slušatelji su u salonu u neodrživom ushićenju od te scene iskušenja. Od Donkove se širi težak parfum heliotropa.

Poslije poklona na sve strane prolazim kroz blagovaonicu. Do prozora stoji ataše od strane legacije. Betsi Simova je snob i anglomanka; ona je uvijek sa strancima, jer sanjari o tom, da se uda za aristokratu neke daleke zemlje. Betsi se drži nekako mlohavo u čitavom tijelu, kao da nema kosti, kad hoda, tijelo joj se slobodno i ležerno giba u bokovima. Ona je malena, skladna i lijepa. Ali joj puder pokriva gustim slojem tamne obraze tako, da je nalik maski. Sada ima u čitavoj pozi Betsije nešto pokorno. Goleme su joj oči upravljene na atašeja i kao da misle i pitaju: »Gle, ja sam spremna, da idem s tobom, zašto me ne digneš i ne poneseš sa sobom?« Ali ataše se pretvara, da ne razumije, što pripovijedaju njezine oči.

Dok sam stigao u veliki salon, iz malog salona izlete tri djevojke, udaraju jedna o drugu i padaju raspojasano na kanape. To su nerazdružive i uvijek lude prijateljice Vjera, Maša i Toni, kojima se opra-

šta hiljadu djetinjarija, jer je takav njihov genre. Djetinjarije im nisu uvijek nevine, o ne, ali prolaze ipak pod etiketom: veseo temperamenat. Sada — tri djevojke ljuljaju svoja puna zdrava tijela u bokovima, u nategnutim odijelima, bacaju lako noge i jedva dišu od smijeha. Do njih stade Gošo Mirčev i nasmijan prati, kroz žmirkave oči, svaki njihov pokret. Kad drugarice luduju, kavaliri imaju što da vide.

Čas kasnije, jer je gospodja Donkova svršila svoju pjesmu, djevojke ponovno odletješe u mali salon i odanle im se još čuju glasovi, zadušeni od smijeha:

— Encore, encore... Chantez nous encore!

Kod vratâ od velikog salona susretoše me dvije sestre Simeonove. One veoma sliče jedna drugoj i poznate su kao krajnje moralne djevojke. U njihovoj se prisutnosti pripovijeda veoma mnogo smjelih stvari, a one ih slušaju mirno s izražajem, kao da ništa ne razumiju. Njima se lično mogu pripovijedati samo najneviniji poslovi, jer one sumnjaju, da se iza svake misli kriju dvosmislice i vrijedjaju se. Simeonove pripovijedaju francuski veoma otegnuto i smatraju svakoga glupanom, koji ne misli kao one. Obučene su u sivo odijelo i kreću se polagano, dostojanstveno, a veoma se lako crvene. One su velike prijateljice s tri odraslije ljudine, s kojima često šapuću po kutevima i pri tom se prigušeno i tanko smiju i visoko viču francuski:

— Ah, Vjera, ili Maša, ili Toni — što si ti dijete!...

Napokon unidjem u veliki salon. Ondje sjede gospodje. Prvo — gospodja Zafirova. To je uistinu umna žena, načitana, ali tip high-life-žene. Ima posebni društveni moral i u njenim se salonima sabiru svi oni, koji se drže zakonâ toga morala bez obzira na njihovu objektivnu moralnu vrijednost. Tu se ta vrijednost mjeri po javnom položaju, po novcima i po... oštrini jezika. Primjerice, gospodja se Don-

kova prima unatoč svemu, — jedno zato, jer je žena Donkova, i drugo zato, jer je jedna od prvih brbljavki, a pred takvim ljudima nije zgodno da zatvaraš vrata svojih salona.

Uz Zafirovu sjedila gospodja Minčeva. To je hladno biće — isto tako mudra žena, koja prezire iz dna duše sve tu sabrane ljude; koja svima poznaje slabe strane; koja u intimnom krugu mnogo govori o propasti high-life-a, a ide na sve žurove i sama prima, vodeći se načelom, da mi živimo u jednom društvu, dobrom ili rdjavom, i ne možemo da se izoliramo od ljudi i da nemamo prema njima izvjesne obveze.

Minčeva je interesantna žena i dugim je putem došla do svog nazora o svijetu. U mladim je godinama imala neku golemu ljubavnu historiju, a udala se za muža, kojeg nije ljubila. Pokatkad joj u hladnim očima zablješti duboko stradanje.

S onu stranu Minčeve sjedi udovica Gančeva — debela, dotjerana, s burnom prošlošću, koju je iskupila svojom udajom za starog Gančeva, a on je umro prije dvije godine, ostavivši joj nekoliko ukradenih milijuna. O njoj pripovijedaju po salonima ovu anegdotu: Gančeva je otišla treći dan poslije smrti svoga muža u cvijetnjak Borisova vrta i zatražila, da joj dadu jedno drvo za mužev grob, »koje će biti veliko, lijepo, tužno, vječno zeleno i koje neće trebati nikakova gajenja ni nadzora!« Gančeva diše teško, govori brže, ali sa stisnutim ustima, samo da sakrije svoje plombirane zube. Vječno se radi nečega šokira, te je prva prijateljica gospodje Donkove...

Osim te tri dame u istoj sobi pod palmama sjede još četiri osobe oko jedne zelene mase. Dvije dame i dva muža. To su bridžori — ljudi, koji su zadubljeni u igru i ne vide i ne čuju ništa. Medju njima je gospodja Nedjeljkova, suho biće, poznata po tom, što se razljuti radi svake najmanje nezgode i što plače za svaku tudju bijedu, a u kući bije svoje

sluge. Nedjeljkov je izvanredno glup čovjek, ali ga mnogo cijene kao partnera u bridžu, jer podnosi svaku surovost, koju mu igrači kažu. Drugi su jedna tudjinka i visoki Pančev — glavni sekretar jednog ministarstva, koji se vidjeva po svim salonima, uvijek pristalo odjeven, uvijek uljudan i beskonačno dosadan stari neženja.

Pošto se pozdravim s domaćicom i drugim gostima i pošto saslušam mirno nekoliko općenitih fraza o vremenu i novim toilettama — otidjem ponovno u blagovaonicu.

Ondje mi dodju u susret gospodjice Zafirove. To su dvije sestre — jedna mala i debela, druga visoka i suha. Zovu se Elen i Bibi. Mlada uvijek traži, da koketira sa svakim mladim čovjekom, i stoga, još izdaleka, kad me ugleda, okrene se gore i škiljeći na me zastraši me nježno prstom, kao da sam izvršio nešto nepristojno. U isto vrijeme odvuče me prema kutiću, odmami me iza sebe, jer najvoli da flirtuje naslonjena o zid, s bespomoćno puštenim rukama i s visoko uzdignutim, a uvijek duboko dekoltiranim prsima. Ako se Elen uzbudi pri flirtu, ona struže lijevom nogom po zidu iza sebe, smije se piskutljivo, pogne glavu i gleda ispod trepavica, jer drži, da joj je taj pogled vragoljast. Prema traču high-life-a nema kavalira iz društva, koji nije cjelivao Elen.

Njena sestra, Bibi, — to je tiho djevojče. Ona ima lijepe ljubičaste oči, koje gledaju tužno i čeznutljivo. Smiješak joj je iskren i naivan, a kretnje tople i priproste. Bibi je načitana i ima talenta za risanje. Po stijenama salona tu i tamo vise risarije, koje je ona izradila s profinjenim ukusom. Ali u toj bučnoj sredini izgleda Bibi sasvim bezbojna i gotovo glupa, kao svi pametni ljudi, koji zapanu u salon high-life-a. Ona to zna, pati strpljivo i većim dijelom šuti, kao da se tiho brine za gozbu.

Katkada razgovaramo s njom o umjetnosti, ali ubrzo zašutimo, jer tako neobično i nezgodno zvuče

misaone riječi usred zajedničkog svjetovnog razgovora.

Pošto sam već deset časaka flirtovao s Elenom, ponovno odem u mali salon, odakle se čuju smijeh triju ludih drugarica i patetičko otegnuti glasovi sestara Simeonovih. Ujedno živo viče tenor Teodora Beneva: »dajte mi, dajte mi to!« i čuje se, kako se on prigušeno smije, kao da gače. Lude nešto zvižde i tek što se spremim, da unidjem u mali salon, kad li opet istrče iz sobe, udaraju se i trče prema kanapeju vis-à-vis buffetu. Iza njih silaze Teodor i poručnik Vasiljev, kriješteći: »ja ću ga uzeti, ja ću ga uzeti!« Djevojke prigušeno viču, predaju nešto jedna drugoj i sruše se na divan u različnim pozama. Teodor i Vasiljev, obuzeti inercijom, padaju uz njih, medju njih. Nastupa kaos i čupanje. Ruke se isprepleću za veoma kratko, ali dostatno vrijeme...

Pred kanapejem stoji Viola Simeonova i veli dobrohotno i nevino francuski:

— Toni, Toni, ali kako možeš tako podjetinjiti!

Bibi Zafirova i ja pogledamo se nehotice i zbunjeno, kao da smo učesnici u prestupku.

Poslije toga otidjem u mali salon. Ondje je već prazno. Privučeni od borbe, svi se sjatiše u blagovaonici.

Sjednem na jedan stolac i osjećam, da mi je tako krivo, jer se staram, da uzbudim u samom sebi bar jedan dio onog čara, s kojim me je prije godinu dana privlačio sličan »žur«.

Kad su me prije godinu dana prviput počeli primati u salonima, ono blještavilo, sve istančanosti u saobraćaju, u pokućstvu, u toaletama, — sve mi se činilo nečim osobitim, upravo čarobnim poput kakve skupocjene kjővenhavenske vaze ili kakve osobite hrizanteme. Nešto, što se ne može opisati, nego se samo osjeća kao lak i postojan dah parfuma od lijepe žene.

Ja i do sada ljubim istančane manire i sve ono, što me je privlačilo u te salone, i do sada čeznem za onom sredinom, gdje je ta istančanost istinska, gdje je prešla u najsitnije i svakodnevne običaje čovjeka. Ali te salone, gdje sam mislio, da ću naći sličnu istančanost, a gdje je samo pustoš, pustoš i neukusnost — sada prezirem i mrzim. I ako još idem u te salone, to je samo radi...

Ali eto i one, radi koje idem! Eto one, koja je, jao, od istog društva, okružena istom bezdanom pustoši, niskoćom i hipokrizijom.

Hristina!

Ona je došla kasno, jer se sve dosada oblačila. I meni nije žao za izgubljeno vrijeme. Svojim grubim muškim riječima ne mogu da opišem onog šuštanja i permutiranja svile, onih prozirnih, lakih toaleta, koje tako svečano odijevaju besprikorno strojnu figuru. Ja to samo osjećam. Osjećam, kako se to sve neposredno sraslo sa čitavim tijelom djevojčinim, kao da cvate iz njega. Sa svakog nabora tkanine, sa svakog dijela dekorativnog odijela odiše život, odiše ljepota. Sive cipelice oštroumnih, visokih peta grle nasmijano i lako male nožice. Kao dvije čudno izvajane, zaokružene vaze izdižu se noge nad obućom i u svilenim čarapama blliješte poput skupocjenog emaila s jedva primjetljivim ružičastim refleksom. A malo više gore započinju oblaci prozirnog tila nad blijedom, ljubičastom svilom. Teški nabori tkanine meko proviruju kroz tu maglu, pri svakoj se kretnji pojavljuju nove nijanse boje, igraju i pjevaju pjesmu tijela, koje grle. Prema krstima se nabori revnosno sabiru i stežu se oko širokog pojasa, nehajno spuštenog k jednom bedru, zatim se uzdiže prema prsima, tu ih kriju, tu ih ocrtavaju i naglo zatvaraju pred bijelim dekolte-om grudiju...

Ali nad tim izrezom, nad cijelom istančanom orgijom blijedih svila — Hristinino je lice.

Bijelo i kao da je tek nešto malo ožareno od dalekih zlaćanih traka; dugoljast mu se oval izvija u onoj genijalnoj i priprostoj krasoti, koju može sazdati samo jedan majstor: priroda. Usnice joj gore s rumenilom breskava, koje su već dugo zrele na suncu. Ravni i pravilni nos prelazi joj neopaženo u nisko čelo. A sivo-zelenkaste oči svijetle joj pravilno i mirno, kao zvijezda danica u proljetnom praskozorju. Visoko nad njima bezumno se protežu svilene gotovo ravne vjedje, koje se prema krajevima šire. I jedan uvojak tankih, jedva zamjetljivih pepeljasto-rusih vlasi izvija se i gasne nad čelom. Malene joj se uši crvene pod kosom, kao da su spremne, da skriju u svoje nabore nježna, bezumnonježna slova...

To je lice Hristinino! O ne, to nije lice Hristinino, to su samo nemoćne i trome riječi. Jer se ne može opisati ono, što sjaji u njem i iza njega.

Da, — iza njega. Ono, što samo ja vidim, što oduhovljuje tu krasotu.

Mnogi nazivaju Hristinu lakomislenom koketom. Glupani, slijepi glupani!... Ne vide li oni u čitavoj pjesmi njezinog bića, koliko li je ona istančana, neodgovorno profinjena? Ne osjećaju li oni u svakom njezinom pokretu onu mirnu harmoniju, koja prožima samo bogato nadarene? — Lakomislena koketa? Ne! To društvo sa svojim izvraćenim konvencionalnostima stavilo je na Hristinu jednu krinku i slijepci drže, da je ona odraz njezine duše... Ali neka drže...

Ipak ja osjećam nešto duboko skriveno u mojoj miloj djevojci. Ipak ja znam, da su skrovišta sabrana u njezinom srcu. Sjaj im nije vidio nitko drugi samo zato, jer ih nije nitko drugi ni tražio s magičnom snagom onih istinskih riječi, koje ću ja jednog dana reći Hristini. Jednog dana poslije mučne i polagane borbe sa svim onim, što je high-life poput mulja nanio na ta skrovišta.

I tada će čitav taj pusti svijet vidjeti obezumljen jednu od svojih kćerki — živu, zaljubljenu ženu, vidjet će u svojoj sredini jedan par, mnogo profinjeniji od njega, a ipak prirodan, čovječanski. I razabrat će, možda, da je istinska blagorodnost u tom, da budeš neposredan, da se ne bojiš od manifestacije bilo kojeg iskrenog čuvstva, da živiš uvijek u uvjerenju, da u tebi nema ništa grozno, čega ne bi drugi zapazili.

I tko zna, neće li poslije nas krenuti novim putem malo po malo i drugi... mnogi.

---

26. ožujka.

Onog dana na večer umre od kapi naglo muž Jankove. Danas u 11 sati sahraniše ga na državne troškove. Naše je ministarstvo poslalo mene, da prisustvujem ceremoniji. Otidjoh bešćutan, jer pomislih na strašnu komediju, koju će igrati nesretna udovica. Na terasi pred sv. Kraljem sabraše se različite vidjene ličnosti s cilindrima, crnim odijelima i s tužnim, koncentriranim licima. Kritizirali su pokojnikov rad i rugali mu se. U crkvi su čekale različne dame od high-life-a. Povorka zakasni i jedva pred podne krenu s Dondukova bulvara. Svi zašutiše i znatiželjno protegoše vratove, da vide madame Jankov. »Velinov je jučer otputovao!« reče netko. »Zar nije mogao malo počekati?« primijeti drugi. »Upravo, da unidje u stupicu!« promrmlja prvi, nasmije se i skine svoj cilindar.

Krajem terase zaredaše vladika i svećenici, mrtvac, što su ga nosila šestorica kolega, i iza njega udovica. Ona je išla pognuto, odijeljena od gomile rodjaka, i ne gledaše nikoga. Tiho se gundjanje neodobravanja opažalo, kad je unišla u crkvu. Čuo sam, kako madame Minčeva reče gospodji Zafirovoj francuski: »Enfin, ona uistinu nije ljubila svoga muža, ali je ipak mogla da uzme crnu koprenu na lice!« »Bar bi joj sakrila izražaj u njezinim očima«,

odgovori druga gospodja. Jankova, naime, bijaše obučena samo u priprosti crni kostim i crni šešir. Ljudi sa nezadovoljstvom opaziše, da na njoj nema prave korote i žalosnog držanja — dugih, crnih koprena, rupčića s crnim krajevima, skršene poze, onih bolećivo pognutih prsa, koja zarazuju i druge te ih nukaju, da se i oni ganu i da plaču. Ljudi zaboraviše, kakvog čovjeka sahranjuju. Prisutnici bijahu dapače šokirani licem Jankove, koje je bilo tvrdo i neosjetljivo. Oči joj bijahu crvene, ali pune mržnje.

Kad je započelo polagano, mučno opijelo, udovica trepne, ugrize usnice i nenadano se zanese, ne gledajući mrtvaca. Ni jedna joj se suza ne pokaza na očima, izmučenim od noćnog bdijenja, kad je vjerojatno sama sa svojim tijelom plakala nad tragedijom svoga života. Uostalom, svi su okolni ljudi bili uzbudjeni, što se ona neće ni da pretvara tu pred njima, da se kida nad mrtvim ostacima onog sitnog, bezdano-običnog čovjeka, uz kojeg je bila vezana punih 15 godina.

Ali kad zapjevaše »so svjatimi upokoj«, tada zarida izmučena žena očajno i jezovito. Krik joj provali naglo, otkinut negdje iz najbolnijih dubina njezine duše, izdiže se i zagrmi strašno kao prokletstvo u naglo utišanoj crkvi. On je došao u pravo vrijeme i, premda je bio nekako sasvim neobično tugaljiv, smekšao je raspoloženje ljudi, koji su kritizirali; oni u taj hip iskreno zaboraviše sve okolnosti iz privatnog života Jankove, jer su tražili od nje, da ispuni sve rituale skrušene udovice.

Ali ja sam čuo u tom kriku sasvim druge, razdiruće stvari. One se mogu mučno iskazati i samo onaj, koji poznaje život one sredine, u kojoj živi Jankova, može shvatiti čitav njihov užas. U tom je kriku bilo i mržnje prema pokojniku i osjećaja krivnje pred njim, mržnje prema okolici i molbe za pomoć od nekuda.

Dame od high-life-a ostaviše crkvu prije svršetka opijela. Dapače i njihova maskirana duša nije mogla da podnese zadušljivi dah licemjerstva, koje je lebdilo nad cijelom ceremonijom.

---

3. travnja.

Društvo »Sveta Sofija« (čitaj: Sveta Sofíja) izabralo je u svojoj prošloj sjednici moju skromnu ličnost za svog sekretara. To je u svakom pogledu važan uspjeh. Društvo »Sveta Sofija« — to je u prijestolnici društvo najvišeg high-life-a. To je jedan vidan orden, jer se u nj s mukom dolazi i jer se u njem zadržava najfinije vrhnje društva. Istina, katkada ulaze u nj i sumnjiva lica, obučena bez ikakvog iskustva, s provincijalnim teškim i svijetlim sjajem: — to su žene različitih novih ministara. Dok su im muževi na vlasti, one se toleriraju, ali se uvijek tretiraju s prikrivenim smiješkom, te im se na svakoj sjednici podnosi opredijeljena doza zajedanja i poniženja. Padne li ministarstvo, stol im se neopaženo ukloni, te su, makar se ne znam koliko borile, prisiljene da odstupe, ispraćene ljubaznim smiješkom i sažaljivanjem.

Za društvenog sekretara izabiru se samo izvjesna mlada gospoda. Ona, koja prave svoju karijeru u salonima, koja su prošla ondje strogu periodu kušnje i zaslužila počasni naslov: »C'est un gentil jeun' homme«. Ti se ljudi ubrajaju medju one, koji mnogo obećavaju i koje očekuju topla mjesta. Oni sami, uostalom, obično ne nastoje mnogo, da brzo napreduju. Častoljublje se smatra u high-life-u lošom crtom. Oni treba da budu strpljivi i da čekaju, dok ih sami saloni ne promaknu napred.

S ovog stajališta moj je uspjeh u pogledu high-life-a ogroman. Ali za mene, razumije se, nije to važno, koliko je važna okolnost, da je predsjednica »Sv. Sofije« Hristinina majka. Svojim izborom moći ću da dodjem u mnogo bliže odnose s njom. Dosada

smo se susretali samo tu i tamo po salonima. U njezinom salonu još nisam bio. A to bi bio golem korak napred, i nije pretežak. Gospodja Maljejeva veoma mi je sklona. Ona je svojski podržavala moju kandidaturu za sekretara. Njoj se svidja moja rezerviranost i ravnodušna hladnoća, kojom ja nastupam po salonima. Ja imam sve šanse, da joj postanem povjerljivo lice.

Možda će se netko začuditi, kako je moguće, da je Maljejeva prema meni sklona, kad čitav svijet zna, da joj zadirkivam kćerku, gdjegod je stignem.

Ali samo čovjek, koji nije ušao u high-life, mogao bi pokušati nešto slično. Jer, mislim, u high-life-u svak zna tudje tajne, tudje nade i namjere. Znade ih svaki, samo ne zna onaj — koji bi ih možda trebao da zna.

To je nepovrediv zakon, koji zaštićuje sve pokorne robove high-life-a, zakon, koji podržaje lozin list nad neispovjedjenim grijesima društva. I stoga sam siguran, da do ušiju gospodje Maljejeve nije stiglo niti će išta stići o mojim odnosima prema njezinoj kćeri.

---

6. travnja.

Danas je u 4 sata bila sjednica. Kako se društveni lokal bojadiše, — održavala se sjednica kod predsjednice.

Prije dva dana poslao sam svima članovima pozive. Dnevni red sjednice: pretres pitanja, kako će se nabaviti 10.000 leva, potrebnih za sirotište, što ga društvo uzdržaje.

Oko 4 sata odoh k Maljejevim. Nije još bilo nikoga. Nadao sam se, da ću negdje vidjeti Hristinu, ali je ne vidjeh. Razočaran — udjoh, da čekam u malom salonu.

Soba je poput svih običnih soba iz drugih kuća high-life-a. Neudobno moderno pokućstvo, nov stil, dva tri kanapeta, pokrivena à jour jastučićima i

uzglavljima. Nekoji od njih su veoma lijepušni, ali ta je umjetnost tako ništetna, tako monotona i tako se često vidjeva po svim salonima, da mi se zgadila do krajnosti. Uostalom, ovi su jastučići jedinstvene artističke radnje, što ih proizvodi high-life. Po zidovima vise dosta skupocjene gravure, ali su poredane bez reda i smisla. Tu je jedan golemi portret gospodje Maljejeve od Mrkvičke, jedinog predstavnika domaće umjetnosti, i jedna užasna povećana fotografija pokojnog joj muža u paradnoj uniformi. — Mali salon je tamno tapetiran i pokriven bezličnim ćilimima. Po različnim stolićima bliješte nerazborito nagomilani sitni ukrasi. Danske se vaze gube i iščezavaju uz gomilu različnih bonbonijera iz dvorca i nekakvih uspomena iz Nizze, Švajcarske ili Karlovih Vari.

U jednom kutu stoje na crnim piedestalima dvije velebne sevrejske vaze: javni dar, što ga je prije nekoliko godina donio Maljejev iz francuske tvornice, u kojoj je naručio topove.

U 4 i ½ sata počeše se sabirati dame iz odbora. I mali se salon ispuni sitničavim razgovorima high-life-a. Pojavi se i domaćica, obučena u tamno svileno odijelo, još impozantna i sa tragovima ljepote.

Maljejeva je umna žena i nema umjetne aristokratičnosti drugih dama, ali zato ima nešto teško »čorbadžijsko« (gospodsko). Takova mi se bugarska aristokratičnost izvanredno svidja, i takvu bih želio da vidim svu našu višu klasu. To je osobito blagorodje — ne zapadnih ljudi, nego naših trgovaca i bogataša sa teškim kesama iz starih vremena.

Nažalost su te lijepe crte pomenute gospodje iskvarene drugim nedostacima — zarazom vremena. Svakako je najrdjaviji od tih nedostataka — pohlepa za carskom milošću. Salon gospodje Maljejeve ima tri-četiri vlastoručno potpisana portreta carskih ličnosti, stavljena na vidljivo mjesto. Ona je prihvatila mjesto predsjednice u društvu samo zato,

jer se društvo nalazi pod najvišim pokroviteljstvom, pa joj omogućuje, da ide često u drugu polovicu dvorca.

A ipak mi je Maljejeva simpatična, dapače i onda, kada zaboravim, da je Hristinina majka.

Potpredsjednica je društva gospodja Hadži-Stančeva, iz roda milijunaša Hadži-Stančevih, toga nepristupnog, osamljenog roda, koji je tako usko udružen kao bugarska zadruga i koji pomno bdije nad svojim žutacima (dukatima).

Gospodja Hadži-Stančeva i jest i nije dama od high-life-a. Po pravu ona pripada high-life-u; ali ona niti drži žurove, niti posjećuje salone. Ona se drži postrance, seriozno i, premda je mlada, izgleda starija, pa meni se stalno čini, da nosi naočale. Hadži-Stančeva želi, da ju smatraju učenom ženom. Ona uvijek govori o nekoj novoj knjizi — i to ne o romanima ili nečem sličnom, nego o memoarima, znanstvenim djelima, knjigama za odgoj. Ona ne može da trpi emancipirane žene i tvrdi svuda, kako je zadaća žene, da bude domaćica i majka. Zato čita znanstvena djela o tim pitanjima, ali se čini, da dosada nije mogla izučiti svu njihovu premudrost, jer njenom negostoljubivom i hladnom kućom upravlja nekakva Švicarka, a djeca su joj potpuno prepuštena odgoju neke engleske miss.

Članice su odbora raznovrsne. Stare, mlade, vesele, mračne, — sve poznate figure iz salonâ. Sva ta bića porazmjestiše se po različitim stolicama i kanapetima i brbljaju o različnim poslovima, koji nemaju nikakve sveze sa zadaćom današnje sjednice. U jednom kutu raspravljaju, kako se prave zasloni za svjetiljke (abažuri) po novom načinu. U drugom se kutu opisuje nekakova toiletta, u trećem se govori o Čam-Koriji, kamo će svi otići iza 2 mjeseca. Često se u razgovoru dotakne i politika, predje se na vrijeme i na doskorašnje zaruke Bončeva i Todorove. Bončev, kojega vrijednost svi znaju, hvali se svuda; a hvali se takodjer i Piereta

Todorova. Tu i tamo istaknuta sumnja o moralu zaručnikovu pokriva se riječima: »Bože moj, svi su muževi takovi!« Na nekoliko svadljivih pogleda ja se osmjehnem značajno, kao da sam bio u najužasnijoj orgiji.

Dodje pet sati. Servira se čaj, — razgovori se mijenjaju, nastaje veća buka, ali se o društvenim pitanjima još uvijek ne govori.

Napokon se u 5 sati i pô Maljejeva nakašlje, osmjehne se na me, digne ramena i reče: E, gospodje, deset hiljada nam treba, kako ćemo ih naći?

Nastupa trenutačna tišina, svi se pogledaju i mala gospodja Trajčeva uzvrati naivno: »Ali za Boga, zar još niste ništa odlučili?...«

Blag smiješak i debata se započne. Debata se to samo zove, ali to je zapravo predjašnji razgovor, prekidan usklicima: »To će biti lijepo, ono je najbolje«, — razgovor, koji se ni za čas ne ustavlja na jednoj temi, nego se oklizne sad amo, sad tamo i sasvim gubi pravac.

Ali se već približuje šest sati, kad se obično ide na žurove, kad se izlazi na večernju šetnju, ili je vrijeme, da se dame spremaju za kazalište ili kinematograf. Sada tek svi napregnu svoje umove, da nadju način, kako će se najbezbolnije izvući iz kesa običnih sofijskih smrtnika nužnih 10.000 leva. I to valja naći takav način, da same dame patronese ne osjete pri tom najveću brigu i naprezanje.

Predlažu se različiti načini.

Meni pri tom pane na um jedan način, koliko jednostavan, toliko i dalek od mišljenja gospodjâ. Taj je: svaka pojedina od njih po svojoj mogućnosti neka dadne nešto od svojih novaca. Ne samo deset hiljada, nego Bog zna koliko bi tada sabrale.

Sama bi Hadži-Stančeva mogla, a da i ne opazi, dati čitavu svotu. Ali je nešto tome nalik nemoguće, jer bi to bilo u protimbi sa svim tradicijama njezinog roda...

I tako se skupština razidje u šest sati, a da nije stvoren nikakav zaključak.

---

10. travnja.

Nije se ništa novo dogodilo. Hristinu nisam vidio već od nedjelje. Nastojim, da se zaboravim u napornom radu i katkada mi podje za rukom, te se zanesem u radu, pa osjetim, da i ja napokon obavljam nešto, da služim toj nesretnoj zemlji i da nisam samo beskoristan posjetnik salona high-life-a i trut državne trpeze.

Onaj sam dan u Tiševih čuo, da se u Sofiju vratio grof Pereiras, bivši sekretar španjolskog poslaništva, o kojem su prije godinu dana mnoge djevojke govorile s velikim oduševljenjem. On je bio nekakovo čudovište: grozan čovjek, ali tako oštrouman, živ i elegantan charmeur, da se nijedan krasnik nije mogao s njime isporediti. Znatiželjan sam, da provjerim tu tvrdnju high-life-a. Nije li možda samo naslov grofa oštrouman, živ i elegantan?... U svakom slučaju, on mora da je šarmantan.

---

16. travnja.

Ne piše mi se, a uzeo sam pero u ruku... Pišem i mučim se... A trebalo bi da kličem od radosti.

Jer danas mi se napokon ispunila želja, da budem pozvan na čaj u Maljejevih. Pozvala me jučer gospodja, kad me je susrela u Penčevih. Kolike li radosti! Otići ću k Hristini i gledat ću je u rodjenoj njenoj kući, kako šeće i kako se brine za sve. Sjest ću na jednu stolicu i mislit ću, da je taj dom i moj dom, da će ljudi zavidno zuriti u moje oči, očarane od vilinske ljepote, koja mi se smiješi i, kad pokraj mene prolazi, neopaženo mi se dotiče ruke. I sva njezina aroma, sva njezina pjesma, svaki njezin dijelak ujedno je moj: divan izvor, kojeg se ne možeš nasititi...

Dočarao sam si sve do najsitnije sitnice, kako ću se držati kod Hristine. Želio sam, da se pokažem prvi put u pravom svome svijetlu: ne onakav, kakvog me poznavaju s drugih žurova. Bit ću slobodniji, nezavisniji; u laki, svjetski razgovor uložit ću više smisla; nezapaženo ću joj pokazati, da nisam nalik na druge njoj poznate muškarce; otškrinut ću joj malo vrata one čudesne zemlje, nad kojom carujem. Ona će vidjeti daleka jezera, duboke doline s vodopadima, oštre snježne vrhove, žestoke vihore, na tisuće skupocjenih, purpurnih boja, čut će skladne, strastveno-tajanstvene pjesme i u tren oka će spaziti, kako nad tim svim sjaje vječno sunce moje ljubavi...

I jedna će se zraka izmaći kroz vrata, pa će prodrijeti do njezinog srca...

»Da«, rekoh sam sebi, »sutra, — sutra ću poći uistinu putem, s kojeg nikad više neću skrenuti, i ići ću sve više i više gore...«

Lijepe bijahu moje sanje... I danas u pet sati izadjoh iz kancelarije i krenem brže bolje kući, da se spremim za posjet. Ali putem začujem smion glas: »Je li došao prvi dan, kad ćeš se pokazati društvu?... Idi takav, kakav si, u sivom, zgužvanom odijelu... I ono je ipak dosta elegantno!«... I ja stisnem izazovno zube, pa ne odoh, da se preobučem. Unidjem u jednu kavanu, počekam do šest sati i uputim se k Maljevim.

Putem se zanesem u sanjarije i stignem do kuće. Ali čim udjoh u vestibil, ukrašen različitim grčkim rogovima i dvjema prepariranim mačkama, čim osjetih atmosferu žura, koji je brujio s onu stranu u dva golema salona, čim se nadjoh u golemom zrcalu — nestade u meni svake smjelosti... Učini mi se, da sam grozniji i odrpaniji od cigana...

Ipak novim naprezanjem volje uspostavim običnu svoju hladnu rezerviranost, stupim u sobu za goste i odmah osjetim, da mi se srce usplahirilo... Hristina stajaše uz peć s nekakvim neznancem, veoma lijepim kavalirom, i govoraše mu s tako svijetlim smiješkom, kakvog nisam još ni jednom prigodom vidio na njenim usnicama. Brže joj se približih i progovorih, što sam mogao mirnije, francuski:

— Oprostite, gospodjice! Ja zakasnih, jer me je služba zadržala. Nisam dospio, kako vidite, ni da se presvučem...

A oči su mi postojano pitale: »Tko je taj, komu se ti smješkaš?... Da nije...«

Hristina me pogleda od glave do pete i odgovori ironički:

— Uistinu niste osobito chic... ali ništa!

I kad se okrene prema kavaliru, dodade živo i oduševljeno:

— Uostalom, u čitavoj Sofiji, samo se vi oblačite, kako treba.

Gotovo grozni, ali veoma živahni mladi čovjek nasmiješi se lako i reče vješto:

— O ne, ne mislim tako. U Sofiji ima elegantne gospode...

I pokloni se neprisiljeno, pruži mi ruku i reče:

— Mi se ne poznamo... I kad se gospodjica nije sjetila da nas upozna: Louis Gometz de los Pereiras.

— A, charmé, charmé, požurim se da odgovorim. Osjetih, da mi nešto veoma steže prsa i nastavim silom ljubazno: ja sam čuo mnogo o vama, ali nisam imao čast, da vas poznajem... Naše su gospodje prije godinu dana neprekidno spominjale vaše ime... Vi ste, čini mi se, bili dugo vremena izvan Sofije?

— Da, reče Pereiras, prošle zime pade vladi na um, da me premjesti ka konzulu u Herson. Hvala Bogu, napokon me povratiše u Sofiju za prvog tajnika...

— Kako ćemo se sada zabavljati! pljesnu rukama Hristina, a oči joj zasjaše. Drugi dan ćemo plesati u Penčevih... Zar ne Pereiras?

— O, razumije se, zar ne znate, da sam ja vaš vječni kavalir!...

Kamo iščezoše moje smione sanjarije današnjeg dana?... Zašto se osjetih nenadano nemoćnim pred tim lakim, svjetskim čovjekom? Zašto ne nadjoh ni jedne slobodne, hladne riječi, da pokažem Hristini, kako se ne bojim suparnika?

Obuze me teški predosjećaj neočekivanih, budućih mučnih borbi. A sa usana mi se otkine bolećivo, u ironički smiješak zaodjeveno pitanje:

— Hoćete li me uzeti za pomoćnika?

— To zavisi o gospodjici, odgovori Pereiras ljubazno i malko začudjeno.

— Hoćete li dopustiti? Obratih se uzbudjeno Hristini.

A ona pogleda Pereirasa, kao da mu je htjela reći: »Gledaj sada, što mogu da učinim s ovim čovjekom!« I odgovori:

— Zasad ću vam dopustiti, da mi pomognete pri serviranju čaja... E, izvolte...

Ja je odmah pogledah predano i pokorno, a sanje mi ponovno usplamtješe. Otpratim je u blagovaonicu. Ona mi mučke dade jednu dasku za serviranje i zapovjedi mi:

— Ajdete sa mnom!...

I podjem od gosta do gosta, da mu ponudim čaj, sandwiche od paté de foie gras, slane i slatke biskvite. Kadšto bi rekla Hristina:

— Eto mi nove služavke...

Ja nadovezah na njezin smijeh, šaleći se. A kad stigoh k Pereirasu, dobijem i nagradu: Hristina uze jedan sandwich, stavi mi ga čitav u usta i reče:

— Jedite!...

Ja se gotovo zadavih i bijah sretan. Da, sretan. Jer sam u sebi mislio:

»Ona se igra, šali sa mnom, nije li to veća intimnost, ljubav?... Ipak se ona samo zabavlja sa dva kavalira, s Pereirasom i sa mnom... A ima i drugih, koji je traže!...«

Napokon me Hristina oslobodi svakog posluživanja i ode, da udara na glasoviru. A ja u vrevi, posred uvijek istog banalnog smijeha, šupljih dosjetaka, tajnih opipavanja odoh, te sjedoh u jednu udaljenu stolicu. I nitko se nije više brinuo za mene, nitko mi nije smetao, da sanjarim, da je taj dom — moj dom, da je djevojka, koja me je izigravala, moja žena...

I to je najčudnovatije , što mi se uistinu činilo, da sam nešto postigao, da sam bio slobodniji, oštroumniji, originalniji nego ikada prije... I ponosio sam se, što sam došao u starom odijelu!...

Nisam li konačno izgubio razum u otrovu salona i pod vlašću Hristininih očiju?

Ja se tako pitam, a gle — vidim Hristinino lice i njezine oči, kako me fiksiraju... Gledala me je tako, kad mi je metnula sandwich u usta... Ne bijaše li to milostivo-nježan pogled i nije li njime molila oproštenje?

---

19. travnja.

Čitavo je poslije podne padala kiša. Istom oko 6 sati iznenada zaduva topao vjetar, upije se u niske oblake i počne da ih tjera prema Balkanu. Sunce udari odozgor, probi ih bijelosnježnim sjajem i izdiže ih visoko. I tamno-plavo južno nebo raširi se medju lakim klupkima, koji se dadoše u bijeg. Očišćen vazduh sabirao aromu po cvjetnim poljanama i vrtovima i rasuo ju po gradu.

Poslije rada izadjoh cestom prema Darvenici. Po blatnom putu nije nikoga bilo. Od vremena do vremena prolazila su seoska kola i išli šopi,*) za-

*) Šop: seljak iz okolice grada Sofije.

kasnivši sa sajma, na prljavim magarcima. Niski borovi, umiveni kišom, mirisali po smoli. Na svakoj iglici treperio sjajan okrugao dragulj. Pokatkad bi drveće tiho uzdahnulo, a dragulji, poput iskara, kapahu po zemlji. Tišina i spokojstvo.

Išao sam zanešen crnim mislima. Vuklo me nešto natrag prema bulvaru, a znao sam, da će mi ondje biti teško, pusto, tudje. Kad stigoh do nekog uspona, skrenem mašinalno jednim puteljkom, koji se provlači lijevo preko gore prema gradini. Negdje u guštari pjevaše neka ptica. Zastadoh očaran, oduprt o jednu tanku čistu brezu, postidjen, što ne znam, je li to slavulj ili kos... Po suhom lišću i iglama po zemlji neprestano je nešto šuškalo.

Nenadano čujem tihe koračaje. Jedna grana puče. I medju drvećem ukaže se na putu samotna ženska figura, obučena u gumeni kaput. Ona se polako približi, a da me nije vidjela; zanijela se takodjer ptičjom pjesmom. Zastade, uzdahne otegnuto i opet krene. Bila je to gospodja Jankova. Goleme su joj crne oči bespomoćno gledale na me, kao da sam je uhvatio u kakvom zločinstvu, i rumen joj se razli po tamnim i slabunjavim obrazima. Male, ljepušne ruke, bez rukavica, visjele su plašljivo uz tijelo.

— O, oprostite, gospodjo, progovorim odmah i skinem šešir... Ja vas uplaših...

Jankova se tužno nasmiješi i odgovori:

— Ah, zar ste vi?... Nisam očekivala, da ću susresti bilo koga... zato...

Pruži mi ruku, stisne moju čvrsto i podje nenadano pognuta i rezervirana.

Ali tko zna, zašto nije zatražila, da je pustim. Malko mučno, ali s impulzivnom srdačnošću rekoh:

— Vi odlazite prema šoseji kao i ja. Ako dopustite, ja ću se pridružiti!...

Jankova nezadovoljno kimne glavom. Ja sam znao, da želi biti sama sa svojim uspomenama na Velinova, s kojim se vrlo često znala sakrivati u

ovom brdu. Ali upravo to kao da mi je još većma nalagalo, da je ne ostavim.

Krenusmo mučaljivo. Ja sam otklanjao grane, koje su nam bile na putu, pa sam propuštao mladu ženu napred.

Nakon dvadesetak koračaja zaustavim se i promrmljam:

— Sjećam se, jedanput u Zürichu. Ondje po humcima okolo grada ima jedno takvo mjesto. Bijah izašao, upravo tako kao sada, poslije kiše jednim putem. Iznenada začujem zvukove violine. Daleko negdje... Iz dubine šume. — Sunce je zalazilo; jedan zlatan oblak bijaše se zaustavio nada mnom i kao da je pjesma silazila s njega. Čista, čudesna, slivena s prirodom... e tako, kao ono pjesma slavulja, ali još dublja, dojmljivija...

Jankova me gledala široko otvorenih očiju. Lice joj pažljivo prisluškivaše mojim riječima. Napose lice. Ona slušaše s poluotvorenim usnicama, s osjetljivo malim nosom i s dubokim očima, pognutim čelom, po kojem treptahu sitni, opažljivi nabori.

Nastavim:

— Nehotice krenem onamo, odakle je dopirala pjesma, premda sam se bojao, da ne iščezne njezin čar. Ali ne, što bliže, to su bistrije zujile strune. To bijaše jedna veličajna improvizacija i bijaše časova, kad mi se činilo, da sanjarim, da mi se u ušima prelijeva pjesma okolišne ljepote... Oprezno sam se provlačio kroz hrastik, a violina plakaše sve bliže... I nenadano izadjoh na jednu poljanu, koja se prostrla nad malim ponorom. Bijele su je breze grlile sa tri strane, a visoko ju je svibanjsko cvijeće pokrivalo. Sa četvrte strane pucaše daljina. Dolje jezero, kao ispremiješane svilene koprene: plave, ljubičaste, ružičaste. Odozgor plamtjelo zapadno nebo, a postrance grad u sivkastoj magli, nejasnih kontura, s oštrim gotskim kulama, mostovima i vrtovima pokraj njega. Na kraju ponora stajaše jedan mladić gudeći. Odmah sam ga prepoznao. To

je bio dvadesetipetgodišnji skladatelj i virtuoz Reiner, koji je dva dana ranije, poslije dugog studija u Berlinu, priredio prvi put koncerat u svome rodnom gradu i zanio sve slušatelje. Dugo sam ga vremena slušao. Što li mu sve ne zvonjaše u pjesmi: i mladenačka čežnja, i nade, i kliktaji snage, i opijanje prirodom i strastvenom ljubavlju... da, nad svim drugim osjećajima zvučila je duboka ljubav... Prije nego svrši, tiho se skrijem i čujem već odzgora, kako su mu zvuci gasnuli, skupa sa suncem. Postane mi nenadano mučno, jer mi se učini, da mladi glazbenik nije nikada svirao i nikada neće svirati tako lijepo kao danas...

Jankova sagne glavu, zatim prikriveno podigne oči prema meni i začudjeno me pogleda. Ja se nasmijem tužno i poslije počnem:

— Možda vam se čini veoma romantično i izmišljeno,... ali se uistinu tako dogodilo. Reiner je poginuo iza šest mjeseci prilikom jedne željezničke katastrofe. Ja nisam mogao odoljeti, da ne pišem njegovim roditeljima, kako sam ga čuo one večeri u gori. Stari me roditelji pozvaše k svojoj kući i ondje doznadoh, da se upravo taj dan Reiner zaručio sa svojom bratučedom — darovitom pianisticom. Kad sam po drugi put otišao k Reinerovim, ja sam je vidio... Ona je bila grbava!... Kad sam se navikao na taj njezin nedostatak, vidjeh, da joj je lice nježno i tanko... Ali tijelo joj bilo nemilosrdno iskrivljeno... I toj je djevojci one večeri mladi artista svirao svoju velebnu himnu...

Jankova dugo vremena ne reče ništa. Ona bijaše blijeda. Kasnije čuh, kako ona tiho pita:

— Ima li uistinu takvih muževa?

— Vidite, da ima, odgovorih.

Oči joj se nenadano s vrućim pitanjem upiše u moje. I ona strastveno upita:

— Muževa, za koje nije važno samo...

Potraži riječi i brzo svrši. Predje lako rukama pokraj svoga lijepog tijela i reče:

— Samo... ovo!

Začudjeno je pogledah. Nisam mogao razumjeti toga usklika u Jankove, ljubavnice strastvenog Velinova. I zar ne vele u high-life-u, da je ona bila još strastvenija od njega?

— Ima takvih muževa, odgovorih pokoleban, i zagledam se u njezine oči.

Ona se strese, ponovno se zacrveni i reče usiljenim svjetskim tonom:

— Takvih je veoma malo...

I osmjehne se tužno.

Izadjemo na šoseju. Mlada udovica pogleda prema gradu i neodlučno zastane.

— Vi ćete vjerojatno sići prema gradu, progovorih brže, a ja želim još otići natrag. Zbogom, gospodjo!

Jankova me blagodarno pogleda i srdačno mi stisne ruku. Kasnije mi nenadano reče toplo:

— Izvolte jedan dan k meni doma, ako vam je po volji. Uvijek sam u kući do šest.

I čiste joj, duboke oči dodaše ovim riječima još više topline.

Obećah, da ću je sigurno posjetiti i krenem gore. Malo kasnije se okrenem. Ona je pognute glave brzo koračala. Na jednom mjestu zastane, otkine komad borove grančice, uze trijebiti iglice i zamisli se...

Kad prevalih uzvisinu, ona još bijaše na onom istom mjestu.

---

22. travnja.

Prošle se nedjelje u high-life-u obaviše troje zaruke.

Zaruči se Dimitar Bončev za Pieretu Todorovu.

Piereta Todorova, zapravo, nije iz high-life-a. Ona je kćerka jednog srednje imućnog činovnika, čovjeka samoživca, surovog i mračnog. Ali se Piereta od mladih nogu spremala, da udje u visoki svi-

jet, s interesom je pratila sve njegove običaje, obrazovala je sama sebe po modelu njegovih djevojaka i postigla je potpuno savršenstvo. Piereta jedva malo miče s ustima, kad govori, a trepavice joj stalno treptaju, kao da će sad nà pasti u nesvijest. Glas joj se čas podiže, a čas opet ima tugaljiv ton. Piereta zna samo rdjav francuski jezik, oblači se po posljednjoj modi i gotovo nikad ne hoda pješice. Ona radje sjedi kod kuće, ako joj otac ne da novaca za kočiju. Tramvaj smatra za strašilište. Dogodilo mi se jedanput, da sam se s njom vozio u jednim kolima, u koja ju je otac silom uvukao. Ona je čitavo vrijeme držala svoju parfumiranu krpu pred nosom i uzdisala duboko s izrazom beskonačnog stradanja. Samo tako surov čovjek, kao što je njezin otac, mogao je je ravnodušno gledati i još joj povrh toga reći: »Hajde, hajde, zar ti nije baba ljudima prala rublje, a ti mi se tako pretvaraš!«

Piereta je izvanredno lijepa. Ljepota joj nije oduhovljena, nije originalna, nije živa — to su sve opasni vidovi ljepote, kojih se muževi boje. Ne, — ljepota je Pierete nepomična, bezosjećajna, — ljepota, koja pokazuje, da se djevojka neće poslužiti njome, da koga začara, da bude ljubljena i da ljubi sretno, nego samo da se skupo proda...

Taj oblik ljepote cijene osobito razvratni muževi, koji ne žele, da u svojoj kući imaju ljubljenu ženu — jer ako je govor o ljubavnicama, mogu ih naći na stotine, pa se ne trebaju ženiti — nego traže neko lijepo, ravnodušno biće, koje ne iziskuje ni ljubavi, niti pak samo iz sebe išto izlučuje, nego pasivno trpi sve ljubavi.

Piereta je ocijenila svoju krasotu mnogo ranije i poduzela je sve što je mogla, da ju jednog dana najzgodnije upotrebi i da postigne svoj jedini cilj: — da udje u high-life.

A high-life, sa svoje strane, već je odavna uvjeren, da će se Piereta sjajno udati, pa se za vremena spremio, da je primi u svoj naručaj.

Nade su Pieretine bile ispunjene.

Bončev je veoma bogat, stasit muž, poznat u pokrajini, gdje ima ogromna dobra, sa svoje fenomenalne želje za uživanjem. Sada je ugledan bankovni direktor.

Evo jedne male, ali karakteristične epizode s tih zaruka:

Drugog dana poslije obavljenih zaruka, Piereta pozove na čaj sve svoje znanice iz high-life-a. Oko pet sati pošalje zaručnik jednu ogromnu bonbonijeru, koja je pred svima sabranima bila otvorena. Povrh izvrsnih plodova i bonbona bila je složena ogrlica od zlatnih stolevovskih komada, obrubljenih dijamantima. U salonima se govorilo s podsmijehom o tom daru. Ali u glasovima je zvučila oštra, zavidna nota.

Drugi par zaručnika jesu Kica Čorbadžijeva i atašej u ministarstvu vanjskih poslova Damjanov.

Kica je Čorbadžijeva gospodjica iz high-life-a, ali ne rodjenjem, nego položajem. Ona potječe iz provincije, gdje joj je otac dugo vremena bio sudac, advokat i očajni partizan, dok nije napokon jednog dana slučajno postao ministar prilikom nekakve promjene kabineta, kad je predsjedniku trebalo da ima svoje orudje u narodnoj prosvjeti. — Čorbadžijev je veličanstveno ispunio svoju misiju, uspio je dapače, da u isto doba zadovolji i sam Dvor. Iznenada se pročuje, kako je odličan političar i stup stranke. Njegove zasluge nisu bile zaboravljene, i kad je kabinet pao, poslaše ga kao poslanika na zapad, gdje je ostao pune četiri godine. Poslije toga podje za rukom njegovim neprijateljima s pomoću nekakve intrige, da ga odgurnu s toplog mjestanca, ali mu ipak nisu mogli mnogo naškoditi. Novopečeni diplomata povratio se u Sofiju, zauzeo odredjeni položaj i u sadašnjem času kao poslanik i leader stranke čeka, da ga ponovno imenuju ministrom.

Čorbadžijev pripada posebnoj kategoriji naših političkih muževa. On je spreman, da radi stranke počini svako zločinstvo. Ali prema sebi je pošten i usprkos dugog ministrovanja i poslanikovanja nije se obogatio i okućio. To je uzrok, da mu je kćerka Kica, iako dosta milovidna, navršila trideset godina života, a da se nije udala. To je glavni uzrok. Ali u drugom je redu uzrok njezinog dugog djevojaštva, što je iz svog provincijalnog života sačuvala čitav niz običaja i manira, koje su u high-life-u poslovične i koje su stalan objekt ismijavanja.

U suštini je Kica dobra, veoma dobra djevojka, koja će biti uzorna majka i radina domaćica, te neće provesti svoj život bez cilja i koristi. Ali tko cijeni ta svojstva u jedne djevojke iz high-life-a?

Sadašnje su zaruke Kicine zapravo rezultat dugog snubljenja. Provodadžije (posrednici) bile su različite dame iz high-life-a, koje — obuzete toplim čuvstvom prema djevojci — već dvije godine nastoje, da ju udadu za kojeg mu drago nadobudnog momka, koji posjećuje njihove salone. Je li lud onaj, koji bi uzeo takvu djevojku bez novaca? Da joj je otac barem ministar! Ali već mjesec dana ovamo uporno se govori o rekonstrukciji kabineta. Čorbadžijeva smatraju sigurnim kandidatom Dvora. Radi te sretne okolnosti odlučio se mladi i častohlepni Damjanov, da avansira sigurno i brzo putem matrimonijalne kombinacije. U salonima kroz smijeh raspravljaju, kako je Kica beskonačno sretna i s kakvim blaženstvom izradjuje za zaručnika papuče.

Treće su zaruke — zaruke Stajkova s Mimom Grujevom.

Taj je par pendant onome Pierete i Bončeva, samo što je u njem kupac — djevojka.

Kao što je Piereta odlučila, da skupo proda svoju ljepotu, tako Mimi odavna pripovijeda, da će si izabrati najljepšeg i najskupocjenijeg mladića iz društva. Ja sam je lično znao čuti, gdje veli kroz cinički smijeh: »Zašto da se mučim, da koketiram s ovim ili onim? Najbolji će mi sam doći!«

Mimi zna svoju moć. Ona je od svog oca naslijedila ogroman imetak, koji već dugo godina privlači magičkom snagom žedne poglede svih sofijskih ženika. Mimi je grozna. Lice joj je nalik na pseću gubicu. Oči su joj okrugle s debelim muškim obrvama i gledaju drsko i strastveno. Mimi ima u svojoj prošlosti golemo mnoštvo flirtova. Jedna bi desetina njih bila dostatna, da kompromitiraju bilo koju drugu djevojku. Ali njezini milijuni pokrivaju pobjedonosno sve njezine sumnjive pustolovine. I jer to zna bogata nasljednica, ona bezbrižno udovoljuje svojim hirevima. — Koliko li je mladića, za koje se časkom oduševljavala, mislilo, da imaju i njezin novac u ruci. Ali poslije kratke intimnosti, Mimi ih je odbacila sa smiješkom, jer najljepši, najsjajniji još se nije našao.

Čim Mimi izidje na bulvar, odmah je okruži 5—6 mladića. Oni se savijaju oko nje, umiljavaju se, gledaju je poput pseta u oči, laskaju joj, a ona se smije ludo i čulne joj goleme vlažne usnice još većma pocrvene.

I napokon je Mimi izabrala jednog. Stajkov je možda najljepši muž u čitavoj Sofiji. On pripada onom tipu muškaraca, što ga Bourget zove »homme à femme«, — tipu, kojemu su jedincati cilj žene i žene. On je bezobziran i u tom se pogledu razlikuje od svih ostalih sofijskih mladića, koji su slastoljubivi, ali plašljivi, i ne smiju ništa da riskiraju. Ta se crta Stajkovljeva najvećma svidjela Mimici. I nema razloga, da se misli, da će ona biti nesretna sa svojim budućim mužem. Ljudi tipa njezina zaručnika sazdani su od prirode kao čudan instrumenat ljubavi. Za njih je gotovo svejedno, koja im je žena pri ruci. Oni osjećaju neuskolebljiv instinkt, što traži gotovo svaka žena. Oni mogu da budu najiskrenije nježni, istančani u svojem čuvstvu — primjer je za to odnos Stajkova s Vitom Mirčevom,

koja se kasnije udala za pjesnika Lipovskog —, ili strastveno-brutalni, ili rezervirani — i uvijek znaju siguran put, da zalude svoju žrtvu. Oni osjećaju potrebu, da budu vruće ljubljeni i zato daju mnogo i od samog sebe, i to upravo ono, što traži njihova odabranica.

I zato Mimi neće biti nesretna sa Stajkovom. Uistinu, on će je varati kroz čitav svoj život, ali kako ona ne traži od njega ništa drugo osim naslade — te je promjene neće mučiti. I sada Stajkov jedva da ima osjećaj, da se je prodao. On drži sigurno, da su Mimini milijuni samo pravedna naplata za ono, što joj on daje. Tako, kao što su druge žene i djevojke riskirale, da izgube i svoju reputaciju radi njega — tako mora da i Mimi plati za njega u novcu.

---

24. travnja.

Danas pobjegoh iz grada i odoh veoma rano u jutro u Knjaževo. Putem vidjeh iz tramvaja gosp. Stajkova, kako se u kočiji vozi prema Sofiji. On nemoćno drijemaše, ispružen poput mrtvaca, a do njega sjedjaše neka žena, koja se pijana derala na nekog nepomičnog kočijaša. Stajkov je svoje posljednje dane kao neženja proveo u surovim, prostim orgijama. Kad se mimoidjosmo, nešto oštro poput zavisti rodi se u mome srcu. On ima barem snage, da rasprši svoju raznoliku prirodu ondje, kamo ga vuče u koji čas!

Taj susret mi pokvari čitavo raspoloženje. Želio sam, da odem u tišinu Vitoša, nekamo po zametnutim putevima, da se osvježim u svijetloj tišini sunčanih dolina. Ali me saletiše teške misli i ja nisam osjećao ništa od onoga, što vidjeh.

Automatski sam se penjao kroz mirisne od smole borove gore, prelazio sam svježe poljane i tek dodjoh k sebi, kad sam prolazio kamenim koritom nekakve presahle rijeke. Polje je pucalo kao nepomičan zaliv, pokriven sparinom. Balkan se

jedva svjetlucao, a grad se posve slabo vidio. Naokolo je mirisalo po geraniju; razlivala se ona osebujna toplina, koja se osjeća u samotnim planinskim mjestima, koja se upija u čitavo tijelo i čini ga blaženim i nemoćnim. Pod obronkom je neumorno brbljao skriveni potok. Sunce je meko pripicalo.

Za tren me zanese čedna, ali snažna krasota okolice. Gledajući u nebo, koje je bilo bistro, disao sam duboko i olakšano. Ali malo kasnije spusti mi se pogled dolje i ja vidjeh tešku masu grada, koji je skinuo svoju mantiju... Čas kasnije išao sam već natrag!

---

26. travnja.

Danas, kad nisam znao, kamo da se djenem od muke, sjetim se, da me je Jankova pozvala, da dodjem jednog dana k njoj. Rekoh sam sebi: »Eto, pod tihom, spokojnom svjetlošću njezinih očiju malo ću se razvedriti. Možda ću joj pripovijedati o Hristini, da čujem, što ona misli o njoj«. Dodje mi na um, kako ona umije da sluša sa čitavim svojim licem. »Da, kao jedna pažljiva i dobra konfidentkinja!« Obuze me dapače nestrpljivost tako, te sam jedva dočekao da odem.

Jankovljeva kuća nalazi se u dosta zabitnoj ulici pod Dondukovim bulvarom. Teška zgrada sa 5 katova, sagradjena, da se izdaje pod najam. Gospodja živi u prvom katu s posebnim ulazom.

Kad pozvonih, otvori mi okretna služavka u kitnjastoj seljačkoj nošnji. Reče mi uljudno, da je gospodja u kući i pozove me u sobu za goste. Prije nego što unidjoh, razgledam kritično hodnik. S radošću opazim, da u njemu nema neukusnog pokućstva ni prepariranih ptica, nego samo očito stara solidna vješalica za odijela od crvenog drveta i jedan čudesan ćilim. Nije me razočarao ni salon, uredjen isto tako sa starijim ali zato prijatnijim engleskim zlaćanim stolcima i kanapejima. Dva golema stola od crnog drva, pokrivena neobičnim stol-

njacima, zapremahu sredinu sobe. Po podu se prostirao perzijski ćilim, čitav protkan tonovima jeseni: — crvenkastim, ljubičastim, zelenkasto-sivim, sivkastim, zlatnim. Kod širokog prozora stojaše ogroman palisandrov rojal. Po stolovima bijahu stare bugarske narukvice, tintarnica, pojasi i dr. Medju njima se isticahu goleme glinene vaze, pokrivene sivkasto-plavim emailom sa cvatućim granama breskve... Po žućkastim zidovima visjelo je nekoliko malih ćilima iz Smirne, bugarskih veziva, jatagana, kremenjača i tu i tamo lijepih akvarela od nepoznatih mladih naših umjetnika. Nije bilo vječnog ogromnog zrcala kao u svim drugim salonima, a ni vezenih jastuka.

Kad razgledah sobu, približim se do prozora, zirnem rasijano napolje i ostadoh sam. Iza kuće se prostirao dosta velik voćnjak. A u pozadini se dizala mala stara bugarska kućica, toliko sačuvana po stilu, tako čista i privlačiva, te mi se učini, da ju je naročito nedavno izradio neki umjetnik arhitekt. Ali kad pogledah bolje, vidjeh nad ulazom napola čitljiv plavkast natpis i datum od 1865. godine. Taj pogled na stari grad bio je pun topline, sa skromnim dostojanstvom starog i sačuvanog čovjeka, koji se tiho smješkao pred bezrednom bukom mladeži, ali nikomu ne će da pane na teret. U čitavoj se kući svijetlilo: i terasa pred ulazom na dva drvena stupa i široki niski prozori i mali već nakrivljeni kamin...

Nisam mogao da otkinem pogleda od neočekivane slike.

U taj čas netko kucne na vrata i u salon unidje gospodja Jankova.

— Gledate mi kuću, reče ona odmah, zar nije lijepa?

— Odakle imate taj čudni ures? upitah oduševljeno, kad joj stisnuh ruku.

Jankova pogleda radosno kroz prozor i reče:

— Kad je moj muž kupio mjesto, da sagradi našu kuću, ona je stojala tamo i bila odijeljena jednom na pola srušenom ogradom. Jedna stara baba sa svojim djedom živjela je unutri i nije htjela ni na koji način, da proda svoje imanje. Poslije petšest godina oni tiho umriješe i mi kupismo kuću. Ja nisam pustila, da je sruše, nego načinim sprijeda vrt, i sada joj se svaki dan radujem. Unutri sam ostavila sve nedotaknuto. I tamo je uistinu i moj kut. Prohtije li mi se, da budem sama, odem u svoju staru kuću, sjednem na minderluk i ostajem kroz sate, udubljena u misli...

Jankova se nasmiješi, kao da moli za milost, i nastavi:

— Želite li, da vidite moje skrovište?

— O, da!

Sidjosmo u vrt. Gospodja je išla po kaldrmi uz cvijeće i otrgla bi tu i tamo koji struk. Smedje odijelo živo se pomicalo pri svakoj spretnoj kretnji njezina tijela.

»Taj Velinov je nerazborit i čudan čovjek«, pomislih ja srdito. »Zašto je ostavio to, očito, ne tako jednostavno biće!«...

Udjosmo u malo predsoblje kućice s crnim dimnjakom i gospodja otškrine desna vrata

— Eto, reče ona tiho.

Otvorim usta, da kažem nešto, ali mi se svaka riječ učini banalna. Pred očima mi se otvori široka, niska soba s drvenim stropom, koji je bio rezbarijama ukrašen. Po glinenom podu prostrti su sivi i sivo-crveni rogozi. Uz zidove posvuda minderluci, pokriveni debelim, smedjim ćilimima. U jednom kutu stojala je golema mangala od mjedi na tri vitke noge. Po sredini široka, niska sofra, pokrivena surovim, žućkastim stolnjakom, na kojoj su ležale različite džezve, fildžani i dva visoka svijećnjaka od cinka. Kandilo je žmirkalo pod golemom, pocrnjelom ikonom u istočnom kutu. Golemi, dugi drveni sanduk, ukrašen crvenim i zelenim cvijećem,

s ogromnim crnim ključem, mirno se i dostojanstveno protezao uz mangalu. Po zidu su unakrst visjele kremenjače s bakrenim ukrasima i krivom sabljom. Pod njima požutjele fotografije nekoliko mladića u ustaškoj odori. Mirisalo je po starini, ali zdravoj, otpornoj starini.

Kad stupih u sobu, gledajući oko sebe, začaran, osjetim, da je Jankova napravila iza mene uplašenu kretnju. Okrenem se i vidjeh, da je svoj pogled uprla u ikonu. U tamnom kutu pod kandilom bio je jedan stolčić, pokriven teškom, sivom kadifom, i na njemu bijaše položen golem portret Velinova. Kita jedrih ljubica u malom kotliću mirisala pred slikom.

Za čas mi postade nevoljko, kao da sam uvrebao nešto, što ne bih smio da znam. Ali napokon se nehotice približim do fotografije i zagledam se u nju.

— Hm, rekoh tiho.

Jankova kao da shvati, što htjedoh reći, odgovori mi zamišljeno:

— Da, takova lica ne izlaze dobro na fotografiji...

Zamukosmo obadvoje. Okolišni predmeti kao da su mirno disali i izlučivali iskrenost. Sjedoh na minder i pogledah Jankovu, koja se nasloni na rub prozora. Svjetlost izvana prodirala je njezinu crnu kosu i mekano se klizala po njezinim obrazima. Ali joj je lice ostajalo u lakom polumraku i samo su joj goleme oči tužno bljeskale: Napokon se mlada žena zagleda u mene, htjede, da mi nešto kaže, ali se samo slabo osmijehnu s jednim krajem usta. Nas oboje shvatismo, da nas šutnja nehotice zbližava, iako se nismo jedno drugom odali.

I stojasmo jedno prema drugomu, nenadano zbliženi, tako, kako se mogu odjedanput da zbliže sasvim strani ljudi — radi nekakvog tajanstvenog i lijepog afiniteta njihovih duša. To je bilo prijatno i čisto čuvstvo, i ja sam mu se potpuno podavao.

Poslije duge šutnje mi se u isto vrijeme stresosmo i kimnusmo afirmativno glavom, kao da smo si već mnogo toga kazali.

Jankova si pogladi čelo, nasmiješi se rastrešeno i progovori polagano:

— A sada hajdmo da pijemo čaj!

Ali meni se nije htjelo da rušim nekakvim banalnim pričama lijepo srodstvo, koje se bilo pojavilo medju nama. A za još veću prijateljsku blizinu nije još bilo došlo vrijeme, jer naše misli bijahu pretekle ono, što su naša usta, zatvorena od duševne i svjetske sramežljivosti, mogla da iskažu.

Zato ustadoh i odgovorih:

— Hvala, gospodjo, ali ja treba da idem. Hoćete li mi dopustiti, da dodjem drugi put.

— Kako hoćete, impulzivno i radosno progovori Jankova, i stisne mi čvrsto ruku, ne začudivši se, da tako brzo odlazim.

Isto me tako mučaljivo isprati do izlaza, nasmijana toplo i zadovoljno.

Na oproštaju ponovi:

— Idite!

---

28. travnja.

Ovog mi jutra donese pošta jednu dugoljastu žutu kuvertu.

»Od koga li bi mogla biti?« upitah se u sumnji i zagledah se u adresu, koja je bila napisana onim oštrim, krupnim i bezličnim rukopisom, kojim se služe sve dame našeg high-life-a, jer ga smatraju aristokratskim.

Otvorih kuvertu. Obavije me silan parfum, kad izvadih pisamce, složeno u njoj. Pisamce bijaše od gospodjice Veleve, kćerke generala Veleva, kojim me je ljubazno pozivala, da izvolim doći sutra na večer na večeru.

Sad mi se sumnja i čudjenje još povećaše. Je li to kakav nesporazumak? Pogledah adresu. Ne!

Odakle se sjetila gospodjica Veleva, da me zove na večeru?

Ja sam joj išao nekoliko puta na čajeve, ali ipak nisam postao ni intimniji s njom od drugih mi kolega iz high-life-a, niti sam dostigao u službi kakav rang, koji bi mi otvarao više vrata, niti sam se obogatio, niti se za mene pročulo u vezi s kakvom skandaloznom historijom... Čim sam zaslužio taj poziv?

Odmah poslije objeda prodjem pokraj Vojničkoga kluba i ugledam Velevu na suprotnom pločniku. Ona mi mahne rukom, da dodjem. Odmah stignem. Gospodjica zanjiše svoja bedra, stavi jednom kretnjom glavu nazad i mahne rukama, kao da pliva.

— Jeste li dobili moj poziv? upita me njemački i opet mahne rukama. Oči je prevraćala gore-dolje. Vidjeh, da su joj se od brzih pokreta spustile po vratu male lavine pudra.

— Da, dobio sam, odgovorih, i veoma sam ganut...

Veleva izvine svoje tijelo na drugu stranu i nasmija se zvonko. Smijeh joj je bio barem naravan.

— Meni će biti veoma milo, da vas vidim u kući. Bit ćemo en petit comité, samo interesantni ljudi, nastavi djevojka — Zografov, Penčev, pianista Lambrev, gospodja Tiševa...

»To znači, da sam i ja unišao u kategoriju interesantnih ljudi«, pomislih, kad se sjetih, da Veleva svake nedjelje daje večere različnim znamenitostima iz high-life-a, koje ili nemilosrdno pjevaju, ili sviraju, ili nešto još gore — pišu stihove, kao Pier Mirski.

— Ali čim sam zaslužio to odlikovanje?

— Samo... progovori Veleva i zastraši me prstom, da ne sjedite isto tako mračan, kao drugi put. Ne darujte sve svoje oštroumlje i finesu samo gospodjici Maljejevoj. Ima i drugih ljudi, koji umiju da vas ocijene.

Počeh da shvaćam. Jedva sam se suzdržao, da se ne nasmijem.

— Ali meni nije poznato, da sam se držao čitavo vrijeme gospodjice Maljejeve drukčije nego svih drugih, odgovorim lukavo.

Veleva se srdito nasmije.

— Hajde, hajde, ne pretvarajte se!

— Ozbiljno vam govorim!

— Ah, ja vidim, kako vi hoćete, da vam se prave komplimenti, nastavi živo djevojka... Onaj je put bio grof Pereiras kod kuće. I kad smo govorili s njim, da Bugari nemaju uopće humora, da ne razumiju šale, on reče, da je našao samo jednoć u pravom smislu riječi oštroumnog Bugarina. Kad ga upitah, koji je to rijetki čovjek, on je spomenuo vaše ime...

Veleva izreče čitav period pola nasmijano, pola ushićeno, na kraju mi napravi laki poklon, protrlja ruke i pokrene svoja bedra!

Znači, da već postajem glasovit!

I glas mi se samoljublja javi s klicanjem: »vidiš li, vidiš li, da nije bio tako odvratan onaj dan u Hristine, kako se opisuje?« A drugi tih glas dodade: »sigurno je i Hristina svratila pažnju na tvoje oštroumlje, na tvoje novo držanje i tko zna, da li ne će promijeniti svoj odnos prema tebi...«

O, Bože moj... možda, možda! Možda je sve to zbilja istinito! Ali... da dopustimo, da nisam bio toliko odlikovan ovim pozivom na taj čaj, znači li to, da sam takav, kakav sam sanjario, da ću biti? Jeli moje znamenito oštroumlje bilo nalik žestokoj žuči, koja napaja neke stranice moga dnevnika? Što bi rekli ljudi iz high-life-a, da pročitaju ove stranice, koje su često slične publicističkim člancima u »Rabotničkom vjesniku?« Bi li rekli, da sam oštrouman ili bi se užasnuli kao nad ludim čovjekom... Uostalom ne, ja sam uvjeren, da bi se — kad bi ovi reci došli pod oči sviju, koji su opisani u njima — jednom prezirnom slijeganju ramena pridružio nasmi-

jani odziv: »Odakle je našao u nas te crte?... On mora da se je sjetio nekojih sumnjivih sredina, u kojima se sigurno kretao, kad je učio na zapadu, pa je nama prilijepio svojstva svojih prijatelja! Glup čovjek!«

I nijedan čovjek iz high-life-a ne bi se dapače ni zamislio u moje filipike!

I što bi rekla Hristina, kad bi ih čitala?...

Da li će uistinu doći dan, kad ću joj ih pokazati, da li ću ikada čuti njezin glas, prekinut bistrim smijehom...

— E, e, uistinu, kako si ih vjerno opisao... I kako si rdjav... Gorka Bibi, bijedna Toni... Nisam mislila, da si toliko zao..., ti... ti, moj, moj... Kaži, jesi li rdjav? Kaži, zašto si tako dobar prema meni?... Kaži... zašto me ljubiš?... Zar... si rdjav, zao za sve, samo si za mene drukčiji... samo meni daješ čitavo svoje srce?... Reci, reci!... Da? O, ja hoću, da si uvijek zao prema svima, nitko te ne smije ljubiti, samo ja, ja...

Da li će doći taj dan?

Zar u nadi, da će doći jedanput, ma i s teškom mukom, pišem ove stranice, gledajući u duhu Hristinu, da se sjetim, kako sam mislio, kako sam stradao kroz čitavo vrijeme, dok sam se teškom mukom popeo do njezinog srca!?

---

29. travnja.

Što mi sprema za budućnost minuli dan? Dobro ili zlo?

— Dobro, dobro! hoću da povičem. Ne pišem s radošću...

Ne, ne, ne ću da čujem svoj vječni skeptični glas. Ne, hoću da vjerujem, hoću da kličem. Htio bih, da cjelivam ove retke, da povrh njih napišem cjelove, plamena ljubavna slova... Eto na, pritisnuh usne na papir... Vidiš li, vidiš li, što drhće

povrh papira?... Ono, što ne mogu da napišem slabašnim perom, za što nemam riječi, jer je ono nedostižno i suptilno... Ono može da se savije kao sitni biser i da se raširi nad čitav svijet. To je moja čežnja za ljubavlju, to je moja ljubav...

Ali što se dogodilo? Reci, od čega si poludio?

Tko pita?

Netko iz high-life-a?

O... lice mi postaje hladno, korektno. — Ništa... ništa mi se nije dogodilo, ja se šalim,... ne bojte se, nisam još izgubio pameti... To je prosta oštroumnost! Ja sâm imitiram glupe romantičare i pjesnike, — znate li te skitnice, koji hodaju s velikim samovezima i dugim kosama, koji se skitaju sa studenticama u Borisovom vrtu i drljaju besmislice iz sto i pedeset časopisa... Nije li vam pao u ruke takav časopis?... Naći ćete negdje nešto — c'est à mourir de rire!... Ima tamo jedan Penčo Slavejkov, poslije Javorov... Vi niste ništa čitali od njih, razumije se. Vous n'avez rien perdu... Eh, da, bugarski se ne mogu pisati stihovi... Samo stihovi Pjera Mirskog mogu se još podnijeti...

S-s-st... Nije vrijeme danas, da ismjehavamo ljude... Ne, ne!

Ne čuješ li, tko te pita za uzrok tvoje radosti?

Pitaš li me ti, Hristino?

Znaš li, što se dogodilo?

Ja izadjoh danas, da te pričekam na bulvaru. Srce mi se savijalo od čežnje za tobom. Poznaješ li takove časove, kad čovjek ne vidi ništa živo oko sebe, nego samo nekakve sjene nepotrebne, bez oblika, kad mu se čini, da je umro, a da mu je duša ostala, da se skita, da gori i da stremi prema jednom, jedincatom... Osjetila si valove čežnje, kako ti ulaze u grudi, kako te salijetaju, neodrživi, golemi... I vidjela si, kako se posred tih valova, koji svijetle kao boje duge, ljulja tvoje srce.

Tako sam te čekao danas na bulvaru...

I gle, ti se pomoli... i ja čuh, kako se zasmija sunce, vidjeh, kako okolišne zgrade postadoše veli-

čanstveni dvorci, kako ljudi odbaciše sve rdjavo sa svojih duša i podjoše, da rade samo dobro!

Ti se približi... I meni se učini, da postajem malen, manji od kukca, koji je letio preda mnom — tako, da me ti nisi mogla ni opaziti.

Ali ne, — ti me vidje. Vidje me i nasmija se. Da, — nasmija se — i ne tako kao inače. Ne tako studeno i otudjeno... Ne, ti me pozva sa smiješkom... Ne sjećam se, kako pristupih i jedva čuh, što me upita!

Zašto se ti sa mnom po prvi put zaustavi na bulvaru!

Kad se osvijestih, jedva sam spoznao, da si htjela da znaš, da li igram tenis. Da, rekoh ti ja, da! I mislio sam: i da nisam znao, kad me ti gledaš, ja bih sve mogao da napravim... Pogledaj me i upitaj me, što je sakriveno u svetim knjigama starih brahmana, i ja ću ti to sve ispripovijedati. Pogledaj me i reci, da ti pričam, kakva čudesa krije ocean... I ja ću ti pripovijedati... Jer čitava premudrost svijeta krije se u tvojim očima, Hristino!

I kad ti rekoh, da znam igrati sa žilavim bijelim loptama, ti se osmijehnu, pogleda me i reče:

— Da, vi ste strojan i gibak i mora da je prijatno, kad vas čovjek gleda, kako odbijate udarce...

I dodaste s hitrim bljeskom u očima:

— Da si ne uobrazujete nešto. Ja govorim sasvim objektivno kao sportsman.

Prekine se i simulirajući strah reče:

— Samo da me ne čuje mama, jer bi mi pokazala, da li sam sportsman ili odgojena djevojka!...

I ja sam te upijao svojim očima, čitavim svojim bićem i ti si se čudila... Zar ne vidje, kako mi je duša pala na koljena pred tvojom ljepotom?

I ti ponovno progovori:

— Ali ja bih htjela, da ozbiljno s vama govorim. Jeste li sporazumni, da idete sa mnom na tenis? Ja sam se upisala u bugarski sportski klub!...

Ali hoću da budete moj partner! Da?... I sivozelene tvoje oči, one oči, koje blliješte kao krijesnice u svježoj ljetnoj noći, zamoliše me, da budem sporazuman...

Zamoliše me! Znaš li ti, što to znači za mene, koji bih ti dao sve, a da ne kažeš ni jedne riječi?

Ti, ti, daleka hladna Hristina, koju drugi zovu koketom, prostodušno, srdačno si me molila i pokazivala, kako želiš da me vidjevaš veoma često oko sebe... i ne samo to... kako želiš, da služim samo tebi!

Hristino, Hristino, da, — znaš li da si i ti od danas krenula onim putem, koji se susreće s mojim, tamo gore u carstvu svemoguće ljubavi!?

---

12. svibnja.

I eto, od dvije nedjelje ovamo, ja se javljam redje na bulvaru, ali sam zato opet gotovo svaki dan na tenisu...

Sa Hristom!

Ali zašto se ona nenadano upisa u bugarski tenis? Usprkos pravilu, što vodstvo high-life-a ne priznaje sofijski športski klub? Jer sofijski športski klub nije dosta aristokratski za high-life. Najviši Sofijci i Sofijke boje se njega, jer svaki obični smrtnik može da postane član tenisa, dosta je, da ga dva člana preporuče. — I tako, kao da nije važno, da je klub obrazovan, da podupire sport, da tenis egzistira, da se igra u njemu i da se progiblje umorno tijelo — nego se eto pita, tko ga posjećuje, s kakvim se ljudima može čovjek da susretne u njemu; a jer ti ljudi ne prolaze kroz strogu cenzuru sofijskih salona — to je high-life odbio, da podupre prvo bugarsko sportsko društvo.

Usprkos tome već dvije nedjelje ovamo ide Hristina redovito, da igra. Jao, ja sam naskoro saznao njezine tajne, svakomu poznate motive:

Oni su još veoma, veoma udaljeni od onoga, što sam ja risao u svojoj fantaziji, kad me je Hristina pozvala, da joj postanem stalni partner...

Evo tih motiva, što mi ih rado i zlorado izbrbljaše moji prijatelji iz high-life-a.

Konkurentica Hristine, kako po ljepoti, tako i po istančanosti ukusa u toaleti, stigla je prije 6 mjeseci iz Pariza; zove se Bistra Dimčeva. Bistra sliči malo Hristini, ali je tanja, hoda malo naprijed pognuta i gleda ispod vjedja. Oči su joj veoma velike, crne i poput badema, a u njima igra tamni oganj, što ga drugi zovu djavoljim, ali koji mene plaši i odbija. Taj je oganj odraz bezobzirnog i žestokog častoljublja, spremnog, da sve pokori i uništi. Bistra govori uvijek tihim i neprirodnim glasom. Vele, da je ona otputovala u Pariz gotovo ružna, s oštrim i grbavim nosom i nepodnošljivim glasom. Jednogodišnji boravak u nekakvom »Institut de Beauté« nju je promijenio tako, da je čovjek nije mogao prepoznati.

Bistra govori samo francuski i upotrebljava s nasladom i veoma često izraze sa pariskog bulvara. Ona to smatra veoma aristokratskim, a mene to sjeća izvjesnih stvorenja sa istih bulvara. I ako je svršila pet razreda u bugarskoj gimnaziji, Bistra govori materinskim jezikom — ako u krajnjem slučaju treba — osobito iskrivljeno, sa osebujnom konstrukcijom fraza, otegnuto i s mučeničkim izgledom.

Takova je Bistra — konkurentica Hristine.

I ta Bistra, koja je sve do nedavno — slično svojoj konkurentici — prezirala bugarski tenis, već tri nedjelje unatrag počela ga je redovito posjećivati. A uzrok toj promjeni u nazorima bio je moj novi znanac Pereiras, e »slatki« Pereiras.

Grof, kojemu je već otprije omrznulo, da hodi po salonima i da ondje traži prilike za flirt, kad je stigao ponovno u Sofiju, odlučio je da nadje mjesto, gdje se slobodnije priča, jasnije upoznaje i gdje se više ljudi susreće. I zapisao se u bugarski tenis, postao veoma zadovoljan i počeo da često izostaje po različitim žurovima.

Ali Bistra, koja se prije nekoliko godina smatrala njegovim privilegiranim flirtom, u početku je bila strašno uvrijedjena radi te promjene, te je poduzela sve, da ga vrati u staro gnijezdo. Kad nije uspjela, srdila se dvije nedjelje, a treće se i ona javila na tenisu, spremna za borbu.

Ja se sjećam, kako se nedavno počelo naklapati po bulvarima o toj pojavi i o toaletama Bistrinim. O tom se u početku pripovijedalo nekako potajno, kasnije postojano i napokon ta tema prostruji kao val po svim zborovima high-life-a. Te su se toalete spominjale u prvi mah s najdubljim ogorčenjem. Svaki put se Bistra javljala na tenisu s novom fasonom odijela. I kakva fasona! Šaptom su se spominjale užasne stvari. Ne znam, koliko ima bluza, koliko sukanja i drugih intimnijih dijelova odijela. Ali malo kasnije usred općeg ogorčenja iskrsnu novo pitanje. Gdje si Bistra šije odijela? Upotrebio se čitav niz tankih lukavština, da se to sazna. Ali je djevojka uporno sakrivala, koji je čarobnjak oblači, te je i dalje nastavljala da ide na tenis u odijelima, koja su žene razbješnjavala.

Prodje deset dana i jednog prekrasnog dana i javno mišljenje prizna, da je pobjedjeno, i izjavi, da je Bistra najelegantnija djevojka u Sofiji.

Je li sada jasno, zašto je i Hristina počela da ide na tenis? — Ne zato, da imade prilike, da češće vidi mene, kako sam nerazborito u početku mislio, — nego zato, da si povrati ponovno rang, koji joj je mrska suparnica oduzela: rang najelegantnije djevojke u prijestolnici.

Oružje Hristine je isto tako nabijeno i strahovito kao i u Bistre. Ali Bistra se oblači izazovno, a da ju pobijedi, ne služi se samo odijelom, nego pokazuje sve, što može sa svog tijela. Hristina se bori samo svojim toaletama. Njezin je genre tanka aristokratska jednostavnost.

I eto borba kipi već dvije nedjelje. Tko će pobijediti? Sablazan ili ukus? To će riješiti arbiter Pereiras. Uspije li Hristini, da ga otme od svoje suparnice, to znači, da je pobijedila...

Ali što tražim ja još na tenisu, otkako sam razabrao uzrok, zašto se je Hristina meni približila, otkako sam saznao, da me drži sámo uza se, dok ne pobijedi elegantnog grofa?

Zašto?... Bože moj, jer je ljubim i vršim i vršit ću ono, što ona hoće!... Svi su drugi motivi bez značenja!...

Ali da priznam još jedan uzrok:

Kao što se bori Hristina sa Bistrom za prvenstvo i Pereirasa, tako se i ja borim sa Pereirasom za prvenstvo i za Hristinu.

Kad dodjem na tenis, i ja sam naoružan najelegantnijim odijelom i svom zalihom lakog oštroumlja, koje se tako cijeni u Pereirasa.

Oko mene postojano vlada živahnost, smijeh. Svi se čude mojoj nagloj promjeni — od rezerviranog i hladnog kavalira u vječno gipkog i veselog Francuza, koji neprestano brblja, vrti se, zadirkuje ljude, dopušta si katkada i različite slobode, ne govori ni o kakvim glupavim dubokoumnim pitanjima i naskoro će postići titulu »sladak«...

I svaki dan, svaki dan mi nosi manje uspjeha.

Hristina već nekoliko dana kao da zaboravlja, da sam samo en attendant »persona grata«, — ostaje dulje vremena u onom društvu, u kojem je vidim, da sja, da se smije, da se šali. Ali često iza iskrenog oduševljenja ona naglo zamukne i gleda me uporno...

I u tim časovima, ne znam zašto, u njezinim očima prodje nešto skrbno, neko prolazno sažaljenje, koje ju strese, prisili je, da pogleda prema Pereirasu i Bistri, koji su već počeli svoju igru, i reče mi razdraženo:

— Dosta je gluposti... Hajte, da produljimo svoju partiju!

---

14. svibnja.

Danas od šest sati na večer po svim je kućama high-life-a vladala taština. Vratima se lupalo, slušali su se ljutiti glasovi, uzbudjene su služavke trčale amo-tamo, škripale su s mašinama za onduliranje kose, probala su se svilena odijela, svečano se oblačilo i uzduh je mirisao teškim parfumima i puderima.

High-life se spremao za večernji koncerat.

I on nije bio u takvoj groznici, nije se tako spremao zato, jer je išao, da čuje jednog od prvih pianista na svijetu. To mu je bilo apsolutno svejedno. Takvom čemu može se radovati samo siva gomila, koja sjedi počevši od petog reda dalje u parteru i koja puni balkone.

High-life je bio u Evropi na toliko koncerata, na toliko kazališnih predstava! On je možda drijemao za vrijeme izvedbe, ali je sjedio i u Burgtheatru i u Grand Operi i u Gewandthaus-u i u Bayreuthu, pa nikakav Marteau, ili Paderewski, ili makar tko bio, nije mogao napraviti na njeg kakav veći utisak.

Ne, to nije uzbudjivalo high-life!

Stvar je u tom, što je koncerat pod visokim pokroviteljstvom i što su svi gradjani i gradjanke Sofije znali, da će koncerat posjetiti sam Pokrovitelj.

Kad sam se i ja četvrt prije osam zaputio na koncerat, pred rasvijetljenim oficirskim klubom sabrali su se sa svih strana faetoni i automobili. Različite muške i ženske figure izlazile su iz njih, postajkivale na čas na pločniku, da plate kočijašima i iščezavale u zgradi.

Polagano sam si probio put medju publikom i otišao na svoje mjesto — gore na balkonu, nešto malo povrh prvih redova, odakle sam vidio čitavu dvoranu.

Medju taštom običnom publikom, koja nikada ne zna, gdje joj je mjesto, i bučno se provlači

okolo ovamo-onamo, high-life je prolazio s nategnutim i okamenjenim licima polagano prema prednjim stolicama.

On sjeda polagano u potpunom uvjerenju, da se bez njega ne može ništa započeti. Nekoliko minuta stoji nepomičan kao da spoznaje svoju snagu i da prinuka i druge, da to isto osjete; poslije toga popravi svoju toaletu i napokon se ogleda. I tada mu se lice nenadano rastegne, smiješak procvate na njegovim usnicama, glave srdačno kimnu. High-life se pozdravi još jedanput, uvjeri se, da je u potpunom broju i obraduje se svojoj snazi.

Gotovo nijedan član high-life-a ne gleda natrag niti prema balkonu. Taj dio publike ne postoji za high-life. Veoma se rijetko nadje netko, da pogleda program ili da pogleda s čežnjom i drhtajem prema velikim vratima, iza kojih čeka veliki artista. Oči su mu okrenute prema tijesnom srodnom krugu i imaju miran i zadovoljan izraz. Ali tko se zagleda pažljivo u te oči, vidjet će, da one u suštini žedno i neumoljivo izmaknu češće medju okolišne znance i vrše strogu inspekciju toaleta, lica, frizura i poza. Svaka će i najmanja pogreška biti otkrivena, svaki gest interpretiran, svaki smiješak procijenjen. Sa svog mjesta promatram ovu unakrsnu vatru poglêdâ.

Poslije izvjesnog vremena svi su se već vidjeli, obradovali se jedan drugome, otkrili medjusobno pogreške i nasmijali se.

Tada dobiju lica napet izražaj. Pogledaju se mali satovi i po prvi se put glave okrenu sasvim natrag onamo, gdje je carska loža. Može se opaziti kako high-life postaje nervozan, oči mu nenaravno bljeskaju, stalno se namješta udobnije na stolicama i popravlja si odijelo.

Nenadano nastupi kratka tišina. Napokon se u dvorani začuje reska škripa stolica, prozuji gluhi šum — svi iščeznu. Kao da je iščezao i sam high-life. On je postao nizak, skrušen u dubokom po-

klonu. Visoki posjetioci malo po malo prolaze i pozdravljaju. High-life se malo po malo nekako plašljivo podiže i ne skida očiju sa vladajuće porodice. Nastupi tišina; adjutanti porazmjeste svitu i u to kratko vrijeme nekoliko se sretnika udostoje da se poklone.

Napokon se sve umiri i na podiju se pokaže istinski Božji izabranik — veliki umjetnik, okićen ordenima, koji se veoma smireno i ponizno klanja gotovo do zemlje. I započe neinteresantni dio večeri. Manjina sluša oduševljeno nešto, što je daleko od čitave okolice. Gotovo je čitav high-life duhom odsutan. Oči su mu umorne, besadržajne, a skrivena zijevanja rastežu mu nosnice. On oživljava samo kad se netko od visokih gosti pomakne, jer se nada, da se okreće prema nekomu od njegovih članova. Iza toga nastupa nepomičnost. Svaku odigranu točku prati automatsko pljeskanje, i ako siva publika iskazuje veoma burno svoje ushićenje, high-life joj baca zle i nasmješljive poglede i katkada skriveno daje izraza svome negodovanju!

Jer high-life s nestrpljenjem čeka veliku stanku. Velika je stanka najvažniji dogadjaj večeri; za njom on s trepetom čezne.

Za vrijeme velike pauze visoki gosti »drže serkj« (točan bugarski prevod od »tenir cercle«).

Napokon dodje i ta željena pauza. Umjetnik je iščezao — svi odahnu. High-life se nalazi u maksimu svoje napetosti. U tijelu svakog njegovog člana kao da se nalaze zategnuti mišići, koji ga s teškom mukom suzdržavaju i koji su gotovi, da ga svaki čas porinu naprijed.

Visoki gosti sjede još nekoliko minuta nepomično i nakon toga smirenja kimaju glavom i ustaju.

Cercle započne.

Kako to dame savijaju noge u čudnim i dubokim poklonima, to bi mogao reći samo kakav ortoped. U svakom slučaju nekoje od njih pokazuju u tim poklonima savršenu vještinu. Isto tako ima

velike vještine i u izrazu lica, u onom beskonačno poštovanom a ujedno ushićenom i duboko-misaonom izrazu, s kojim high-life sluša kratke i beznačajne riječi visokih gosti i na njih odgovara.

I u čitavoj toj igri ima malo triumfa i malo poniženja.

Siva publika gleda sa svih strana i često se čuju o high-life-u riječi, koje ne odavaju poštovanja. Ali što briga high-life za to?

On je sretan, beskonačno sretan. Njemu je u tim kratkim minutama čitav smisao života. Iza deset minuta svrši se cercle i koncerat ponovno počne.

---

16. svibnja.

Teška bijaše jučerašnja večer. Isti je umjetnik davao koncerat.

Preko dana je Hristina bila veoma hladna prema meni, premda sam se ja mučio svim silama, da je razvedrim.

Pereirasa ili Bistre nije bilo. Oni stigoše jedva oko pet i po. Vidjeh, kako se Hristina zlo i prezirno nasmiješila.

— Gdje ste bili dosada? upita ona svoju konkurenticu, zar se nismo dogovorili jučer, da skupa igramo?

— Ah, da znaš, kako smo se tukli s Pereirasom, htjedoše da nas uguše. Dobro da je on bio pred mnom, pa me je zaštićivao... S rukama...

— Zašto ste se tukli?...

Bistra odgovori kličući od veselja:

— Palo mi na um, da idemo večeras skupa na koncerat... Išli smo, da si kupimo ulaznice...

— A-a!

Hristina ništa ne odgovori, ali joj oči postadoše tamno-zelene.

— Tko ti je kriv, nastavi sa smiješkom Bistra, ti ideš sa svojom majkom svukuda... A ja sam si izvojštila potpunu slobodu!...

Pereiras je sa smiješkom slušao taj maleni duel i poslije nekoga vremena napravi s očima nekakov lukav znak Hristini. Hristina kao da je shvatila, što što joj hoće da kaže. Bistra poviče:

— Allons, play...

I igra započe. Ja i Hristina protiv njih dvoje.

Nenadano mi se drugarica očito nasmiješi i kad parira jednu loptu reče mi:

— Čudan čovjek! Mučno mi je, da se Bistra tako kompromitira s Pereirasom.

Stiže nova lopta. Odbih je. A Hristina nastavi na čas uzbudjena:

— Poslije se čudimo, što stranci imaju takvo mnijenje o nama.

Opet nas igra rastavi. Čas poslije, kad poskoči za bijelom elastičnom loptom, djevojka mi reče bezbrižno:

— Neka čini što hoće, meni je svejedno.

I kad se svrši igra i kad djevojke sabraše razbacane lopte, Hristina me pogleda pažljivo, oči joj bljesnuše radosno i ramena joj se lako digoše, kao da je htjela reći:

— Uistinu zašto se srdim, kad imam takvog čovjeka, koji me ljubi?

Osjetio sam, da blijedim od uzbudjenja i očekivanja. I djevojka progovori molećivo:

— Idete li vi večeras na koncerat? Hajte i potražite me za vrijeme velike pauze. Ja ću biti s mamom i užasno ću se dosadjivati!...

Zar da po stoti put opisujem svoju radost radi ovih riječi?... Dosta sam govorio o tom... Zašto da nižem vruće riječi, pune nade, pa da završim sve sa hladnim okrutnim riječima razočaranja, koje redovito dolazi iza svake radosti?...

Dosta je da kažem, da sam otišao na koncerat omamljen. Svi su mi se ljudi činili da imaju svijetlu laku koprenu, kao mjesec u maglovitoj zimskoj noći. Zemlja pod nogama bijaše elastična i sâma me nosila naprijed. Buka banalne gomile, koja

se vraćala preko bulvara sa šetnje, zvučila je kao daleki pažljivi orkestar, koji je odgovarao skladno pjesmi moga srca...

Kad se stepenicama uspeh u vojni klub, susretoh Pereirasa.

— Dobar večer! reče mi, no niste li vidjeli gospodjicu Bistru?

— Ne, odgovorih začudjeno, zar vi niste zajedno?

— Nismo. Ona je otišla sa tenisa, da se preodjene, i poručila mi, da je ovdje čekam.

Mladi se diplomat ogleda i promrmlja s poludosadnim i polunasmijanim tonom:

— Ma foi, već mi je mrsko, da je čekam... Ona je toliko htjela, da idemo na koncerat... Kad udje u dvoranu, neka me potraži!

I krene zajedno sa mnom.

»Je li to htio da kaže Hristini svojim lukavim pogledom onomadne, kad smo igrali?« pomislih. »Znači, da je triumf Bistre bio isprošen«.

Postade mi neprijatno. To znači, da ni Pereiras nije toliko privezan za svoj flirt. Ali naskoro se zadovoljih i rekoh zamišljeno i ironično grofu:

— E, već je kasno, prijatelju. Danas se Hristina već definitivno opredijelila za mene. — On ostaje sada sa svojom Bistrom.

Popeh se na balkon povrh high-life-a i uzeh da čekam svoju djevojku. Ona dodje kratko vrijeme prije početka koncerta i sjedne u drugi red upravo prema meni.

Ja sam je neprekidno pazio, kad će me kradomice potražiti očima, misleći, da ću u tom pogledu naći jednu pritajenu ispovijed i daleku zoru ljubavi.

I uistinu digne Hristina pogled prema balkonu i ugleda me. Laki smiješak rasklopi njezine usnice i ocrta oko njih dva grandiozna nabora kao krila lire. Tanki joj se i dragocjeni vrat savije u nezamjetljiv poklon...

I u tom se času uspravi netko nad djevojkom, prigne se nad njezino rame. To je bio Pereiras.

U tren oka laki smiješak na licu Hristine postade pobjedonosan, nesakriveno sretan i zadovoljan. Ruka joj se brže podigne i ispruži prema ustima mladog diplomate. On joj progovori nešto, što još većma rasvijetli njezino lice. I iznenada se grof ogleda i nasmiješi sa svojim karakterističnim, nježnim i smjelim smiješkom, te izazivački sjedne iza Hristine, kao da je htio reći: »ja ću sjesti ovdje, čije god to bilo mjesto, i makar me ne znam tko drugi čekao!«

I odmah se medju njima nadoveže živ i nasmijan razgovor. U općoj buci raspoznavao sam pojedine note zvonkog smijeha Hristine i lakog baritona Pereirasa.

U početku kao da me se taj čitav dogadjaj nije ni malo dojmio. Rekoh si samo: »e, razumije se, opet sam sanjao lude stvari« i mirno i gotovo nasmijano počeh promatrati, što njih dvoje rade u parteru.

Pereiras je sjedio malo naprijed pognut i nešto je u samo uho pripovijedao Hristini. Katkada mi se činilo, da se svojim usnicama dotiče otkrivena njezina vrata i njezinih ramena. I ona se smijala sretno s onim rezerviranim smijehom malo opojenih žena, koji im drhtavo uzbiba grudi, raširi im i upali oči, a od kojeg im se usnice još većma zacrvene, dok ih kraj jezika još većma ovlažuje.

Poslije kratkog vremena započne se opet koncerat. Zvuci me zahvatiše i zanesoše; oči mi se upriješe daleko, a da nisu ništa vidjele. Nekakva me tupost svega obuze... Ne znam, koliko prodje vremena.

Ali odjedanput mi se pogled kao slučajno zaustavi ponovno na Hristini i Pereirasu.

Oni su si još uvijek nešto šaptali i držali se isto tako kao onda, kad sam ih ranije promatrao.

Ali taj put sasvim se neočekivano nešto prekine i u mojim grudima nešto pukne, a da nisam imao vremena ni da to shvatim ni da zaustavim. Dvorana se pretvori u nekakvu jamu, kao da je sve ugasnulo i izobličene se sjene zavrtješe dolje. Učini mi se, kao da me neodoljiva sila podiže, kako bi me kasnije položila u jamu. Nisam vidio više ni Hristine ni Pereirasa. Htio sam, da divlje riknem kao zvijer, ali mi u isti čas željezni obručevi stegoše grlo i zagušiše me.

Osjetih, da mi je čitavo tijelo napeto i okamenjeno, i činilo mi se, da sam strašno težak i da ću se strovaliti, čim se opet pomaknem. I napokon se jarko krvavo rasprostre koprena pred mojim očima i nesnošljiva fizička bol razlije se po čitavom mome biću.

Svatko je slušao o onoj crvenoj kopreni, o kojoj govore tako često zločinci. I ja sam čuo o njoj, ali sam je smatrao za nekakvu konvencionalnu basnu. Ali sam jučer razabrao, da to postoji, i kad se kome razastre pred očima, čovjek može nemilosrdno i zvjerski da ubija.

Nisam dočekao ni prve pauze, nego pobjegoh.

---

17. svibnja.

Danas nisam išao na tenis.

Oko šest sati izadjem na bulvar, da pričekam Hristinu i da joj kažem nešto teško uvredljivo, da se osvetim za jučerašnju igru.

»A-a, ti misliš da me možeš mučiti, koliko hoćeš!« rekoh sam sebi očajno i ogorčeno... »No vidjet ćeš, da me nisi tako zarobila... Čut ćeš danas, što kipi u mojoj duši, čut ćeš riječi, kojih ti se nitko nije usudio da kaže... ti lijepa i okrutna lutko...«

I već mi je fantazija risala čitavu sliku. Hristina u početku obezumljena, srdita radi nepodnošljivih ukora. Oči joj postaju tamno-zelene kao jučer na tenisu, studene i uporne. Ali joj se kasnije pojavi drhtavi, molećiv smiješak, oči joj upanu kao

dva bezdana izvora, iz kojih izvire radost, tiho opijanje. I ja čujem nešto iz dubine poput uzdisaja — i ne znam, da li joj usnice govore, ili joj oči izlučuju:

— Zar me vi toliko ljubite?...

Čekao sam dugo na bulvaru, dok nije već i sunce zašlo. Ljudi povrvješe iz vrta, tudji, banalni, grozni, sami sobom zadovoljni...

I napokon se pokaže očekivana figura po pustoj aleji. Hristina me ugleda iz daleka. Zadrhtah, kad je ugledah, kako brza prema meni. Prijatan smiješak obasjavao je njezino lice. U očima joj nije bilo nikakve zabune ni kajanja, nego čisto iskreno zadovoljstvo.

— A gle, vi, reče djevojka kao da se nije ništa dogodilo, zašto vi ne dodjoste na tenis? I pruži mi brzo ruku.

— Treba li, da vam kažem zašto? odgovorih ja turobno i osjetim, kako se silim, da sačuvam svoje loše raspoloženje, jer me tako obradovala toplina njezinog pozdrava.

Hristina se nasmije obijesno:

— A gle ga, kako je mračan!

I dodade pomirljivo i bodro:

— Hajte, hajte, priključite mi se sada!

I ponovno koketno i u isto vrijeme molećivo obasja me mekanom ljubavlju.

Pokolebah se na čas, ali napokon izgubih snagu, da se suprotstavim, nasmijah se radosno i podjoh uz Hristinu. A ona odmah postade ravnodušnija i uze mirno da brblja:

— Dobro ste učinili, što niste došli na tenis. Danas je bilo užasno dosadno... A, ali vi ne znate novosti... Pereiras više ne dolazi na igru. Otišao je opet na diplomatski tenis. Jučer mi reče, da mu je naš omrznuo.

— Zar tako? upitah preneražen i htjedoh da povičem od zadovoljstva. To znači, nema onoga, koji mi je odmamio djevojku? Znači, da će ona u buduće biti samo moja!?

— Vrlo je dobro učinio, nastavih zlorado. Zašto je došao, da se miješa medju nas!

Hristina ne odgovori, nego me samo vragoljasto pogleda. Napokon progovori:

— Znate li, kamo idem? K zlatarima u onu zabitnu ulicu, želim da kupim kakav bugarski dar jednoj prijateljici u pensionu... Hoćete li ići sa mnom, da skupa nešto izaberemo?

S kakvim ponosom prodjoh pokraj Panaha i s kakvim sam zadovoljstvom gledao poglede znatiželjnih mladića, koji su se okupili pokraj Mitrišinova!

Skrenusmo u zlatarsku ulicu. Bio ju već obavio mrak, pomiješan mjestimice refleksima iz osvijetljene trgovačke ulice; činilo se kao da u uzduhu pliva zlatni prah, koji izlazi iz malih dućana. Sve su radionice bile zatvorene i mračne. Samo je jedan prozorčić bio rasvijetljen. Pokucasmo na nj. Starački glas, prekinut od neprekidnog kašlja, pozva nas, da unidjemo.

Sijedi je zlatar sjedio prekrštenih nogu na klupčici za rad na golemom daščanom podnožju, okruženoj različitim staklima, kliještima, škarama, mangalama. Starac je kao neki čarobnjak sjedio posred čudnovatih instrumenata. Petrolejska svjetiljka, postavljena na pod, osvjetljivala odozdo raščupane mu brkove, oborene sive vjedje, suhe neobrijane obraze i kratke debele prste, koji su držali nekakav tanki filigran.

— Nije li kasno, majstore, upitah, kad udjoh u tamni svod dućana, prodaješ li još?

Zlatar zaklima mučaljivo glavom i nastavi s radom.

Hristina udje iza mene, nasmiješi se začudjeno radi starog namještaja i okrene se k majstoru:

— Imaš li lijepih broševa ili ogrlica... ali nešto osobito za dar?

Majstor, i dalje šutljiv, posegne u tamni kut iza sebe, izvadi stare kutije od cigareta i uze da

pokazuje svoja skrovišta. Hristina se približi k svjetiljci i prihvati, da izabire.

A ja se zavezoh u misli. Čudni stari okolišni predmeti kao da su položili pregradu pred istinskim životom. Učini mi se, da je sve trglo nekamo nazad u prošlost i daleko od besmislenog gradskog kaosa. Izgledalo mi nemoguće, da ću malo kasnije izaći s Hristinom i da ću se od nje odijeliti; da će ona ponovno postati nedostiživa, aristokratska djevojka, a ja čeznutljivi i nemoćno zaljubljeni mladić. Ne, mi imamo kuću, tu, u jednom nepoznatom istočnom gradu, negdje pokraj mora, u vrtu badema i palma. I kad izadjemo, poći ćemo kući, pod mjesečinom, držeći se tijesno ispod ruke, mučaljivi, jer smo puni sreće.

Nenadano me trgne glas zlatara. On me je gledao pažljivo i nasmijano.

— Lijepog momka imaš, reče on Hristini, a i ti si lijepa... Upravo ste jedno za drugog!

Vatra mi zalije lice. A Hristina se bistro nasmija i odgovori:

— Zar ne, majstore?

Bože moj, da li je priča postala realnost?! Ne, ne, ja sam još sanjao. Hristina nije ništa rekla. Ne, — nije to ona, koja je nastavila:

— Hoću li dobro učiniti, ako ga uzmem?

Zlatar me opet ispitljivo pogleda i odgovori polagano:

— On će te milovati, dok si živa!...

Čekam, čekam, i srce mi se nadulo, hoće da pukne. Još malo, pa će sreća bljesnuti i nas zagrliti. Hajde, hajde... Reci, starče, još nešto, i ja ću ti dati sve očeve loze, koje imam dolje u Trakiji, dat ću ti staru, čorbadžijsku kuću u Zari, sve, sve ću ti dati, što je moje...

Ali se odjedanput Hristina podigne hladno i reče ravnodušno:

— Ne svidja mi se ništa, majstore!

Odmah poslije, ne pogledavši me, reče kratko:

— Allons!
I prije nego sam mogao doći k sebi, već smo bili vani i koračali mučaljivo prema rasvijetljenom centru. Na ustima mi gori:
— Hristina, zašto da se igramo?... Ne vidiš li, da nas sve tura jedno prema drugome?
Ona predje preko ove molbe i reče s onim lakim i prijateljskim ravnodušnim tonom, koji je postavio medju nas teže zapreke, nego i najočajnije suprotivljenje:
— Oprostite, što sam vas zavela čak ovamo. Ovi zlatari imaju rijetko kada štogod lijepo.
I kad smo već bili u ljudskoj vrevi Trgovačke ulice pod umjetnom električnom rasvjetom, nastavi ona s istim izrazom i šaljivo:
— Smiješan je bio starac... Takovi djedovi i babe imaju maniju, da žene ljude... I svi su za njih slika i prilika, jedno za drugo...
Ja sam šutio. Riječ mi nije mogla da izadje iz grla. Suze su mi parale dušu. Ali Hristina kao da nije ništa opazila...
Da povičem i da joj kažem, što mislim?... Ali strah me je, da je potpuno i zauvijek ne izgubim... Ne, ne, trpi, a sreća će doći... ne...! I to, što sam već postigao, veoma je mnogo... Moram biti na oprezu, da i to ne izgubim od bujnog nastojanja da što prije stignem naprijed... Čekat ću...
Kod Panaha zovne Hristina jedan faeton, pruži mi ruku i pogleda me letimičnim pogledom.
— Zakasnila sam... Hajde zbogom, merci za pratnju.
I pope se brzo na kola. Pred okom mi bljesne na čas, kao da je obasjana čudesnom bestvarnom svjetlošću, malena noga... O, da se upijem sa svojim usnicama u tu krasotu i toplinu!
Ali faeton krene. Hristina se nakloni prema meni i reče:
— Sutra ne ću ići na tenis... Ali preksutra dodjite na svaki način... Adieu!...

I ja ostadoh sam usred mrtvila, razvalina, okružen čudesima, koja se cere, smješkaju, idu Bog zna odakle i kamo...

---

20. svibnja.

Već je prošlo nekoliko dana, otkako nisam vidio Hristine. Od one večeri nisam je vidio ni na tenisu, niti gdje na bulvaru. Što je to značilo? U početku sam hodao po gradu napola omamljen od čežnje i tražio sam je posvuda. Napokon sam susreo njezinu majku i od nje doznadoh, da će sutra na večer biti veliki diner i bal u austrijskoj legaciji. Hristina nije izlazila, jer je bila zaposlena sa krojačicom, koja joj je šivala toaletu za bal... Neka vrag nosi sve one, koji me odalečavaju od moje mile! Prokleta taština...
Od muke sam išao, da igram, samo da se radujem barem Bistrinoj srdžbi. Pereiras je posjećivao samo diplomatski tenis, a Bistra nije smjela a da ne dolazi na naš — inače bi bila posve smiješna. Kako glupa komedija!

---

21. svibnja.

Skrenuo sam sa pločnika pred austrijskim poslaništvom... Okaljan sam i pokisnuo. Vani pada hladna kiša, kao da je već došla jesen.
Ja sam puna dva sata čekao, stisnut uz Karastojanov atelier, i gledao svečano rasvijetljenu austrijsku legaciju...
Nikad se nisam osjećao tako strašno nemoćan, nikad nisam toliko mrzio naš društveni poredak, kao danas... Zašto da i ja ne mogu da unidjem u taj dom i da se veselim kao svi oni prazni ljudi, koji se nasladjuju svečanim dvoranama. Kakvo pravo ima ovaj ili onaj, da pristupi Hristini, da joj cjeliva ruku, da je obujmi oko pasa, da je ponese čvrsto pritisnutu u slasnom vihoru plesa?...
O, ja vidim svoju ljubljenu... vidim je... Ona je duboko dekoltirana, rumenilo gori po njenim

obrazima, oči joj široko upijaju bljesak okolišne raskoši... besprikorna odijela različitih atašeja, sekretara... Ondje je Pereiras, ondje je Bistra... svi su ondje, samo mene nema, mene, koji imam planinske osjećaje, ognjene gejzire ljubavi u svojoj duši!...

E, e,... gospodine... vi se zaboravljate! Kakve su to deklamacije? Pristaju li one vašoj korektnosti?... Mir... Strpljenje...

Do vraga sve!

Vidjeh, kad je Hristina stigla u legaciju. Jedna laka vila, zavijena u bijelo-plavi »sorti de bal« i sivu kožu oko vrata. Na kosi prekrasni uresi...

Zašto nisam skočio i zgrabio je, zašto je nisam donio ovamo, svu zamrlu od straha? Vidim sâm sebe, kako bih trčao tihim ulicama sa dragocjenim teretom u naručaju!...

Ne mogu da pišem. Osjećam, da sam egzaltiran više no što mislim... Leći ću u krevet... Ponoć je prošla!

Dva su sata. Ne mogu se zadržati na jednom mjestu!... U glavi mi je malodušna želja, ali je neću ispuniti... Ne!...

Dva i pol... Obučen sam, na meni je i kaput i kapa... Odlazim... Odlazim... da čekam pred legacijom, pa da vidim Hristinu, kad bude išla kući!... Glupan!

---

22. svibnja.

Danas nije bilo ni Bistre na tenisu. Govori se, da je poduzela korake, da je prime u diplomatski tenis. Možda joj podje za rukom, pa da se svrši taj besmisleni intermezzo.

Hristina se sigurno odmara iza bučnih bakanalija. Čekam je na bulvaru, ali nije izašla...

---

24. svibnja.

Bistra je primljena u diplomatski tenis. Hvala Bogu. Da vidim sada, ide li Hristina na igru?... Danas je spazih izdaleka, kad je ulazila u svoju kuću.

---

26. svibnja.

Ovog jutra zazvrči telefon u mojoj pisarni. Uzeh dosadno slušalicu, jer sam bio zaokupljen kompliciranim aktima.

— Alo... alo.

Čujem ženski glas, koji mi se učini poznat. Srce mi zadrhće.

— Tko je tamo? upita glas.

Rekoh svoje ime.

— Ovdje gospodjica Veleva, nastavi nekako prigušeno glas. Slušao sam napeto: ne, to nije Veleva... to je...

— Cher ami, reče dalje, — ah, kako da vam kažem... Idete danas kući? Tako već želim, da vas vidim... J'en meurs!

— Tko je tamo, molim? upitah ponovno kao da sam srdit.

I začujem bistri, poznati smijeh i prirodni glas Hristine:

— Jao, jao, — to sam samo ja, mon beau chevalier, Mimi Veleva, uistinu umirem za Vas, ali ne mogu da vam to kažem!

Ne sjećam se, što sam odgovorio, ne, što sam radosno izbrbljao na telefonu.

— Mon beau chevalier, produži Hristina, jeste li raspoloženi, da igrate danas poslije podne?

— Razumije se!

— Dakle u 5 i ½ na tenisu! Charmée, monsieur, d'avoir pu entendre votre incomparable voix!... Nemojte se čuditi! Citiram Mimi, ona je rekla, da imate une voix chaude, incomparablement male et sonore. — Sretnik!...

I još jedanput začujem srebrna zvona smijeha, kao da padaju bistre kaplje u zvučni mramorni rezervoar, a onda aparat škljocne — razgovor se svrši.

Mnogo prije ugovorenog vremena bio sam na tenisu. Nisam mogao biti na jednom mjestu. Nisam odgovarao ni na kakva pitanja. Uhvatio sam mnogo ironičnih pogleda, koje su različiti igrači upravljali na mene, čuo sam, da si nešto šapću nasmješljivo, ali to me se nije nikako ticalo.

Pet je i pô sati... Hristine nije bilo. Sjedoh na jednu stolicu blizu ograde i uprem pogled u aleju... Šest... nema je... Čitavo mi je biće bilo samo jedan poklik: hajde, hajde... gdje si?...

Napokon se nisam mogao suzdržati, pa skočim i izadjem, da negdje pričekam svoju ljubljenu. Ljude, prirodu, ništa ne vidim. Nisam si davao računa, gdje sam...

I odjedanput se skoro sukobih sa Hristinom.

— Izadjoh... vama u susret! promrmljam plašljivo.

Ona me pogleda, sabra tanke vjedje. ali se napokon nasmije nesuzdrživo i laskavo:

— Kako ste smiješan... Zašto ste tako mračan i očajan... Možda ste mislili, da me pregazio tramvaj?...

Pokušah, da se umirim i sa izmučeno-ironičnim tonom odgovorim:

— Ne, nisam mislio... mislio sam, da niste možda bili sa Pereirasom?

Tamna sjena predje preko lica Hristine, ali odmah odleti. Oči su se moje ljubljene svijetlile i postale duboke i tople. I ona progovori tiho:

— Umirite se. Idem od kuće... specijalno, da održim obećanje, premda sam imala posla...

— Hvala, prošaptah ja, kao da sam izgovarao molitvu.

— Ali neće mi se igrati, nastavi Hristina. Da idemo gore po aleji... Hoćete li? Samo se ne držite tako turobno. Ljudi će reći, da ćete mi načiniti scenu ljubomornosti.

— O da sam mogao onda, odgovorih impulzivno, da sam imao pravo!...

— Merci, ustukne nasmijana djevojka i slegne ramenima.

Ali poslije prihvati zbunjeno:

— Dosta smo pripovijedali gluposti! Hajdete...

I mi krenusmo.

Sunce je bilo na zalazu, a nad gradom se vijali nježno-plavi oblaci, tanki i dugački. U uzduhu je još drhtala dnevna vrućina. Sa grmlja, sa drveća i sa cvijeća kao da se pružaju čudesne ruke prema nebu i meni se činilo da sve stvari imaju te večeri tanko korijenje u mom srcu i da se ono putem njih razlijeva u sve stvari.

Hristina je u sumraku izgledala kao bijela vila. Oči su joj blještile i na usnicama joj cvao naročiti zanosni smiješak.

A ja sam šutio! Nisam smio, da riječ progovorim. Čitavo sam si vrijeme ponavljao, da je još rano da iskažem sve, što plamti u mome srcu. Ponavljao sam si, da nesmotrenom izjavom mogu da razrušim u nepovrat sve ono nježno, što je izraslo u tajnom vrtu, u kojem mi je Hristina još možda nesvijesno pomagala, da njegujem čudesno cvijeće naše uzajamne ljubavi...

I zato sam šutio... Hristina me je postrance pogledavala i nije pokušavala, da me oslovi. Učini mi se odjedanput, da vidjeh u njezinom pogledu bojazan!

Srce mi se savijalo od boli. Bojiš li se moje ljubavi, Hristino? Nemoj se bojati! Otvori mi dušu i vidjet ćeš, da imam za tebe toliko skrovišta, da ćeš zaboraviti sve, što ti se čini sada dragocjeno u životu: raskoš, bezbrižnost, javno mišljenje... I sam život i smrt pričinit će ti se ništetnom pred mojom ljubavlju, Hristino!

Iznenada poče moja suputnica da brza. Pobrzah automatski i ja, zagledavši se zamišljeno pred sebe.

— Kako ste smiješan, kako ste smiješan! začujem dragocjeni glas, koji je uzbudjeno drhtao.

I opijeni smijeh popratí ove riječi. Onda još glasnije prihvati Hristina francuski:

— Vi ste prijazan momak, zato ću vam oprostiti ponašanje!

I neposredno iza toga, prije nego što sam joj mogao odgovoriti, ona se okrene prema nekomu:

— A zašto tako sam samcat?

Pogledah. Mrski Pereiras, koji je Bog zna odakle iskrsnuo, stojao je pred nama i smiješio se.

— Ne znam što da radim, odgovori on. Dosadno mi je. I učini kretnju, kao da je htio, da krene s nama.

— Dosadno?... povikne nervozno Hristina. A mi se odlično zabavljamo... Zar ne?

Nasmijem se na te riječi i kimnem glavom. A djevojka nastavi ironično:

— Zbogom, grofe... Idite, naći ćete Bistru, možda će vas ona zabaviti!

Ona se drsko nasmije i krene. Pereiras probrblja nešto i polagano krene prema šoseji.

»Sada, sada ću joj reći, da je ljubim«, mislio sam, »pa makar ne znam što bilo. Evo, ona se ruga Pereirasu... znači, da se vraća samo meni...«

Ali prije nego se odlučim, da nešto kažem, Hristina me preteče i progovori umorno i apatično:

— Dosta je! Da se vratimo!

I ponovno taj čudni i udaljeni glas prekine zlatne niti, koje su nas zapletale, i ubi moju smjelost.

Tako smo sve do izlaza iz vrta šutili. Hristina je išla rasijano, griskala usnice i nije me ni pogledala, kao da me nije ni bilo.

I ja malodušnik, ja, koji nikada ne umijem da uhvatim zgodan čas, kad treba da govorim, — ne rekoh joj ništa.

I ona ode, pa skrene u prvu ulicu, da posjeti nekakvu svoju prijateljicu. U očima sam joj čitao prikor:

— Zašto šutiš?

A gorko savijene usnice progovoriše žestoko:

— Ovih dana neću ići na tenis! Nemojte me tražiti!

I ponovno joj zapitaše oči srdito:

— Zašto šutiš?

Da, zašto sam šutio? Sada, kad se sjetim čitavog dana, vidim, vidim, da je ona htjela da govorim... Zato me je zovnula na telefon. Zato je došla kasno na tenis, da budemo zajedno, i kad drugi odlaze da ostanemo na samo! Zato se tako drsko nasmijala Pereirasu u lice, zato mi je tako gromko rekla, da i on čuje, da sam mio momak... Zato...

A ja sam šutio... bezumnik...

---

27. svibnja.

I čitava je historija bila tako priprosta, tako banalna. Uistinu tako jednostavna, da čovjek treba da je slijep, kao ja, a da je ne shvati!...

Jučer sam ujutro otišao u vrt, da se sjetim, kako sam bio skupa sa Hristinom i što smo govorili, da shvatim, jesam li uistinu propustio dugo očekivani čas, ili mi je pak luda mašta lagala. Uistinu je Hristina prema meni pružala ruke, a sada je sve izgubljeno, jer mi ona neće oprostiti malodušja, — ili ne, možda još ima nade...

Išao sam, sjećao sam se i tražio sam odgovor! I našao sam ga. Našao sam da je veoma jasan... Vidio sam ga svojim očima... Vidim ga i sada...

Zadubljen u mučna pitanja, skrenuh automatski alejom prema tenisu. Kad se približih, iznenada začujem glasove... Glasove...

Tko igra ondje? Nije li to glas Hristine, koja viče »play«?

Potrčim deset koračaja, popnem se na tri stepenice i — eto mi odgovora na moja pitanja...

Sami, jedno nasuprot drugome, zagledani jedno u drugo, igrali su Pereiras i Hristina. Bacali su naprosto lopte.

Nekoliko časaka ja se nisam mogao snaći, nisam mogao shvatiti, što znači čitava ta pripovijest...

Ali odjedanput, dok sam još stajao kao prikovan na mjestu, netko mi ironično reče: »dobar dan«. To je bila jedna od gospodjica Simeona. Ona nastavi sa zlim osmijehom:

— U kakvom je komičnom položaju sada Bistra! Primili su je u diplomatski tenis... a Pereiras je sada ovdje. I ona ne može više da se vrati! Ha-ha-ha-ha! A na odlasku doda:

— Adieu, adieu... amusez vous bien!...

Sad sam tek shvatio. Tako, tako... Pereiras na diplomatskom tenisu... primamio je Bistru, onda je njega Hristina primamila opet na bugarski i on se vratio pobjedjen!... E, da...

A možda su se dapače Pereiras i Hristina prethodno dogovorili, kako da se riješe Bistre, pa su izmislili takav plan. Zašto ne? Mes compliments, plan je lukav... Da!

A jučerašnja šetnja sa Hristinom? Ona je bila samo zato, da naljutimo Pereirasa, koji možda nije htio, da se brzo vrati na bugarski tenis!...

Nije li jasno? Hristina je trebala mene kao sredstvo, da potakne i podraži Pereirasa!...

Ali da znaš, Hristino, medju nama je sve svršeno!... Da svršeno! Srce mi se trga, čežnja me je dovela do različitih poniženja, — ali ja neću više da budem igračka u tvojim rukama, neću da ti služim u buduće kao sredstvo, kojim gledaš da uloviš Pereirasa... Ne!... I pazi, Hristino, da se jednog dana, prevarena u svojim nadama, omamljena bljeskom titula, položaja, ne pokaješ i da se ne sjetiš: »Uz mene je bio jedan čovjek, za koga sam bila sve, koji je htio, da mi dade čitav svoj život... On mi je govorio katkada riječi, koje su prodirale u najveće dubine moje duše i ne znam zašto su me tada plašile. Gdje je taj čovjek, da mi ponovi te riječi?« — Ali će taj čovjek biti daleko... I ti ćeš zaplakati gorko, što je sreća prošla pokraj tebe, a ti je nisi vidjela. Sreća je bila u tvojim rukama i ti si je lakoumno ispustila, kad si posezala za praznim, krivim ukrasima!

Pazi, Hristino, da se to ne dogodi!

Znaj, ja te više neću tražiti nego ću čekati... Možda ćeš se sjetiti sama mene, kad vidiš moje mjesto prazno. Možda ti je srce, a da ti sama za to ne znaš, sve ono i zapisalo, što sam ti govorio riječju i pogledom. I u časovima osame možda će te riječi zazvučati pedesetero-stručnom snagom, i ti ćeš ih tada shvatiti... I ti ćeš me tada zauvijek k sebi pozvati...

Znaj, ja čekam i doći ću, čim čujem plameni zov, i dat ću ti sreću, bez prikora radi prošlosti!...

---

5. lipnja.

Prolazi dan za danom. Čini mi se, da sam bolestan, beznadno bolestan. Nikamo ne idem. Iz kuće na posao, iz kancelarije kući. U sobi pušim, čitam, razmišljam. Veliki filozofi u različnim izdanjima napunili su moj stol. I uvijek me isti osjećaj obuzima, kad priklanjam svoju glavu nad mudre stranice: život je sadržajniji od svih knjiga na svijetu... Tko živi intenzivno, impulzivno, usmjeren uvijek naprijed — taj neće naći ništa novo u onih, koji su tražili smisao života. Smisao je života u tom, da bude proživljen. I svak neka ga živi, kako ga shvaća i neka se ne brine ni za kakva pravila... Nema ništa nemoguće na tom svijetu. Do jučer se nije nitko usudio, da predje jednu granicu. I eto danas jedan je čovjek bezbrižno prelazi, da mu se ništa ne dogodi, i tisuće ih jure iza njega... Hoćeš li da živiš, nemoj se ničega bojati.

Imao sam na zapadu jednog prijatelja, studenta, koji je govorio: »Onog dana, kad ljudi prestanu da se boje smrti — tragično će u životu umrijeti i ljudi će postati slobodni. Jer u današnjem životu

svi se moralni i drugi zakoni održavaju... radi smrti... Vi ne smijete krasti, — zašto? Jer će vas uloviti, osudit će vas, društvo će vas odgurnuti, propast ćete na dno života, pasti ćete u očaj, možda ćete postati pijanica i umrijet ćete nečasno... Žena vas ljubi i ne smije da se otrgne od mrske sredine, da ode s vama... Zašto? I nju je strah, da si ne upropasti život, da je ne odgurnu ljudi, da je vi ne pustite, jer bi tada morala da se otruje... Kad ne bi bilo toga, straha od smrti, kad bi ljudi jednog dana shvatili, kako je najvažnije, da potpuno proživiš svoj život, da ispiješ do dna njegovu čašu i da je smrt samo tada strašna, kad nisi živio, — tko bi mogao da postavi granicu željama?... Kakvi su uopće tragični konflikti mogući?... Vi i ja borimo se za jedno isto... dobro, mi se borimo svim sredstvima... Ako se dočepate željenoga, što imate od toga? Ne mognem li da podnesem udarca, umrijet ću. Ali umrijeti mirno i tako prirodno kao jednodnevna životinjica, kad snese svoja jajašca... I znat ću: borio sam se, uložio sam sve sile, da pobijedim — nisam mogao... ali sam barem živio i eto sada mirno odlazim... Što ima tragično u tome? Ništa! Ako moja smrt bude veoma teška za nekoga — za majku, za moju dragu... da umre i ona... Pa što onda?... Neka se priviknu ljudi, da gledaju smrt mirno, pa ćete vidjeti, kako će se promijeniti čitavo zemaljsko ustrojstvo! Zašto mi toliko bučimo radi smrti? Zašto smo je okružili s nekakovim strašnim dekoracijama i hoćemo da se silom plašimo njih? Netko umire: rodbina plače, trga se u žalosti, lijeva suze, priča kao da se nikada ne će utješiti. Zašto? Zašto, kad svaki zna, da će pola sata iza pogreba jesti i piti, tri sata kasnije leći i zaspati s olakšanim osjećajem, da se sve svršilo. Slijedećeg dana će opet živjeti i dugo vremena ne će ni pomisliti, da se dogodilo nešto teško, a već trećeg dana ući će sve konačno u predjašnju kolotečinu... Zašto se tada govore velike riječi radi smrti bliskih ljudi? Onaj, koji je uistinu radi nje ražalošćen —

sakrit će se negdje u kut i ustrijelit će se. Onaj, koji to ne učini, pokazuje, da ga nešto veže sa životom. I neka se tada odmah potpuno posveti životu — bilo to djeci, poslu ili bilo čemu, a da ne gubi vremena nepotrebnim uzdasima za onim, što je već iščeznulo!...«

Moj je prijatelj bio tuberkulozni ruski student. To mi je pripovijedao u Montreux-u, sjedeći na suncu, zavijen u šal. Lice mu je bilo osvijetljeno i mirno. On je dva sata prije smrti zaželio, da ga ponesu do prozora, da vidi sunce, kako zalazi nad jezerom. I tako je ugasnuo, obliven ognjenim lučima, a da nije ni trepnuo, a da nije kazao ni riječi.

---

10. lipnja.

Dobio sam dva poziva na čaj. Ne idem nikamo, ne odgovaram nikomu. Kad bih slučajno susreo kojeg člana high-life-a, pozdravio bih ga hladno.

Hristine nisam vidio...

A mučno mi je, — mučno, da riječi ne nalazim više za svoje raspoloženje.

---

11. lipnja.

Odavno sam namjeravao, da podjem gospodji Jankovoj i da se njoj potužim. Da joj sve ispripovjedim, da potražim utjehe, savjeta... Ne, ne, savjeta ne želim! Želim samo, da od nje čujem riječi: »Ne razumijem, zašto se mučite... Meni je jasno, da vas Hristina ljubi... Ona samo igra s Pereirasom, da vas ljuti. Idite k njoj i recite joj, što vas muči, i vidjet ćete, da će njezina ruka ostati u vašoj!...«

Ali sam se suzdržao. Nisam otišao. Nisam htio, da se ponizujem pred jednom ženom, koja je preživjela dramu težu od moje... Može li ona da uzme učešća u tako jednostavnoj i običnoj historiji kao što je moja?... Što bi mi mogla reći osim: »Saberite se, radite, čitajte, zapustite taj isprazni high-life, i sve će vas proći!«

Jučer iznenada dobih jedno pismo od nje, napisano brzim, osebujnim, okruglim rukopisom.

Iza kratke molbe za oproštenje molila me, da je posjetim, kad budem slobodan. To će joj biti veoma prijatno i ujedno će joj omogućiti, da se sa mnom posavjetuje o jednom pitanju.

Već danas u 6 sati bio sam kod gospodje. Kad sam pozvonio, otvori mi ona sama vrata. Ne znam, zašto joj se odmah na usnama pojavi laki lukavi smiješak. I čudno je bilo, kako joj se izmijeni mirno, otvoreno lice, čim se hitri odsjev smiješka zasvijetli u njenim očima i zalije za čas sve njezine crte. Sasvim se druga žena pojavi preda mnom. Mnogo više uporna, povučena, komplicirana od one, koju sam mislio da poznam. Ali čim mi pruži ruku i stisne mi čvrsto prste, iščeznu trenutačni utisak. Ja se nadjoh ponovno pred srdačnim, otvorenim bićem s mekim, dubokim očima.

— Podjimo u moju sobu, predloži gospodja i povede me prema vrtu.

U sobi za goste i uopće u staroj kući bilo je pohladno i polutamno, i čim sjedoh na fotelj pod starim portretima, učini mi se, da će započeti nekakva priča.

— Kako je lijepo u vas, progovorim tiho i pogladim grubi ćilim na fotelju, — tako daleko od svega...

I dodje mi nenadano na pamet, da su se Jankova i Velinov sigurno sastajali u ovoj sobi, da su svi okolišni, nijemi predmeti slušali njihove tajne riječi... Što li su si govorili ti ljudi, tako različni od njihove sredine? Kakve li su si krasne stvari govorili — tako procvala žena, koja je ljubila prvi put, i tako kompliciran, proživjeli i hiroviti muž?...

I jedva si postavih to pitanje, osjetih, kako me Jankova promatra veoma pažljivo sa strane, kao da želi ustanoviti, jesam li zgodan za nešto. Taj me je pogled proučavao, procjenjivao i pitao — hoće

li od mene to i to postati. — Obuze me neprijatnost i sumnja...

— Zašto me gledate tako kritički? upitah je zbunjen i nasmijan.

Jankova trepnu, pocrveni kao djevojka, ali joj usnice lukavo zaigraše. I odmah poslije toga — mjesto da to poreče — ona podigne molećivo ruke i odgovori:

— O, molim, nemojte se srditi na me... Ja ništa zlo ne mislim o vama...

I zbunjeno, ali s lukavim izražajem dodade:

— Ja ću vam reći jednog dana... Pripovijedat ću vam...

Nisam ništa mogao da shvatim. Potražio sam nekakvo razjašnjenje za držanje i riječi mlade žene i ništa nisam našao. I nenadano rekoh sam sebi: »Zašto li se to pitam?... Zar se može u ovoj sobi naći jednostavnih i objašnjivih stvari?«

I još većma mi se učvrsti čudni utisak, da sanjam nekakvu bajku... Okolišni predmeti, koje sam već prije vidio, učiniše mi se oduhovljeni, nepoznati, kao što se čovjeku može da učini fantastično nepoznatom njegova vlastita soba, ako se u dubokoj noći iznenada probudi i ugleda stol, stolicu, umivaonik, obasjane mjesečevom svjetlošću.

Jankova sjedne na suprotni fotelj, položi mirno ruke na koljena i sagne se naprijed.

— Pripovijedajte štogod, progovori tiho i otvori široko oči, spremna, da sluša. Nešto slično onome, što ste mi pripovijedali u Borisovu vrtu... Ja veoma često mislim na vašeg violinistu...

— Da vam pripovjedim nešto?... ponovim polagano... što li?

I nenadano me obuhvati jedna ideja, prinuka me, da se sav stresem i da se nesavladivo zanesem.

Poslije kratkog kolebanja sagnem se i ja naprijed i započnem:

— Pripovijedat ću vam o jednom prijatelju iz Njemačke... O jednoj njegovoj historiji... On je

bio malo čudnovat čovjek, vječno zanesen u sanjarije, često nesposoban, da vidi stvari kakve jesu...

I ukratko joj opišem sam sebe, razjasnim joj svoj karakter i počnem da pripovijedam o svojoj ljubavi prema Hristini, kao o jednom romanu, koji izbliza promatram.

Riječi su se zaneseno otkidale od moje duše. Iznosio sam sva svoja nježna čuvstva, nasladjivao sam im se sâm, bacao sam žarku svjetlost na njih tako, da su im zaigrale purpurne boje, govorio sam o svojim patnjama, o svojim ludim sanjama, obuzet nepojmljivom nasladom, što se nekomu ispovijedam, a da me ne zaustavlja unutrašnji sram, — jer ja pripovijedam to kao da se radi o drugome, a ne o meni...

Čitavo sam vrijeme govorio. Plakao sam nad svojim razočaranjima, radovao se svojim nadama, nasladjivao se i ljutio radi držanja Hristine, okrivljavao sam je i opravdavao i napokon završih svoju posljednju igru, koja mi donese toliko stradanja. Suze su mi drhtale u glasu, kad se sjetih šetnje po Borisovom vrtu i okrutnog svog razočaranja sutradan.

— I poslije toga odlučio je moj prijatelj, da ne traži više svoju ljubljenu, brižno zaključih svoju historiju. On se nadao u početku, da će se ona sama vratiti k njemu... Ali se prevario... I tako uvenuše njegova lijepa čuvstva, a da ih nije nitko vidio, ni da ih je s ikim podijelio osim sa mnom, koji mu nisam mogao pomoći... I često poslije toga dolazio je on k meni, pripovijedao mi o svojim mukama i pitao me: »Reci, je li me barem malo ljubila?« Kako da mu odgovorim, kad je nisam ni poznavao, a njegovim riječima nisam potpuno vjerovao. — Jer on bijaše tako čudno, tako nerazborito zaljubljen; on je sigurno idealizirao svoju djevojku, kad je govorio o njoj!... I često sam ga — da mu uzmognem barem nešto odgovoriti — upitao sa svoje strane: »Reci mi sada hladno, objektivno,

kakva je ona bila u realnosti?« A on me je gledao, žalosno slegao s ramenima i rekao tiho: »Odakle da ja to znam... Ja je uvijek vidim sa plavom lirom smiješka oko usnica, sa neshvatljivim velikim sivim, zelenkastim očima...«

I kad izgovorih to, stresoh se... Još malo, i htio sam da opišem Hristinu tako privlačivu, tako čeznutljivu, kako sam je vidio pred samim sobom...

Pogledah Jankovu. Ona je sjedila, naslonjena o naslonjač, te me je fiksirala. Nije izgledalo, da zna, čiju historiju opisujem. Zato sam skočio, učinio dva koraka naprijed i progovorio strastveno:

— Recite vi, gospodjo, kad ste čuli moju pripovijest, kako mislite, — je li bio ljubljen moj prijatelj?

Mlada se žena polagano uspravi i odgovori tiho i zvučno:

— Tko može reći, što osjeća jedna žena?... Mi imamo hiljadu stvari, koje vi muževi ne poznajete i koje zaustavljaju naše riječi i presijecaju naše pokrete! Koliko puta mi uporno otkazujemo, da vam dademo ono, što smo vam u duši svojoj već dale i proživjele zajedno s vama!

Pogledah je, radosno iznenadjen. Htio sam da uskliknem:

— To znači, da mi vi dajete nade?... Hristina me možda ljubi?...

Ali mi Jankova ne dopusti, da progovorim. Iznenada ozbiljna, ona me napeto upita:

— A što je poslije bilo s vašim prijateljem?...

— On... on je otputovao u drugi grad, odgovorih smeteno.

— Dugo vremena nije mogao doći k sebi, ali mi je kasnije, poslije godinu dana, pisao, da mu je bolje...

Nisam znao, što da izmislim, kako da opišem svoju budućnost!

— I zar on nije pokušao, da se sastane sa svojom ljubljenom, da joj piše, da joj ponudi svoje prijateljstvo?

Sjetih se onoga, što je naposljetku tako često i bolno vikalo moje srce: »Ne mogu da podnesem oproštaja i rastanka... Hajde k njoj, nemoj ništa tražiti, budi joj samo prijatelj. Zar to nije takodjer lijepo?« I odgovorih:

— O, da. On je mislio, da nastavi svoje odnose s djevojkom kao obični prijatelj, ali se je uvjerio, da ne bi imao snage za to...

Jankova upita još nestrpljivije:

— Ali poslije, poslije, kad se je izliječio od svoje ljubavi, zar onda nije htio sklopiti prijateljstva?

Gotovo se nasmijah i rekoh:

— Zar mislite, da možeš biti prijatelj s jednim čovjekom, koga si ljubio i koji ti je sada već tudj, nepoznat?...

— Zašto ne?

— Meni se čini, da ljubav i prijateljstvo imaju sasvim različite osnove i kad ljubav umire, ne može nikakvo prijateljstvo niti da ostane niti da se ponovno zapodjene!...

Jankova me pogleda oborenih vjedja, lukav joj smiješak zatitra na usnicama, ali se odmah promijeni i reče:

— Ali, zašto? Zašto ne mogu ja, koja sam nekoga ljubila, pa ga poslije prestala ljubiti, da mu onda, kad sam već potpuno mirna, postanem prijateljica?...

»Zar ne laže trač?« proleti mi umom. »Zar nije ona prva prestala, da ljubi Velinova, pa se sada pita, može li mu postati naprosto prijateljica...«

I odgovorih:

— Ja mislim: čim imate želju, da budete prijateljica s onim, koga ste prestali da ljubite, to znači, da ga u suštini još ljubite!

— Da? uzvikne Jankova i radostan joj bljesak sijevne u očima. I usnice joj drhtavo progovoriše:

— To znači, vi mislite, ako je netko prestao nekoga ljubiti, da se on više nikako ne zanima za njega, ne može da mu predlaže prijateljstvo... uopće se potpuno od njega rastavlja?...

— Da, odgovorih uvjereno i opet se upitah: »Zar su joj toliko nejasni vlastiti osjećaji prema Velinovu?...«

Jankova se okrene prema prozoru i postoja nekoliko časaka, a da me ne pogleda. Kad se opet okrenula prema meni, lice joj je bilo iznenada sasvim mirno i ravnodušno. Taj brzi prelaz potpuno me porazi. »Da, da, ova je žena veoma komplicirana«, rekoh sam sebi, kao i za prošlog posjeta.

I ona pogladi rastrešeno svoje kose i reče mi suhim glasom:

— Ne znam, čini mi se, da niste u pravu... Vi si predstavljate, da je vaš prijatelj, već izliječen, osjećao na primjer... na primjer...

Jankova potraži riječi za svoju misao i nastavi:

— Da je osjećao, da bivši njegov ideal ne ljubi nikoga, ali da ima različite prijatelje, s kojima se često sastaje, zabavlja... Ne bi li htio, da i on bude medju tim prijateljima?

— Ne vjerujem... Rastave li se ljudi, koji su se ljubili, pretrpe li sve patnje, onda se zaborave smjesta, kao što dapače nije slučaj ni kod najobičnijih posvadjenih prijatelja... Ljubav je takva: ona hoće da ima ili sve, ili sasvim ništa!

— Hm, promrmlja mlada žena i zamisli se.

I poslije kratke šutnje potrese se i veselo nasmije:

— Već smo se dosta nafilozofirali... Ja sam zaboravila, da vas ponudim čajem! Ne biste li popili jedan, premda je već kasno? Prošli put se nisam mogla da pokažem kao domaćica, sada hoću da se rehabilitiram!...

Prihvatih.

— Dakle, podjimo u oficijalni salon!...

Ali više nismo ništa intimno razgovarali. Pola sata zanimive izmjene misli o umjetnosti, dobar čaj s tortom — i dodje vrijeme, da idem. Jankova je ponovno bila gostoljubiva, otvorena i jasna žena...

Kad joj na oproštaju stisnuh ruku, upitah je:

— Zar niste htjeli savjeta od mene?

Mlada se žena nasmije malko zbunjena:

— Htjela sam, da vas nešto pitam, ali... pitanje mi je već jasno... Oprostite, da sam vas samo uznemirila!

I nenadano opet lukavi plamečak izbije u njezinim očima i usnice joj zadrhću. Što li to znači?

---

15. lipnja.

Sparina. Posao u kancelariji vrije sve jače i jače. Sabiru se bure na horizontu. Već mjesec dana uporno se govori, da će u jesen biti rata. Sabire se materijal, komandiraju se činovnici u inozemstvo, nepoznato zašto i nepoznato kamo. Onaj, koji zna francuski, šalje se u Njemačku, a onaj, koji zna njemački, — u Francusku. Šalju se sasvim nesposobni ljudi s važnim misijama — samo zato, jer imaju vidne rodbinske koneksije.

Teodor Benev otputovao je u London, da potkupi englesku štampu — kako je to sâm govorio konfidencionalno. Teodor Benev! Bruseljski doktor, koji jedva govori francuski! Prestavljam si, kako će lord Northcliff postati odmah bugarofil, čim ga ugleda...

Zašto se ja uzrujavam... Tako je bilo i tako će biti!

---

18. lipnja.

Hristina se niti javlja, niti je gdje vidim. Čežnja mi se za njom zgušćuje sve više i ja osjećam, da nestaje i moje ustrajnosti i moga samoljublja i planova moje plitke ljubavne strategije. Osjećam, da

onaj kamen, koji se savio negdje pod mojim srcem, raste iz dana u dan, da će nenadano eksplodirati i da će poremetiti moj umjetni mir, pa da ću se opet baciti pred noge Hristine — ja bespomoćno i ponizno stvorenje! Sretan ću biti, ako se svojom rukom dotakne moga ramena.

I ja samo čekam, kad će doći taj dan potpunog poniženja!

Često sam mislio na ono, što mi je Jankova govorila... Možda i Hristina mene ljubi i pita se patnički: »zašto, zašto li on ne dolazi?«

I samo da hranim tu ludu nadu, ne tražim da doznam, što ona radi, jer se bojim, da će mi se odgovoriti: »a, ona je uvijek s Pereirasom!«

---

20. lipnja.

Sparina ne popušta. High-life se sprema, da ide na ljetovanje. Jedni će otići u Švicarsku, drugi samo u Čam-Koriju (sofijsko ljetovalište) i dr.

Na bulvaru sam susreo gospodjicu Velevu i doznao radosnu vijest, da će Maljejevi ostati u Sofiji zato, jer nisu mogli da dobiju vilu u jedinom našem lječilištu...

Hvala Bogu! Pereiras će sigurno nekamo otputovati. — I usred gluhog grada, u nestašici čajeva, žurova, tenisa, Hristina će se možda i mene sjetiti! Nada mi nije sasvim izgubljena! Ne, ne...

Veleva mi javi, da je moja draga veoma nervozna i srdita...

I na ovim sitnim podacima ja već gradim nedostižive zračne kule...

Tko zna?... Što bi bilo, da otidjem sutra ka Hristini i da joj kažem, kako se mučim? Daha mi ponestaje... Kao da želim da preskočim široku i duboku jamu... Trčim, trčim, odlučio sam — da preskočim... Ali dva koraka pred ponorom nešto mi se otkine u prsima, noge mi oslabe... I ja sam još s ovu stranu jame...

Oh, da sam znao, što me čeka ondje, preskočio bih i dva puta širu provaliju... Ali ako ni na onoj strani nije pripravljeno slavlje, koje ja žudim?... Ako takvo slavlje, takav pir ne bude nikada za mene spremljen?

---

22. lipnja.

U gradu se već počelo naklapati o meni i o Jankovoj.

Jednoga me dana u »Blgariji« zapita lijepi mladić Stajkov, zaručnik Mimi Grujeve:

— Poznaješ li ti gospodju Jankovu?

— Poznajem. Zašto?

— Ama danas su kod Velevih pripovijedali nešto, pa sam ja rekao, koliko je meni poznato, da je ne poznaješ...

Nekoliko trenutaka zašuti i dodade značajno:

— Dakle je poznaješ?... E, lijepo!

I on zakima glavom. Odgovorih mu s podizanjem ramena. Što da mu kažem?...

Danas oko 6 i po zaželim, da posjetim gospodju. Kad sam prolazio trgom Cara Osloboditelja, susretoh potporučnika Vasileva. — Zaustavi me.

— Kamo se žurite tako?

— Namjeravam da posjetim gospodju Jankovu, odgovorih i odmah se pokajah.

— A-a, Jankovu? otegnuto ponovi mladi oficir. I kao i Stajkov dodade zadovoljno i značajno:

— Dobro, dobro... Da vas ne zadržavam!

Kad sam krenuo dalje, obuze me gadjenje, i prohtije mi se da odem bilo kamo... I krenuh svojoj kući.

Ali tko zna — možda je to bolje. Ako dopru ove priče do ušiju Hristine — ne će li je prinukati, da malo postane ljubomorna?

---

25. lipnja.

Sparina malo popusti; ali je meni bilo tako zadušljivo i tmurno, kao pred strašnom burom. Samo me nešto tješi s nerazboritim nadama. Čuo sam onog

dana, da Pereiras i opet ne posjećuje više bugarski tenis. I sada čekam svakog jutra, da mi zazvrči telefon i da se u moje žedno uho ulije srebrni smijeh čeznutljive vile; ili da mi listonoša donese dugoljastu, blijedo-plavu kuvertu, koja miriši po parfumu fougére royale!

---

27. lipnja.

I danas uistinu zazvrči telefon na stolu nervozno isprekidano. Trgnem se i zgrabim slušalicu. Ali to bijaše gospodja Jankova. U taj joj čas rekoh nešto, ali neumjesno, i odmah se pokajah.

Molećivim i jasnim glasom upita me ona, bih li želio, da dodjem poslije podne k njoj na čaj.

— Danas se osjećam osamljena, iskreno zazvučaše njezine riječi... zato sam pomislila na vas... i na vaše lijepe pripovijetke... Dodjite, da filozofiramo... nas dvoje...

Glas joj se za čas prekine i završi ironično:

— Nas dvoje odbačenih!

Obećao sam drage volje.

Mlada me žena dočeka s jednakom srdačnošću kao prošlih puta. — Samo što ovaj put nisam vidio u njezinim očima onog zagonetnog, lukavog ognja, koji je tako intrigirao.

Razgovor je tekao nevezano. I zato se ne sjećam, kako je došao razgovor na Kreutzerovu sonatu.

— Ne volim tu novelu, rekoh ja. U njoj ima nešto bolećivo, nešto razvratno! Ona čini na me isti utisak kao kakav pornografski roman... Ona mržnja na sentimentalnost čini mi se isto tako neprirodna i sladostrasna kao erotomanija!...

— O, ne, živo se javi Jankova, vi nemate pravo. Na tim strašnim stranicama ima toliko neumoljive istine...

To me razljuti. To da smije da govori ova uravnotežena i prirodna žena!

— Zar samo u duhovnom saobraćaju ima ljepote? nastavim ja energično. Jer su nas hrišćanstvo i njegov glupi moral ispunili užasnim strahom od čuvstvenosti, mi smo zato danas tako pokvareni, tako lažljivi, tako sitničavo-razvratni. Pogledajte staru Grčku, tu kolijevku besmrtne ljepote... Zar bi našim glupavim pogledima i nazorima bilo moguće stvoriti Venus Kalipigos, — onu, koja se pred zrcalom nasladjuje lijepim svojim bedrima?...

Skočih i uzeh nekakvu knjigu s etažere. Bio je to Decameron.

— Na, rekoh, ja poznajem jednog profesora, koji je čitao Boccacia, ushićivao se njegovim djelima, analizirao ga, a kod kuće je imao kćerke, nad kojima je oprezno bdio, da ne bi doživjele niti stoti dio od onih pustolovina, kojima je životnu radost i eleganciju prikazivao sa katedre. Nije li to klasičan dokaz inkonsekventnosti?...

Jankova je slušala s interesom i ne odgovori ništa. Napokon progovori sasvim ozbiljno:

— Naveli ste kao primjer Grčku. Nije li došla odanle i ideja platonske ljubavi?

Podigoh ruke.

— I vi, vi mi pripovijedate o platonskoj ljubavi?

— Zašto da ja ne pripovijedam o platonskoj ljubavi, upita me mlada žena i pogleda mi ravno u oči.

»Eh, eh!« prodje mi ljutito mozgom. Ovdje je ono, što se francuski kaže »gaffe«. Eto ti na: meni su sunula u glavu naklapanja o njezinom temperamentu, o njezinim odnosima s Velinovom...

Sjetim se ponovno njezinog čudnog pitanja, kad sam joj pripovijedao o violinisti u Zürichu: »Zar ima muškaraca, kojima to nije najvažnije?« I gotovo odvratni gest ruku, koje prodjoše pokraj njezinog raskošnog tijela.

»Idiot!« rekoh sam sebi, a ona nastavi:

— Upitah vas zato, jer... mi se čini, da niste čovjek s takvim uvjerenjima...

Još se više zbunih i rasrdih, te nastavih otvorenije i tiše:

— Napokon, vi sama znate — ima izvjesnih stvari, koje su u ustima čitavog svijeta, koje, čini mi se, i vi ne krijete... i ove stvari... koje...

— Nastavite!

— Koje su mi bili izvanredno simpatične i koje su mi se činile lijepe, te izvan banalnih okolnosti silne, žarke... one me sile te mislim, da vi ne možete imati slične ideje o... o ljubavi...

Jankova mi pogleda nervozno kose i odgovori tiho:

— Varate se!... Jedva, da sam takve ideje imala...

Trepnem i ona odmah ispravi prošlo vrijeme u sadašnje:

— Imam...

Pogledah je izvanredno začudjen i ne usudih se, da joj bilo što kažem, od straha, da ne učinim kakvu drugu, novu netaktičnost.

Jankova obori oči, zadiše se, protrlja ruke i nastavi mučno:

— Ja znam, što se priča o meni u gradu... Ali to sve nije istinito...

Prestade, ali odmah tiše dodade:

— Ja sam zato prekinula s Velinovom, jer on ima takove ideje o ljubavi...

Napeto se zagledah u mladu ženu, dapače zatajih disanje — da je ne bih smeo u ispovijedi, za koju osjetih, da će se otkinuti sa njenih usnica. Kao strastven ljubitelj umjetnosti, počekah, da se preda mnom razotkrije barem jedan dio tankog romana od dvoje neobičnih ljudi.

I uistinu Jankova poslije dugog zanosa progovori jako tiho i polagano:

— Vidite, ja možda imam čudne nazore — tko zna, možda mi je odgoj udario svoj pečat, ili jer

sam se udala veoma mlada za čovjeka, o kojem sam se ubrzo veoma razočarala, možda zato, jer nisam imala bliskih ljudi, s kojima bih izmijenila svoje misli, možda napokon zato, jer sam čitala takve knjige, koje su mi egzaltirale ideje... To nije važno...

Mlada me žena pogleda nekako s dalekim pogledom i nastavi napetije:

— Ali recite vi, eto... vi, koji umijete da analizirate, da promatrate svijet... recite mi — je li moguće, da ima s druge strane, da ima..., da ima ljudi, za koje je ono... neplatonsko — od takvog značenja, da oni... dok to ne postignu, ne znaju sami, da li osjećaju dugotrajno, duboko čuvstvo, ili samo jednostavno oduševljenje, koje će ugasnuti...

— Poslije tri mjeseca, završim ja, misleći jednako na Velinova.

A Jankova nastavi:

— Je-li moguće čeznuti za onim, što se uskraćuje bez obzira s kojih razloga?...

Posljednje riječi izgovori žena strastveno i cijelo joj biće zadrhta.

— Nema, nastavi ona drhtavim i nesuzdrživim glasom, nema duhovnih veza, a pogotovo nisu one nikada spajale jednog čovjeka s drugim i one nisu najvažnije... Zar ne dolazi sve ono, što spaja dvije duše, nezapaženo, samo od sebe?... Bože moj, zar su toliko krive moje ideje?... Zar mi žene možemo da samo na jedan način dokažemo dubinu svoje ljubavi?...

Jankova skoči i ljutito povika:

— Ah vi, muškarci, dapače i vi najtankoćutniji, možete li si dati računa o tom, kako su komplicirana često naša čuvstva?... Kako nešto, što se vama čini sasvim beznačajno, može da nas neodoljivo zaustavi u času, kad smo spremne, da vam svedademo?... I odmah mislite, da vas dosta ne ljubimo ili, što je još neistinitije, da se bojimo od katastrofa, od ljudskih zlobnih jezika... Tko od vas

razumije, ali uistinu razumije, da jedna žena, koja ljubi, ne poznaje straha, da za nju ne postoje ljudi, ne postoji Bog, nego samo jedno: čuvstveni zakoni njezine ljubavi...

— Ima muškaraca, koji to dobro razumiju, rekoh misleći nehotice na samog sebe. I odmah se ugrizoh za usnice, jer sam se sjetio, da tim riječima kao da hoću da ocrnim Velinova.

Jankova me pogleda i odgovori srdito:

— Razumiju! Da!... Ni najbolji medju vama ne razumiju to... Čim vam se nešto ne dade, vi ne tražite razlog tome uskraćenju u kompliciranim unutrašnjim zakonima, nego ga odmah postavljate nekamo izvan naše ljubavi, negdje u ona područja, koja za nas nisu ništa, kad ljubimo, — ali kojih vi nikada ne zaboravljate: u častohleplje, u javni moral, u utjecaj milieu-a, u komfort i slične stvari... Ili nas okrivljujete, da smo koketne, od prirode hladne... I odlazite kao uvrijedjena djeca, prestajete nas ljubiti, ostavljate nas same samcate; mi vam ne možemo razjasniti, zašto smo takve, i što se vi više ljutite na nas, to sramežljivije bježi razjašnjenje na dno naše duše!...

I poslije tog strastvenog optuživanja sjedne mlada žena do prozora, odupre lice rukama i sva drhćući zagleda se napolje.

A ja počeh oprezno da tražim riječi:

— Vi ste me u prvom redu pitali, je li to moguće, da ima muškaraca, koji tako žele posvemašnju nadmoć i obladanje ženom, da ne vide drugo, što im se daje... Moguće je... I mi imamo svoje zakone u ljubavi... Naša je ljubav despotska, ne trpi nikakvih uskraćivanja i kadra je da nas zaludi...

— Da, reče Jankova sa gorkim podsmijehom i ne pogledavši me, — a zar da u nas nema nikakvog samoljublja!...

Podigoh ramena i nastavih:

— Kasnije zavisi o našem temperamentu, o našoj ustrajnosti...

— Da, gorko mi upade u riječ Jankova, ali ne o vašoj ljubavi!

Ali nenadano progovorih i ja oduševljeno, jer mi u pameti bljesne lijepo utješno razjašnjenje karaktera Velinova i intimne patničke drame, koju mi je mlada dama otvoreno priznala.

— Ali predočite si, da imate pred samom sobom jednog muškarca, nastavih ja vatreno, koji je mnogo ljubio, koji je iskusio sve naslade, ali koji je uvijek nailazio na žene, koje su niže stajale od njega i s kojima se rastajao poslije kratkog vremena... I predočite si, da je taj čovjek veoma osjećajan prema ženskoj ljepoti. Što će biti s njim poslije dvije tri godine gorkih duševnih razočaranja? Jer čitav ga temperamenat sili, da traži onu, koja bi bila ravna njemu i koja bi zasitila i oči, i osjećaje, i dušu njegovu... On će se zaljubiti opet i... I ponovno će se razočarati... Da dodamo svemu tome, da ga i žene mnogo traže, jer je umna, duboka i malo čudna narav, da dodamo, da je on osebujan čovjek, koji nalazi svoje zadovoljstvo i u jednostavnoj spoznaji svoje snage...

Jankova se okrene prema meni, gledajući me patnički, kao da me moli:

— Prestani... Ti ćeš mi reći nešto rdjavo o njemu, i to će me boljeti.

Ali ja neumoljivo nastavih:

— Poslije nekoliko kratkotrajnih pustolovina, taj se čovjek malo pomalo uvjeri, da ili duhovna ljubav uopće ne postoji, ili se veoma rijetko susreće, i da je najglavnije u ljubavi ćutilnost, koja se svuda nalazi... Ali ujedno njegova čežnja za drugom uzvišenom ljubavlju i njegova istančanost naskoro će ga opet prinukati, da se kloni svakih ćutilnih pustolovina... I ako on nema autokritike, ako ne umije da se analizira, ako je impulzivniji čovjek, nesumnjivo će doći do ovoga krivog zaključka: prvo, da je on sam veoma osjećajan i da sva njegova oduševljenja imaju jedan te isti konac, i,

drugo, da se veoma lako zasiti, postaje tada bezobziran i okrutan i bezbrižno zapušta svoju žrtvu.

Jankova me gledala široko otvorenih očiju, u kojima je sjala nada. Ona kao da je pogadjala moje misli. I ja nastavih, sav zanesen, svoje izlaganje:

— I gle, taj muž namjeri se na jednu ženu sa svim onim svojstvima, koja je tražio u drugih! Ona ga i svojom vanjštinom moćno privlači i pruža mu dosada nepoznate svoje duhovne naslade. On se omamljeno podaje novoj ljubavi, osjeća se preporodjen, daje čitavu svoju dušu, vlada potpuno i dušom svoje ljubljene, otkriva u njoj nova bogatstva, ljubi je istinski i duboko... i ne misli ni na što drugo. On je sretan i zadovoljan... Ne doživljuje nikakvog razočaranja... Naprotiv iz dana u dan raste opajanje...

Mlada žena polagano ustane i približi mi se kao somnambula. Oči su joj sada govorile:

— Govori, govori!

I moja improvizacija poteče još gladje:

— Ali jednog dana saleti ga iznenada misao, prokletstvo iz prošlosti: »Da, ja još nisam postigao sve. Ali ako i sve postignem, hoće li doći kao i prije strašno vrijeme zasićenja i dosade?... Ne, to je nemoguće!« I on pokuša da odbaci svoju strašnu misao. Ali se ona povraća, ona mu donosi strah i šapće mu svaki čas: »Ne raduj se. I taj je osjećaj prolazan i on će svršiti uskoro poslije svoje apogeje u tupoj dosadi i ravnodušju!« Ta misao pretvori se u užasnu moru, koja ga progania, koja mu govori, da za njega nema dugotrajne sreće na zemlji i da će malko kasnije, on, komu svi zavide, otići isto tako bijedan, kako je i došao!

Uzmem daha iz dubine i pomislih toplo:

»O, da sam mogao da barem malo nade pružim njezinom ispaćenom srcu!«

A kad sam vidio žedne zrake pogleda, koje su govorile: »Još, još... razumijem... govori!« — nastavih:

— Katkada ostane nesretniku da provjeri, je li vjerno protumačio svoju misao? Da provjeri, je li poslije pune sreće dolazi neizbježivo užasno zasićenje. I onaj, koji bi možda čekao mnogo mjeseci prije nego upravi svojoj ljubljenoj svoju molbu za posljednji dar, — počne uporno, možda i surovo da ga traži... On hoće, da se uvjeri, hoće li mu se sreća izmaknuti iz ruku, on tone i može da se samo o jedno zadrži... Ali nailazi na stidljivost i na tisuću suprotnih osjećaja u svoje ljubljene... Može li on misliti, da su oni sveti, da su oni nježni, tanki, kad se bori za svoj život? Ali ga njegova draga ne shvaća, jer on ne može da kaže, što ga tako očajno tiska u njezin naručaj. Ona možda misli, da je to strastvena požuda i hoće da ojača duhovne veze... I nastaje žestoka borba... Muškarac ispituje svoju čežnju, svoje osjećaje, počinje da u tom razmišlja, ali nalazi samo jednu stranu ljubavi i užas ga obuzima... On još upornije traži, kako bi našao ono, što ga priječi. A njegova ljubljena, užasnuta možda od njegove nenadane strasti, možda dapače uvrijedjena u svojim najsvetijim i najčišćim osjećajima, ne će ili ne može da mu išta dade... Ona traži tješnji duhovni saobraćaj. I jednog dana patnja ne izdrži naprezanja... Poslije novog gorkog i neuspješnog pokušaja on postaje žestok, strašan, bezobziran, uvjerava se dapače, da nije ni ljubljen onako kako je on mislio, i učini očajan svemu kraj...

Završih. Jankova je stojala kao okamenjena oborene glave. Polagano otide do portreta Velinova i zagleda se u nj.

Prodjoše dugi časovi. Napokon mlada žena duboko uzdahne i kad se ponovno okrenula, lice joj je bilo na golemo moje čudo gotovo mirno.

— Možda vi imate pravo, reče ona polagano i pogladi si čelo. Uze Decameron i poče ga prelistavati rasijano. Usnice joj se naprćiše i za čas preleti preko njih suzdržan, zagonetan osmijeh.

— Ali sve to...

Jankova digne mirno ramena.

— Sve je to bez značenja, jer je svršeno...

Pogledah je sa nedoumicom.

— Vama se možda čini, nastavi ona nekako zbunjeno, da hoću da se uvjerim... da mislim, je li uistinu sve svršeno. No to su samo posljednji odjeci predjašnjih patnja. I ja dobro znam, da je sve svršeno... i najbolje je, da ne mislim na njega...

Neočekivani, ujedljivi smiješak raširi joj mala usta.

— Hoću, da ne mislim više na prošlost... Dosta je... Hoću sad da živim, kako mislim da je dobro... Bez mnogo dubokih radosti, ali i bez žestokih trzavica...

Ja sam se osjećao razočaranim. Mislio sam, da ću svojim razlaganjem uzbuditi čitavu njezinu energiju — tko zna — da ću je prinukati, neka se odluči na novu borbu, da ide u Pariz k Velinovu, da ga ponovno pokori... Ja naidjoh na čudno, lako primirenje.

Pokušah, da se točnije izrazim.

— A vi uzalud...

Ali me Jankova zaustavi prstom i prekinu riječima:

— Ne govorimo više o tome. Što je trebalo da mi reknete, to ste mi rekli!

I nenadano se ponovno zapali u njezinim očima čudni, lukavi oganj, razli se po čitavom njenom licu i preobrazi je potpuno. Ona postade nekako lakša, tanja, mnogo privlačivija i svečanija. I nešto raskošno i osobito pojavi se u njezinoj figuri.

— Hajde, da idemo na šetnju! povikne veselo, nasmije se iz svega srca, te ne dočekavši moga odgovora iskoči iz sobe s veselim klicanjem:

— Evviva la vita!...

Čudnovata žena... Ne mogu i ne mogu da je dobro razumijem... Kako da si razjasnim čitav naš današnji razgovor?...

3. srpnja.

Ponovno zagušljiva sparina pritišće grad i provlači se kroz svaki atom stvari. Kao da negdje u blizini bjesni, dan i noć, elementarni požar. Ljudi su klonuli i shrvani kao dugo gonjena zvjerad. Iznemogle se figure vuku po ulicama. Dnevni se rad obavlja makinalno. Preko noći ne možeš da odahneš, jer gotovo ništa ne zahladi. — Grad vonja po prašini i po asfaltu.

Bulvari, saloni, tenisi postaju malo pomalo pusti. Od nedjelje ovamo — natrpan u državnim, privatnim i najmljenim automobilima — počinje high-life da odlazi u Čam-Koriju.

On odlazi nerado, jer mu je priroda dosadna. On odlazi u svoje koketne vile usred neinteresantne, jednolične borove gore samo zato, jer je uobičajeno, da se ljeto provede negdje u kakvom lječilištu.

Ali još prije neprijatnih pasjih dana high-life se do sita naluduje. Prošle je sedmice priredio humanitarna bakanalija — praznik ruža. Veselio se, bliještio, ludovao do sita na jednoj večernjoj zabavi i na jednoj čajanki.

Praznik ruža...

Pjesničko ime. Čovjek pomišlja grad sa svježim djevojkama, koje nose aromatičke ružice u širokim košarama. Ružama su okićene njihove grudi, ružice su im po šeširima, one same nalikuju ružama — jedne bujne i crvene kao prekrasni purpurni cvjetovi; druge mučaljive i blijede kao svibanjske Marèchal Ney; treće ne toliko aristokratske, ali vesele što su žive, a u očima im se sjaju vesele iskre kao mirisave ružice. I te su djevojke zašle medju svijet, koji je izišao na šetnju. Čovjek ih susreće na svakom koraku. Djevojački ga smiješci miluju kao

dah ružica, što ih one nose. One nude svoje cvijeće svakomu jednostavnim i iskrenim riječima i ne obraćaju pažnje na to, koliko tko daje; prikopčaju svojim malim ručicama kupljenu ružicu na odijelo ljudi.

I mnogo drugih stvari može si čovjek predočiti, kad čuje ime »Praznik ruža«.

Ali, dakako, da nije ništa slično bilo na tom »Prazniku ruža«.

Na njemu nije pače bilo ni ruža... Oko tri sata poslije podne poplaviše bulvar gospodjice iz high-life-a sa košarama i blagajnama i počeše pljačkati publiku. Bijaše vruće, prašno, djevojke su se polagano gibale i prodavale surove, umjetne cvjetove kao simbol besplodne radosti dana. Gospodjice su bile veoma nezadovoljne, da se moraju miješati medju različite ljude, koji vonjaju znojem, pa su oživljavale samo kad su ugledale kakvoga poznatoga i miloga kavalira, ili kad su im prolaznici dobacivali smiješak. Koliko se skromnih studenata i činovnika crvenilo toga dana do suza, kad su naišli na kakav sjajni roj djevojaka, koje su im se drsko rugale očima. Oni, jadnici, nisu znali, da gospodjice iz high-life-a smatraju takvo otvoreno ismijavanje vrlo oštroumnim.

Oko četiri sata započe borba s konfetima. I bez toga prašni uzduh napuni se oblacima raznobojnoga papira. Gospodjice iz high-life-a oživješe. One zaboraviše, da moraju prodavati, nego se predadoše pravoj borbi s različitim i odabranim kavalirima.

Oko 5 sati iščeznuše dame. Borba se s konfetima nastavi medju publikom. I nenadano od ruskog poslaništva krenu na bulvar 30 do 40 automobila, jedni bezukusno ukrašeni cvijećem ili borićima ili akacijama, a nekoji sasvim neukrašeni. I u tim automobilima sjedile su djevojke high-life-a, bacale su konfete, vrištale, uspravljale se, padale naprijed u naručaj spremnih kavalira, opet ustajale i ludo se

smijale. Povorka ode do Borisova vrta, vrati se, ponovno ode do vrta i krenu dolje, omamljena istim bezrazložnim veseljem. I do kasne noći kružili su automobili po gradu i po ulicama; bio se boj s konfetima. Poslije večere je počela zabava u gradskom vrtu. Ali tamo ne ide high-life. To je za plebs.

I tako prodje praznik ruža. U njem je bilo i krasnih momenata, ali ta krasota nije bila svijesna djelatnost i svijesno veselje zabavnog svijeta, nego slučajan efekat. Bilo je lijepih skupina djevojaka i katkada su bliještili snopovi konfeta kao bojadisane zrake u zraku, ali to je bilo sve.

Veselje dana bijaše bez ikakvog sadržaja i života.

Drugoga je dana bila zabava u klubu, koju je priredilo društvo »Blagotvoritelnost« (Dobrotvornost).

Isti ljudi — iste grupe. Razgovori su isto tako nevini kao na žurovima. Ista strašna predstava očima i kretnjama.

Oko jedan sat poslije ponoći pojavi se na galeriji Gjuro Tanev. Plesao je tango sa ljepšom od sestara Simeonovih. Ravnodušna u licu, izvodila je djevojka različite figure igre onako, kao što se pleše samo u pariskim kabaretima. Unaokolo je bilo gledalaca, koji su gledali sa sakrivenim svijetlim bljeskom u očima tijesno približena i zagrljena tijela, ali lica su sviju bila potpuno mirna i smiješci malko konvulzivni, no gotovo ganutljivi, kao pred kakvom nevinom i dječjom pozornicom.

Oko tri sata poručnik Vasilev ispripovjedi u uskom krugu znanaca, da je poljubio u garderobi jednu od poznate tri lude prijateljice i da mu je ona rekla »merci«!

To su bili neobičniji dogadjaji na zabavi.

Trećeg dana proslavi Mimi Grujeva svoje zaruke. Priredila je Five-o'clock tea — čaj po engleskom uzoru, na koji je bio pozvan čitav high-life. Pripovijedaju, da je zaručnica stalno odvlačila Stajkova ili za palmu ili za paravent i ondje ga, jedva sakrivena od drugih, glasno cjelivala. Da li je to, istina — ne znam, jer ja, dakako, nisam bio pozvan.

Ali na večer istog dana, kad sam zamišljen išao prema Borisovom vrtu, negdje mi kod mosta dodje u susret jedan faeton. Unutra su sjedili Stajkov i Mimi. Mimi bijaše zagrlila svoga zaručnika, koji je ravnodušno pušio. Kad me ugleda, djevojka se ne strese, ne skide svoje ruke, nego naprotiv tješnje se priljubi uz svog lijepog muža i pogleda me izazovno svojim okruglim, ukočenim očima...

---

6. srpnja.

Danas sam sasvim neočekivano doznao, da Hristina za tri dana putuje sa svojom majkom u Čam-Koriju. Neki im je znanac ustupio svoju vilu... Poslije tri dana ne će biti Hristine u Sofiji...

Čitav mi je mjesec prošao u tihim mukama. Ona me nije zvala, nije ničim pokazala, da je primjetila moju otsutnost, — zaboravila me... I sada odlazi... Odlazi zauvijek...

Da, zauvijek .. Ako se za ta tri dana ne dogodi čudo, ako mi se Hristina ne javi prije svog odlaska, doći će kraj moje ljubavi...

U Čam-Koriju ne mogu dulje vremena da idem, da ne bih raspirio ugaslu iskricu...

A na jesen nema više nade... Na jesen će sigurno buknuti rat i tko zna, što će biti u tom okrutnom kaosu!

Primiče se kraj... Kraj?

Ponavljam tu riječ u svim jezicima, koje poznajem: kraj... finis, Ende, fin, fine... i na svim jezicima zvuči tako nepojmljivo i crno, da je ne mogu nikako shvatiti!... Fin... f-f-fin... Huči, sikće, odurna mi je... Boli... Što da radim? Kako da dostignem vrijeme, koje sam propustio?

---

9. srpnja.

Dva dana prodjoše u polusvijesnom naprezanju, u očekivanju nekakvog znaka ili poruke od Hristine. Izmučen, uzalud sam hodao prije podne i poslije 6 sati po ulicama. Nadao sam se, da ću je negdje susresti. Na tenisu mi javiše, da već dugo nije dolazila. Jučer oko sedam i pô, kad sam bio blizu Dvorca, učini mi se, da sam opazio, kad je presjekla bulvar i otišla prema ruskoj legaciji. Trkom se spustih onamo, ali u Rakovskoj nije više bilo nikoga. Sjedoh u perivoj blizu sv. Sofije, možda ću je opaziti, ako se vrati; čekao sam do osam i pô, ali uzalud.

Povratih se izmučen kući. Oči su me boljele, srce nije imalo snage da tjera krv u žilama, i čas bi se konvulzivno stezalo, čas zamiralo i sustavljalo mi disanje. Koračao sam po sobi, a da nisam znao, što mislim.

I nenadano, kad se približi već deset sati, pograbim svoj šešir i jurnem napolje. Nije me moglo ništa zadržati. Zaboravim na sve, pa i na kojekakve etiketne formule high-life-a, i odem k Maljekve. Nisam se pitao, kako ću unići i nisam si predjevim. Nisam se pitao, kako ću unići i nisam si predočivao, s kakvim će me začudjenim i hladnim licem primiti gospodja u ovaj kasni sat. Ne, ja sam znao samo jedno: hoću da vidim Hristinu, da vidim Hristinu. Kako će to biti — bijaše mi svejedno!

Ne sjećam se, kako sam prošao ulicama sve do njihove kuće.

Tek kad sam zazvonio na ulaznim vratima, malo se stresoh... Što to radim?... Kad me upitaju, zašto sam došao, što ću im reći?... Ali uzbudjena mi mašta u isti čas naslika čitav plan, predvidi sve mogućnosti i oboruža me sa tisuću lukavština... Zazvonim ponovno, još nervoznije.

Sluga otvori.

— Reci gospodji, da tajnik društva...

— Gospodje nema, odgovori lakaj.

Srce mi stade.

— Je li gospodjica kod kuće?

Jedva sam čuo pozitivan odgovor. Okolni mi se predmeti zavrtješe pred očima, nešto tresne i zabuči mi u ušima. Učini mi se, da je prošlo dugo vremena, dok sam progovorio jedva nekako čujno, kao da ne govorim svojim glasom:

— Daj ovu karticu gospodjici... Reci joj, da molim, da me ona primi, kad nema njezine majke kod kuće... u jednom važnom poslu društva. Budući da sutra putuju, ne mogu odgadjati... Jesi li razumio?

Sluga se pokoleba, učini mi se glup i sumnjiv, ali ga moje lice umiri i on ode u sobu.

Ja počeh koračati po hodniku, stiskati ruke, bosti noktima o dlanove. Prošaptah:

— Možda... možda... možda...

Što »možda« — zar ja još ne znam! Činilo mi se, da sam u nekakvoj niskoj spilji. Ogledalo, vješalica za odijelo, preparirane mačke učiniše mi se, da i ne postoje. Kad mi ih je opet za čas primala zamagljena svijest, njihova mi je forma izgledala čudna, besmislena... U grudima mi se rastvarao nekaki nepojmljivi, pusti i crni prostor, u kojemu sam se ljuljao zakvačen o nevidljivi klinac...

I opet sam šaptao: »možda... možda«... — i u te sam riječi polagao svu snagu svoje želje...

Vrata se otvore. Stadoh, prestrašen. Sluga mi sneno progovori:

— Gospodjica je rekla, da oprostite — jer je već raspremljena... Ako imate što važno, moli, da joj napišete...

— Svršeno! zazvoni negdje daleko u meni gluh i tup glas.

— Svršeno! rekoše otegnuto ogledalo, vješalica, mačke, i zlorado se nasmijaše.

— Svršeno! progovori i tupi pogled sluge.

Hristina nije htjela, da me primi.

— Ako je važno, udjite u kabinet, promrmlja sluga, ondje ima papira, crnila...

— Napisat ću joj pismo, bljesnu mi u glavi misao, kazat ću joj, koliko sam ispaćen, koliko čeznem... Koliko hoću...

Ali mi se u taj čas svijest nenadano sasvim zamrači. Misli me saletiše bez ikakve veze. Fantazija me ponese elementarno naprijed. Ja osjećam, da je Hristina blizu, sasvim blizu. Učini mi se, da sa strašnim duševnim naporom rušim sve zidove, koji nas dijele. I... preda mnom se pojavi moja ljubljena... Ali ona ne bijaše više daleka, laka vila, nego žena vruće puti i krvi... Ja sam je vidio u svijetloj djevojačkoj spavaonici, osjetio sam toplinu njezinog tijela, ruke su mi jasno obuhvatale oblu, žilavu glatkoću njenih ramena i svega sakrivenog pod tankom bijelom koprenom njenog noćnog odijela, kroz koju se isticala vita, blijedo-ružičasta krasota...: i više nego krasota — nešto dosada nikad nevidjeno, a ipak tako poznato, kao da sam pio od njezinog zamamnog žara.

Plamen mi udari u lice, oči mi se zabliješte vihorom stobojnih, osljepljujućih i oštrih munja, a u rukama osjetih naprezanje za žestok, zvjerski udarac.

Još trenutak, i on bi se spustio na glavu tupog sluge, da preskoči preko njegovog tijela i da jurne do Hristine...

Ali nad tim instinktivnim, elementarnim osjećajima mirno i neodoljivo zavlada volja i ja dodjoh do svijesti o tom što proživljavam. Ali se nikakvo kajanje radi nesavladive želje ne rodi u meni. Kao da sam se potpuno preporodio... Nestade plašljivog čovjeka u meni, onog, koji se boji ljudskih zakona, nestade sentimentalnog obožavatelja, koji zna drugima govoriti, da je sve u ljubavi sveto i prirodno, ali ne smije ni da pomisli na svoju ljubljenu kao na ženu, jer ga je strah, da je ne oskvrni nemoćnom, potajnom željom...

I ja razabrah, da me od tog časa ne može ništa zaustaviti u mojoj borbi za Hristinu. Ja je hoću cijelu. Oboružan sam svom svojom nježnošću, ali napokon i svom svojom nabujalom muškaračkom snagom, pa ću se boriti za nju. Ustreba li — lukavštinom, ustreba li — strpljivošću, ponižavanjem..., svim sredstvima, ako ustreba. I znat ću i s bezobzirnom i okrutnom moći, da slomim njezinu upornost i...

I zato mi je svejedno, hoće li moja ljubljena ili ne će danas otići u Čam-Koriju, a da me ne vidi, a da mi se ne javi... Gdjegod ona bila — ja ću je potražiti; i pomislit ću jednoć, da je upravo sada došao odredjeni čas; ništa me više ne će moći zaustaviti, da joj se javim, da je pače i zgrabim, ako drukčije ne ide...

Čuvaj se, Hristina, sa mnom se ne ćeš moći više igrati! Čuvaj se, jer je blizu dan, kad ćeš shvatiti, da si me mogla imati kao pokornog roba, prožetog samo jednom mišlju: da te učinim sretnom. Sad si dočekala, da me vidiš kao despotskog gospodara, koji hoće sâm da bude sretan i kojega se strastvenoj snazi mora mirno pokoriti i tvoja duša i tvoja vruća put!...

---

15. srpnja.

Veliko me je spokojstvo proželo. Čini mi se, kao da su mi sve sposobnosti podvostručene. Ne osjećam umora; radim u pisarni do kasne noći, a ipak izlazim svjež. Budućnost mi izgleda jasna i opredijeljena. Sjećam se svega, što mi je dala Hristina, što mi je rekla. Najmanjeg njezinog pogleda, najslučajnije njezine riječi. I još mi tvrdje postade uvjerenje: od onih sitnih iskara, što sam ih iskresao o kremen njezinog srca, moći ću, kad ushtjednem, zapaliti požar, koji će pretvoriti u prah i pepeo sve zlo i očistiti našu ljubav...

*

Tako sam o tom uvjeren, da se ne žurim. I ovo moje uvjerenje razlilo se po čitavom mome biću, napravilo u mene pogled smion i oštar, a kretnje moje spretne i grabežljive.

Toga sam dana bio u Borisovom vrtu s Jankovom. I ona je opazila tu promjenu i zapitala me, kad smo se vraćali iz borove šumice:

— Što se dogodilo s vama? Izgledate mi viši i otvoreniji.

Pogleda me pažljivo i dodade:

— Spoljašnošću — ne osobito elegantan... pa ipak ljepši!...

Nasmijah se mirno i pogledah grad, koji se prostirao pred nama i iz kojeg je sa svih strana dopirao sujetni šum... I ta gomila kuća s oštrim vrebajućim pogledima prozorâ ne pričini mi se kao inače — stoglavom, strašnom životinjom sa hiljadu nevidljivih pipala, koja se zmijski izvijaju i prekopavaju dušu svakoga čovjeka, da joj oskvrnu tajne... jer ja nisam više imao tajna... nisam ih imao, jer se nisam bojao ničijeg zakona,... nikakve budućnosti...

I odgovorih mladoj ženi:

— Od nedjelje ovamo po prvi put osjećam da živim!

Ona me pogleda malko začudjeno, ali me ništa ne upita...

---

17. srpnja.

Što znači današnji dan u mome životu? Ova bi se stranica mogla ispisati nervoznim, dirljivim usklicima, mladenačkim ushićenim riječima, plašljivim nagoviještanjem budućnosti.

Ili bih možda htio da sam sada negdje na ulici ili na polju i da omamljen ponavljam: »Ona je mislila na me... mislila je... O, Hristino... ti...« pa da sanjarim, da sanjarim...

Ali su došla druga vremena i za sanjarije nema više mjesta u mojoj duši, duša mi je smirena i vreba na svoj plijen...

I zato mirno gledam pismo Pereirasovo, koje leži preda mnom i smješkam se sigurno i zadovoljno...

To pismo zatekoh prije pola sata, kad se vratih iz službe. »Legacion de Espana«, piše na kuverti. Ništa mi ne zadrhta srce, kad ga raspečatih. Samo ironično i mirno začudjenje i u isto vrijeme samo sigurno predosjećanje onoga, što ću pročitati.

I uistinu moj suparnik, — s kojim sam htio ranije da se borim različitim sitničavim i taštim sredstvima, a da se nisam sjetio, da ga samo jedno oružje može pobijediti: bezobzirni pritisak, — pisao mi ove retke:

»Dragi i poštovani gospodine! Prije svog odlaska pozvala me je gospodjica Maljejeva sa poznatom svojom ljubažljivošću, da provedem sutrašnji nedjeljni dan u čam-korijskoj vili. Pošto imam automobil poslaništva na raspolaganje, zamolila me pri tom specijalno, da uzmem sa sobom i vas, — »njezinog najodanijeg prijatelja«.

Budući da sam od kratkog našeg poznanstva sačuvao na vas »un souvenir charmant«, odazivljem se s osobitim zadovoljstvom toj molbi i molim vas, da mi budete sutra suputnik na prijatnom izletu. Budite tako dobar pa mi javite, hoće li vam biti moguće, da se odazovete mojem iskrenom pozivu«.

Deset minuta kasnije odnio sam lično odgovor u stan Pereirasa. Odgovor je bio kratak i nisam baš dugo o njem promišljavao:

»Na žalost ima zapreka, koje mi ne dopuštaju, da sutra putujem, ali javite gospodjici Maljejevoj, da ću naskoro doći u Čam-Koriju na nekoliko dana i da ću obilato iskoristiti njen poziv«.

Ti ćeš, Hristino, možda reći, da se ja srdim na tebe, pa hoću da te dražim, da te prisilim, kako bi više mislila na mene...

Ali ti se varaš, ja naprosto ne ću da idem u Čam-Koriju, ali ne zato, jer mi se čini, da bih se ponizio, kad bih se sutra pojavio zajedno s Pereirasom pred tobom. Ako jednog dana u tu svrhu, da te potpuno osvojim, bude potrebno, da pužem, da postanem ruglom svih ljudi — ništa me to ne će smetati. Bezbrižno ću sve izvršiti, što bi me do toga dovelo, da postignem cilj. Ali samo treba da osjetim, da je došao dan za akciju...

Ali to još nisam osjetio. Čežnja mi je za tobom postala dublja, mnogo dublja, smionija, — ali i šira, sporija. Ona ne brza više, jer zna, da će biti zasićena.

Ja sad čekam, kad će ta čežnja stići do na kraj svoga nastojanja. Tada će me kao napeti luk baciti naprijed s takvom snagom, da te nikakav oklop predrasuda, nikakove brige za budućnost, položaj i ljude — ne će moći više zaštititi, Hristino!

---

20. srpnja.

Već me puna dva dana od jutra do mraka zanima jedna komplicirana korespondencija o dobavi kože iz Austrije. Koža je za vojsku. Traži se riješenje za njezin uvoz preko različitih malih carinskih stanica po Dunavu. I sve je to strašno zbrkano i neinteresantno, ali ja moram temeljito proučiti čitavu stvar, jer mi se čini — ili ne, jer sam uvjeren, da se sprema nekakva golema zloupotreba... Sigurno će se uz dopuštenu količinu kontrabandirati mnogo više, jer je nadzor na malim stanicama vrlo površan... Uostalom razjašnjenja trgovačke firme, zašto baš ovuda hoće da uveze svoju robu, veoma su dobro motivirana i nema im se što prigovoriti...

Saopćim ovu stvar svome šefu. On sasvim neodredjeno slegne s ramenima i odgovori mi:

— Vi ste slobodan u svom radu... Radite, kako znate!...

— Ali što vi mislite?

Šef naprći usne i pogladi si ravnodušno brkove:

— Nisam toliko proučio čitavu stvar!

Ali po jednom gotovo nezamjetljivom svjetlucanju očiju razaberem, da ju je on uistinu veoma dobro proučio!...

Prije desetak dana htio sam da prepustim čitavu korespondenciju volji sudbine. Što da drugo učinim? Ali sad me je drugi duh obuzeo... Sve, što mi je bilo na putu, dovodio sam u vezu sa Hristinom; dražilo me je i izazivalo, da to svladam...

I čini mi se, ako ne pobijedi moja volja svuda, gdje sam u pravu, — onda ne ću pobijediti ni u ljubavi!

---

24. srpnja.

Kamo ste pošli u smokingu? upita me večeras jedan bivši ministar, kad me je susreo kod »Blgarije«.

— Idem na večeru k Barberi-u.

— A-a!

Gospodin se značajno nasmije i stisne mi ruku. Kasnije mi kimne glavom i reče dostojanstveno, a u isto vrijeme s poštovanjem:

— Idite, idite, jer Barberi ne voli, da mu gosti zakasne.

I ja krenuh zainteresiran, zašto li sam i ja pozvan na tu večeru?

Prekjučer, kad sam polagano šetao po bulvaru, vidjeh na suprotnom pločniku lukavu fizionomiju Barberi-a u društvu sa turskim chargé d'affaires. Na povratku se gotovo sukobih s njim u gužvi.

Barberi se široko nasmije i zastade.

— Dobar večer, dobar večer! progovori svojim nepravilnim francuskim jezikom... Odavna vas nisam vidio...

Začudih se njegovoj ljubaznosti. Ja sam ga doduše poznavao; često sam ga nalazio po različnim žurovima uvijek malo naprijed pognuta, nasmijana.

U ljetno je doba nosio crne cipele od laka sa bijelim gamašama, a u zimsko sive cipele i crne gamaše. Ali nismo nikad bili osobito bliski...

— Što radite? Kako ste? upita Barberi i nabori mu se oko malenih pokretnih očiju podvostručiše.

Odgovorih mu nešto.

— Nisam vas odavna nigdje vidio, nastavi on nemirno. Nasmije se, pokaza svoje jedre zube i produži:

— Ali slušam mnogo o vama od svoje dobre prijateljice gospodje Jankove...

Sad mi tek dodje na pamet, da se Barberi smatra kompanjonom pokojnog Jankova u različitim njegovim poslovima.

Opet odgovorih nešto beznačajno. A Barberi se još nemirnije nasmija, kao da zajeca, i nastavi:

— Da, ja sam dapače mislio, da vas pozovem zajedno s njom ovih dana na večeru... en petit comité...

Poklonih se još začudjenije. On to opazi i dodade iskreno:

— Bit će mi osobito prijatno, da kod sebe vidim tako oštroumne ljude, kao što ste vi i gospodja.

Pruži mi ruku i progovori:

— Da-da-a...

I ode. A ja ostadoh, pitajući se, čemu li imam da zahvalim svoje odlikovanje?... Jer biti pozvan k Barberi-u, to svakako znači veliko odlikovanje.

High-life doduše pripovijeda o njemu: »A pustite ga, toga čovjeka, svaki ga se sjeća, kad je došao u Sofiju prije petnaest godina, bio je bos i gol. Išao je od kuće do kuće sa torbom i prodavao sapune i Eau de Cologne!« — Ali Barberi je sada milijunaš, poznaje čitav svijet, sve diplomate, žrtvuje svagoleme svote za dobrotvorne svrhe, putuje svakamo, a, što je glavno, priredjuje lukulske večere, o kojima high-life čitavu nedjelju pripovijeda... I zato svaki traži, da bude pozvan k ovom čovjeku,

kojemu je porijeklo nepoznato, da se najede lijepo za njegovim stolom i da si olakša dušu, slušajući pri izlasku, kako netko uzdiše: »On se bogme ugurao medju nas... krade nam državu, ali što da radiš... tako je po čitavom svijetu«; ili kako opet netko usklikne ili doda: »m-m-m... pečena jarebica bila je čudesna..., i bordeaux mu nije loš!... Dobro je da čovjek i drugi put dodje k njemu!...«

Ali ako je prije pet-šest godina bilo lako gotovo svakome, da dodje u kuću Barberi-a, dosta je bilo da je ma u kakvim ljudskim odnosima s njim, danas je već malo odabranih, koje lakomi i u svom položaju ojačani spekulant k sebi pozivlje.

I zato sam se čudio prekjučer njegovoj neočekivanoj ljubaznosti i zato sam se još većma čudio, kad sam dobio poziv na večeru. Da li sam se tako proslavio u high-life-u, ili me je Jankova preporučila, ili je nešto treće po srijedi?...

K Barberi-u stigoh te večeri uistinu malo kasno. U salonu nadjoh samo njega i Jankovu. Domaćin se digne odmah sa stolice i učini se mnogo istančaniji nego inače. Svega onog nemirnog i naglog nestalo je iz njegovog bića. Ja se nadjoh pred nasmijanim Amfitrionom, čovjekom aristokratskih manira, koji je bio zadovoljan, da može zaboraviti brige dana.

— A, dobro došao, po prvi put u mojoj kući! Nadam se, da ćete se osjećati kao u vlastitom svom domu, reče laskavo i mirno Barberi i pokaza elegantnom kretnjom prema zidovima, pokrivenim perzijskim ćilimima, i prema skupocjenim orijentalnim dekoracijama, koje su bljeskale po stolovima.

— Dobar večer! reče zvučno Jankova, kad pristupih k njoj, i nasmiješi se zadovoljno. Mi ćemo provesti lijepu večer...

Barberi se lako pokloni i progovori:

— Sada molim, večera je na stolu...

U blagovaonici sve od stolnjaka do kristalnih vaza i čaša za vino bijaše brižljivo spremljeno. Nije

bilo prenatrpane raskoši, koja bi šumno ubijala intimno raspoloženje, — carevala je mirna familijarnost.

Nekako sam se nehotice, — usprkos tome, što sam bio odlučio da budem na oprezu — osjećao kao kod kuće. Pod utiscima lijepe okolice zaboravio sam neobičnost svog posjeta kod ovog čovjeka, pa sam oživio i počeo oduševljeno razgovarati s Jankovom i domaćinom. Jedan šutljivi sluga donosio je bez riječi jela. Vino je ulijevao sam Barberi. Razgovor se poslije lakog kucanja sa čašama zaustavi napokon na glazbi. Barberi se pokaza kao velik poznavač i poštovalac te umjetnosti, pa kad se začudih, odakle mu to poznavanje, on mi mirno odgovori:

— Prije dvadeset godina bio sam drugi timpanist u Milanskoj »Skali«.

Čudjenje mi još većma poraste.

— Poslije toga otputujem u Beč, nastavi domaćin, i podje mi za rukom da postanem član opernog orkestra... To je bilo lijepo doba... Dirigent je bio Mottl. Ne ću nikad zaboraviti, kako sam sudjelovao u izvedbi Wagnerovog »Tristana« pod njegovim dirigiranjem... I nemojte misliti, da se ljudi u orkestru nasladjuju jednom sjajnom izvedbom kao publika. Ondje dolje u jami orkestra nitko ne čuje čitave melodije djela. Čuje samo sebe i nene čuje čitave melodije djela. Čuje samo sebe i neposredne svoje susjede... Ali se sluša duh, duša opere, vidi se mnogo savršenije u oduhovljenim pokretima ženijalnog dirigenta, u njegovim raspaljenim očima. Vi si ne možete predstaviti s kakvom nasladom očekuješ, kad će se majstor okrenuti prema tebi i svojim gestom izmamljivati zvukove ispod tvojih prsta, koji su zaigrali po instrumentu...

Onda je Jankova zapodjela razgovor o pjesmama Huge Wolfa.

— Vi ćete nam poslije večeri zapjevati, zar ne? reče Barberi.

Gospodja kimne lako s glavom.

— Zar vi pjevate? upitah iznenadjen.

— O, i te kako lijepo, odgovori vatreno domaćin.

Kad se svrši gozba, predjosmo u susjednu sobu. Donesoše kavu i likere. Jankova izvadi note, sjedne uz piano, uze dva-tri akorda i započe pjevati. Glas joj nije bio ni osobito snažan ni školovan, ali zato topao i elastičan. I »Lieder« Huge Wolfa odjeknuše lako i duboko izražajno sobom.

Ja se zanesoh. Učini mi se, da sam veoma često dolazio u ovu kuću i da mi se ona otkriva sa sasvim druge, čarobnije strane, nego što se ona ukazuje taštom, nepronicavom high-life-u, koji ne poznaje pravo lice domaćina. Nije mi se više činilo čudno, što me je on k sebi pozvao. Osvjedočih se, da je on to učinio radi laskavih riječi Jankove, kojima me je ona često znala obasuti.

— Još, još! umolih ja, kad pjevačica prestade. I ona s istim oduševljenjem zapjeva drugu pjesmu.

Poslije nekog vremena Barberi, koji je sjedio u najudaljenijem kutu i nepomično slušao, tiho ustade i izadje.

A Jankova zapjeva prekrasnu tugaljivu pjesmu čovjeka, koji je zaokupljen svojom boli:

Lass, o Welt, o lass mich sein!
Locket nicht mit Liebesgaben,
Lasst dies Herz alleine haben
Seine Wonne, seine Pein!...

— Kakva kongenijalnost u pjesnika i komponista, promrmljah ja, kad utihnuše posljednji zvuci Möricke-a i Huge Wolfa.

— Da, odgovori sanjarski Jankova, ustade i uzdahne duboko...

— Barberi je, kao uvijek, otišao, da jedno pola sata radi, reče ona obazrijevši se.

— Radi li on tako uvijek?

— Gotovo. On tvrdi, da mu je iza prijatnog razgovora um najbistriji...

— Čudan čovjek!

— Da, u njemu ima mnogo čudnih stvari... Ali ja ga toliko cijenim, jer on tako strastveno ljubi glazbu, odgovori Jankova, — i zato, jer je dobar.

U taj se čas otvore vrata s lijeva. Na pragu se pokaže Barberi. Lice mu je izgubilo svoj mir. Poznata lakomost i prikrivena neskrupuloznost opet se odražavale s lica. Pogled se njegovih malih očiju ispitivajući zaustavi na meni i kao da je pače proorovao put do moga srca... Ali prije nego što sam si mogao dati računa o tome, Barberi napravi jedan gotovo nezapaženi gest, kao da je nešto odbijao, i opet postade miran.

— Kakav čudan dogadjaj, progovori on Jankovoj, upravo mi se danas tuži neki moj dobar znanac, da ga moj poštovani gost šikanira u nekoj otpremi kože...

— Zar tako? nasmija se gospodja i upita me: Zar ste vi tako strog činovnik?

A Barberi nastavi ironično:

— I prijatelj me je zamolio, ako poznajem gospodina, da upotrebim svoj upliv, da što prije riješi to pitanje.

— A što mu vi odgovoriste? upitam ja oštro.

Barberi ponovi svoj uobičajeni jedva zamjetljivi gest i odgovori mirno:

— Lasciate ogni speranza... Ja poznajem gospodina, ali znam, da ne će nikomu dopustiti, da se miješa u njegovu službu!

I oči se čudnovatog spekulanta-melomana još jedanput oštro i ispitljivo upiše u moje zjenice. I dok sam mu odgovarao tvrdim i ukočenim pogledom, ja sam shvatio, zašto me je on danas pozvao na večeru.

I on kao odgovor na moj prezirni ironički smiješak još jedanput odlučno i gotovo ravnodušno ponovi, kao da govori sam sebi:

— Lasciate ogni speranza.

I kroz čitavo ostalo vrijeme nije se on nijednom riječju dotakao te stvari. Držao se još ljubaznije i slobodnije.

Katkada mu se zaustaviše oči s osobitim, pažljivim bljeskom na meni, kao da su govorile:

— Svaki se bori, kako zna. Ti sa svojim bezobzirnim poštenjem, ja sa svojom bezobzirnom grabežljivom lakoumnošću. Jedan drugog ne može pobijediti... Ali to ne smeta, da poštujemo uzajamno svoje snage, koje su u nama jednake i koje su najvažnije u svijetu.

I nehotice sam mu svojim pogledom isto odgovorio...

Oko pola noći ostavih Barberijev dom, neobično zadovoljan skrivenom borbom i svojom pobjedom ove večeri. Jankova izadje zajedno sa mnom. Putem smo oboje bili zadubljeni u svoje misli, tek što izmijenismo dvije-tri riječi.

Kad smo prolazili ispred Dvorca, susrete nas čitavo veliko društvo kavalirâ iz high-life-a. Njihove su nas oči zavidno šibale ciničkim pozdravom.

Niska stvorenja!...

---

26. srpnja.

Danas sam uputio čitavu korespondenciju o uvozu kože višoj nadležnoj oblasti s motiviranim mišljenjem, da se ne dopusti uvoz preko označenih stanica, ili, ako se dopusti, da se trostruko pojača osoblje u svim prolaznim carinarnicama.

Da vidimo, što će biti...

---

28. srpnja.

Vidjeh Pereirasa u vrtu.

— Je li bilo lijepo u Čam-Koriji? upitah ga mirno, ali mi se srce nenadano počelo svijati od bola kao u predjašnjim danima svoga poniznog robovanja.

Kako li je nemoćan čovjek prema svojim nastrojenjima!

Mladi diplomat stisne ne baš ushićeno svoje usnice i odgovori polagano:

— Li-je-po!...

I zatim odlučnije:

— Vi već znate, vaša se prijateljica katkada čudno mijenja i ima svoje hire...

— Hm, odgovorih neodredjeno.

I Pereiras ljutito nastavi:

— Umjesto da idemo na šetnju po lijepoj gori, sjedili smo u vili sa svim njenim prijateljicama, kojih sam se, ma foi, dosta nagledao u ovdašnjim salonima...

— Je li pitala gospodjica za mene? rekoh nehotice i razljutih se radi toga pitanja.

— Kako ne! Bila je veoma neugodno iznenadjena, da niste došli. I čini mi se, da je zato i bila rdjavo raspoložena, odgovori s uzdahom, poluozbiljno, polulakoumno mladi diplomat.

Pruži mi ruku, zakima glavom i završi:

— Možeš li shvatiti dušu jedne dvadesetgodišnje djevojke!?...

— Da, odgovorih gotovo sasvim ravnodušno.

---

30. srpnja.

Danas me pozvaše k ministru. Čim sam unišao u njegov kabinet, vidjeh na stolu znamenite spise o koži.

Ministar me primi dosta ljubazno i nasmijano. Široko mu se tatarsko lice staralo, da bude mirno, ali su objevšeni crni brci ljutito drhtali, dok su mu dlakavi prsti nestrpljivo kuckali po spisima.

— Pozvao sam vas, da govorimo o vašem motiviranom mišljenju, progovori brzo ministar. Odlično je napisano..., ali malo pretjerano.

Himbeni smiješak raširi mu usnice.

— Vi ste velik idealist, ali će vas to proći...

Smiješak postade blag. Otvorih usta, da nešto kažem, ali me šef prekine:

— Nama je sva ova količina kože veoma potrebna. Jučer se i u ministarskom vijeću o tome raspravljalo... Zato uzmite sve spise k sebi i proučite ih još jedanput... vidite, predložite nekakve druge mjere... jer firma ne će da mijenja pravac otpreme...

— Drugih mjera ne mogu naći, odgovorih tvrdo.

Ministar pozvoni.

— Je li tu automobil? upita slugu. I poslije pozitivnog odgovora obrati se prema meni:

— Sada, nažalost, nemam vremena... Ali sutra ću vas pozvati, pa ćete mi referirati... najprije malo razmislite...

Slegoh ljutito ramenima i uzeh spise. Šef ode, a ja za njim. U hodniku se on tiho okrene prema meni:

— Da li vas vaša funkcija oslobodjuje vojničke dužnosti u slučaju rata?...

— Da!

— Aha, značajno promrmlja ministar i s lakim kimanjem glave sidje niz stube.

---

3. kolovoza.

Prošlo je tri dana, a ministar me ne zove k sebi. Nisam spisa ni dotakao. Dodje mi na um, da dadem ostavku. Ali ne — još ih treba malo namučiti! Neka me izbace sami. Tim će me brže približiti Hristini.

Jučer sam bio kod Jankove i ispripovjedio sam joj čitavu historiju.

— Mislite li, da je Barberi uistinu potkupio sve ljude?... upita me ona s gnušanjem...

— Nije li vam prije palo na pamet, kakav je taj čovjek Barberi? upitah začudjeno.

Mlada me žena bespomoćno i naivno pogleda.

— Ne, odgovori ona impulzivno, ja se ništa ne razumijem u te poslove i račune... Jedno mi se vrijeme muž i rugao radi toga...

— Nema nikakvog razloga da se užasavate, rekoh joj ja mirno, ili da se gnušate radi Barberi-a. On je silna ličnost i bori se kako zna... Gnusni su naši ljudi, koji prodaju svoju domovinu...

Jankova se smota na stolici, kao da joj je studeno. Ali poslije kratkog razmišljanja energično skoči i poviče:

— Ne, ja ne vjerujem, da se Barberi služi podmićivanjem... Vi ste skeptičan, ogorčen čovjek i gledate na sve crno... Ja poznam Barberi-a mnogo godina, pa sam uvjerena, da se varate...

Pokušah da joj razjasnim, zašto tako mislim. Ali ona je žestoko reagirala.

— Ne vjerujem, ne vjerujem... On je trgovac i možda izvršuje kakve ne baš korektne poslove. Ali trgovina i bez toga ima u sebi neki prevarni elemenat. No za ono, što vi sumnjate, nema baš nikakvih dokaza.

Ja opet pokušah, da joj pokažem, kako imam pravo, ali mi riječi odoše u tutanj.

— Ne, ne vjerujem, odgovarala je strastveno mlada žena. O svojim prijateljima, dok sama ništa ne vidim, i dok ne vidim sasvim jasno, nikad ne dopuštam, da se išta rdjavo govori. Jer znam, kako ljudi jedan drugom žele zlo!

Digoh ramena.

— Ne preostaje mi ništa drugo, nego da se nadam, da ću i ja ući u krug vaših prijatelja.

— O budite uvjereni, ako vas tkogod samo takne ili uvrijedi, uvijek ću vas braniti i zubima i noktima! usklikne vruće i iskreno Jankova...

Zamukoh.

---

4. kolovoza.

Danas oko 5 sati odoh u gornji sprat ministarstva kolegi Dečevu u jednoj stvari. U sobi njegovoj nadjem četvoricu-petoricu kolega, koji su se tu sabrali i piju crnu kavu.

Doznao sam sve potrebno i podjem natrag. Ali Dečev povika:

— Čekaj, čekaj, kamo brzaš? Zašto si tako mračan?

— Izgleda, da nije noćas spavao, javi se jedan.

— E-e, da, otegnuto reče treći. Tako je to... Udovice...

Ranije sam mogao da mukom predjem preko svih zabadanja, ali danas zavrije sve u meni.

— Slušajte, rekoh, znam, što se sve naklapa o meni i što vi želite tim da kažete. Savjetujem vam uostalom, da svoje zaključke držite za sebe.

— Bre, baš si postao serbez (smion), odgovori Dečev cinično nasmijan. Da, gledaj ga! Mi se radujemo tvojoj sreći, a ti... E, čovječe!...

— Kako se ja ne miješam u vaše poslove, tako želim, da se ni vi ne miješate u moje!... odgovorih sa gnušanjem i krenem.

— Tko se miješa? nastavi Dečev i prijateljski dodade: Samo se onda bolje sakrivaj, jer čitav grad znade, gdje provodiš noći!...

Okrenem se sav dršćući od srdžbe.

— Slušaj, o meni može svatko pripovijedati, štogod hoće... Ali o gospodji ne dopuštam, da bilo tko štogod brblja... Razumiješ li?... Ona je moja prijateljica i ništa više! Zapiši si to u pamet, i kad te netko upita, onda mu odgovori...

A kad mu u isto vrijeme pogledah obrijanu, tupu i podlu fizionomiju, onda pomislih:

— Može li da shvati takva životinja, da na svijetu postoje i drugi odnosi medju mužem i ženom?...

Dečev se ustoboči i reče prezirno:

— Kako si se razvikao, kao da si u krčmi!... Kad ne ćeš da ti se pripovijeda, dobro... razumio sam... Moje poštovanje tvojoj kavalirštini...

Na to se okrene drugima, namigne im i nasmije se dvosmisleno:

— Prijateljstvo? Dobro, recimo, prijateljstvo.

— Ne, da tek reknemo nego je uistinu prijateljstvo, rekoh ja strogo.

Dečev digne ramena i odgovori:

— E, sada smo čuli... Ali nam ne možeš prijetnjom zabraniti, da mislimo što znamo...

— A što znaš?

Kolega se još većma isprsi i povika:

— A zar si ti došao, da se svadjaš? Gledaj ti njega! Ja sam te smatrao mnogo umnijim čovjekom .. Što hoćeš od mene?

— Hoću, odgovorih polagano, da shvatiš, da izmedju mene i Jankove nema ništa od onih gnusoba, o kojima mi ti pripovijedaš...

— A, a tko ti reče, da ima gnusoba... Naprotiv ima mnogo lijepih stvari...

I Dečev blaženo migne očima, kao da je gledao kakvu pornografsku sliku, koje je kadikad donosio u ministarstvo i pokazivao svim činovnicima.

Nemoćno stisnuh pesnicu

— I da ga istučeš, što bi to pomoglo? rekoh ja očajno i podjem odlučnim korakom.

— Hajde, hajde, progovori netko od prisutnih, nemoj se srditi! Mi se šalimo...

Izadjoh i zalupih vratima. Iz sobe čuh, kako se Dečev nervozno nasmija i kako poče da nešto pripovijeda...

---

5. kolovoza.

Još ne mogu da se umirim.. Takva nevjerojatna bezobraznost!...

Danas baš, kad sam se spremao, da izadjem, saopćiše mi, da me zove načelnik — onaj isti, od kojeg sam tražio savjet u aferi s kožama.

Odem mu odmah. Zateknem ga svečana, naduvena, spuštenih vjedja.

Ne reče mi ni »Dobar dan«, ne ponudi mi ni da sjednem, digne glavu, gledajući me osvetljivo, i započne kroz zube:

— Danas mi se tužio gospodin Dečev, da ste ga veoma nedelikatno uvrijedili u prisutnosti nekih kolega...

— Nisam ja njega, nego je on mene uvrijedio, prekidoh resko šefa.

Šef nezadovoljno šmrknu zraka i nastavi još oholije:

— Molim vas, da se ne ponavljaju slične stvari... Vi ste tu u jednom kolegiju... Vani možete živjeti, kako hoćete... možete se sastajati, s kim god hoćete... Ali ovdje morate sačuvati svoju običnu pristojnost, dostojnu vašeg staleža...

— Gospodin Dečev ne umije da je čuva, odgovorih ljutito.

— Znam, nehajno primjeti načelnik. On vam je jednostavno svratio pažnju na izvjesne činjenice, koje vas mogu kompromitirati i u službi... Vi mu treba da zahvalite... i da uvažite to upozorenje... i da se držite onako, kako dolikuje mladom činovniku... koji ne treba da sve radi po svojoj glavi! Kako u privatnom životu, tako i ovdje! Da!...

Ne znam, što bih morao učiniti, a da me ne potresu posljednje riječi.

»A, rekoh sam sebi, vi hoćete, da me otjerate, da me ponizite — radi afere s kožama... da me prisilite, da dadem demisiju... Ali vam to ne će poći za rukom!...«

Zato mu, iznenada umiren, odgovorih:

— Ja ne nalazim, da sam uvrijedio gospodina Dečeva i ništa vam više ne mogu odgovoriti. I u svom privatnom životu i u službi, kako je ja shvaćam, držim, da nitko nema prava, da se miješa...

*

Zamuknuh, kad pogledah debelog čovjeka direktno u oči. Načelnik se nemirno uzvrpolji na stolici, ne izdrža moj pogled, smrkne se i progovori:

— Glavno je, da se ne ponavljaju takve stvari.

— Ako se dogodi isto ono, što je jučer bilo, one će se ponoviti, odgovorih tvrdo.

Moja ga smjelost sasvim zbuni. Naviknut, da gleda pred sobom samo ljude, koji drhću za svoju službu, on baci pogled smeteno na stranu i iznenada plašljivo progovori:

— E, dobro, ja... sam samo htio, da vam u ime kolegijalnosti savjetujem, da se čuvate!

— Hvala, odgovorih ironično.

A on se izvanredno ljubazno i podmuklo nasmiješi i završi:

— Oprostite! — I kimne glavom.

Poklonih se hladno i izadjoh, ispraćen zlobnim i nemoćnim pogledom.

---

6. kolovoza.

Još uvijek čekam, da me pozove ministar, ali se on ne javlja. Kolege me gledaju s velikim interesom i podsmjehivaju mi se zlorado iza ledja. Osjećam se enerviranim...

Ima trenutaka, kad nepodnošljivo čeznem, da podjem u Čam-Koriju, pa da čujem bar jednu toplu riječ iz usta Hristininih.

Jedva suzdržavam izmučene svoje sanje, koje su mi risale slike bliske sreće.

Ali mi je neprestano u svijesti gotovo praznovjerni osjećaj i često si govorim:

»Ne osujetim li planove lakomaca, koji samo vrebaju, da me zateku u času slabosti, pa da izvrše zloupotrebe, — ne ću osvojiti ni srce moje Hristine... Znam naprosto: odrečem li se borbe, prije nego li učinim sve moguće — nestat će i čitave moći moje ljubavi i ja ću opet postati prezrena žrtva i života i koketne, okrutne vile... A ne mogu da podnesem ni pomisli na to!...«

---

7. kolovoza.

Poslije podne, izmučen od žege i živčane umornosti, otidoh u »Blgariju« na sladoled.

U lokalu je bilo zagušljivo, vonjalo po duhanu i prženoj kavi.

Trojica kavalira iz stožera high-life-a — jedan sudac, jedan liječnik i jedan bankovni činovnik — igrali su tromo biljara, prkoseći žegi i Sofiji.

Ventilator kavane dosadno je šumio i prostirao sivu koprenu nad svim drugim zvukovima. U jednom su se kutiću svadjali ljudi o politici. Konobari su pospano i nehajno raznosili čas napola rastopljeni sladoled, čas bljutavi malinov sok —

Najednom zabuči na ulici automobil i stade pred kavanom.

Čas kasnije unidje u dvoranu crveni bankir Dinko Dinčev, pa se ogleda surovo i nasmijano po publici. Neodredjeno komu povika:

— Zdravo, zdravo!

I sjedne u jedan kut.

— Da si zdravo, Dinko! odgovoriše njih trojica od high-life-a.

— Zdravo mladići... Zar ste i vi ovdje? Dobro, dobro... Vruće, bre. — Ej, Ivanču, sladoleda, sladoleda daj... Uf-u-u!...

Dinčev raskopča svoju košulju, skine mekanu ogrlicu, otkrije crvena zdrava prsa i zastenje.

— Da, da, vruće, nastavi Dinčev hitro i pogleda kroz žmirkave oči igrače. A oni se široko nasmijaše, ostaviše igru i dodjoše pokorno k njemu kao dresirane životinje.

Dinčev ih pogleda još jedanput nasmijano i upita:

— E, hoćete li, da idemo sutra u Čam-Koriju, ha? Želite li, da se badava provozate u automobilu vašeg prijana Dinka?

— Bravo, Dinko, poviče sudac nasmijano, ti si slavan čovjek — i udari ga po golom vratu.

Dinčev se namršti i oštro mu odgurne ruku.

— A-a, s-s-t, reče srdito, zar ne znaš, da ja ne trpim takove šale!

Umjesto »trpim« on je upotrebio drugi, mnogo uvredljiviji i ciničniji glagol. Ali sudac se ne poboja, nego se nasmija, kao da je čuo nešto izvanredno prijatno.

Čas kasnije se Dinčev razvedri i progovori ližući svoj sladoled:

— Da, da, vaš prijan je Dinko takav i onakav, — da ga vidite na svojim žur-fiksima, vi biste se pričinili, da ga ne poznate, — ali na-a, sve vas mogu turiti u svoj džep.

Drugi su blaženo slušali.

— Ali, nastavi Dinčev i hrakne, stotinu inžinira, doktora, sudaca — za novac. Sve ću vas kupiti. Ne ćete se moći ni maknuti... Da hoću — svi biste mi bili sluge... Da vam dadem po tisuću leva, mislite, da mi ne biste postali sluge? I kolo ćete igrati!

— Malo je hiljadu, reče liječnik veselo.

— Zar malo? Takvih, kao što si ti, naći ću i za 500 leva.

Dinčev pojede sladoled i ustade.

— E-e, završi on, dakle sutra u tri sata da ste svi pred mojom poslovnicom. Ako koji zakasni, pustit ću ga, da trči za automobilom. Tko hoće, da se vozi badava, neka dodje na vrijeme. Ha, zbogom!

I ne pruživši nijednome ruke, izadje Dinčev tromo, ali uzdignute glave, oštra i arogantna pogleda.

---

8. kolovoza.

Odlučih, da danas podjem gospodji Jankovoj. Kad sam koračao prema njenoj kući, čitav mi je svijet bio kriv. Žene, koje su prolazile u lakim ljetnim toaletama, sjećale su me Hristine i budile u meni neprijatnu, ćutilnu požudu.

Jankova me dočeka radosno i reče s prikorom:

— Jeste li me zaboravili? Ili ste bili toliko zaposlen?

Njezin me topli pogled zbuni i sjeti me onih brbljanja.

I neočekivano poslije nekoliko kratkih trenutaka po prvi put spoznadoh jasno, da sam uistinu prijatelj s jednom lijepom, umnom, duhovitom ženom. Čitava njezina figura izgubi dosadašnju svoju udaljenost od mojih ćutila. Zagledah se u nju neposrednije, otvorenijih očiju. Vidjeh je: — sa zrelim, ali vitkim stasom, malim rukama, dubokim očima, u kojima se iskre izmjenjuju kao u jasnom kalejdoskopu; usne su joj slične sitnom, tek procvalom rosnom maku... tamno-smedji dekolte grudi...

Ali odmah poslije ovih instinktivnih letimičnih utisaka iskrsnu mi pred oči figura Hristine. Sve ono, što se u meni probudilo, gledajući Jankovu, pretvori se u laku, realnu sliku moje ljubljene, slije se s njom i poprimi svoj istinski izražaj: strastvenu čežnju za dalekom vilom.

Uzdahnuh teško.

— Što je? upita me prijateljica. Zašto ste tako turoban?

Ponovno mi pade na pamet »trač«. Sjedoh teško u jednu stolicu i progovorih:

— Znate li, što je?

Uzeh daha i, ne pogledavši Jankove, nastavih:

— Ljudi pripovijedaju o nama...

I počeh da joj pričam, što sam sve čuo. Poslije nekog vremena dignem oči i vidjeh, da se ona mirno smješka. I kad vidje moj začudjeni pogled, progovori ozbiljno:

— Nemojte mi više pričati. Nastavak si već sama mogu misliti... Je li vama neugodan taj trač?

— Neugodan mi je radi vas, odgovorih brzo.

— Radi mene?... Zašto?

— E, ne znam, čini mi se...

— Što vam se može činiti?... Što je mene briga, što ljudi govore o meni? upita sasvim spokojno mlada žena.

— Ali ipak...

— Što ipak? Ja sam slobodna, nikomu ne trebam polagati računa... i radit ću ono, što volim! Digne izazovno ruku i nastavi:

— Ako vam nije lično neprijatno, — za mene se nemojte bojati i ne pribjegavajte suvišnoj delikatnosti... Naše prijateljstvo ne mora ništa stradati od toga, što ovaj ili onaj misli, da se drugo nešto iza njega skriva. Zar ne?

I pruži mi impulzivno ruku. Oči joj se nasmijano upiše u moje. I kad prihvatih njezine tanke, duge prste, srce mi patnički zakuca: »Zašto ona nije Hristina!«... Ali ipak... za čas se mlada žena otkri jasno, opipljivo pred mojim očima, toplina se iz njezinih ruku prelije u mene i od mene se nešto usmjeri prema njoj i kao da nervozno drhtnu u njezinim prstima. No za malo i opet uskrsne slika Hristine u mojoj duši i odbi despotski kratke i neodgovorne osjećaje, te me osvijesti.

Skočih i progovorih bolećivo:

— Teško mi je. Jao meni!

I čuh tiho pitanje:

— Radi Hristine?

Ogledah se preneražen. Po prvi put je moja prijateljica izgovorila ime moje mile Hristine. Mlada me je žena pažljivo gledala i opet zaigra lukavi smiješak na njenim usnicama.

— Da! odgovorim zbunjen i zagledam se u njezin zagonetni smiješak, koji čas poslije iščezne.

— Zašto ne tražite dopust i ne odete malo u Čam-Koriju?... upita Jankova tiho.

I čim sam čuo ove riječi, razaberem, da ne mogu više trpjeti, da moram otići k Hristini, da mi je žudnja napeta do vrhunca i da je bacila svoj oganj u sva moja nervozna djelovanja od posljednjih nedjelja i polagano me zaludjivala.

Stisnuh pest i prošaptah nesuzdržljivo:

— Da, samo to ostaje...

Okrenem se prema mladoj ženi, za koju sada nisam ništa drugo osjećao, nego da mi je samo mila, malo čudnovata, malo neodredjena tješiteljica.

— Zapjevajte mi!...

Jankova me posluša i poče da pjeva...

Ja sam sjedio prigrbljen na stolici. Pokrio sam oči rukama i osjećao sam — Hristinu u svojoj duši. Ne, hiljadu Hristina drhtalo je u mojim žilama, trgalo ih i palilo...

---

9. kolovoza.

Alea jacta est!... Ho-ho-o! Sve je u meni bura i neizmjerna čežnja... I kad pišem sada, ruka mi hoće da crtam ogromna slova, da razlomim pero, da dubem u kamen... Sve je široko oko mene... i ne vidim zapreke na svom putu!... Prsa mi primaju iz dubine daha i čini mi se, da se u moje srce ulijeva čitav svijet sa svim njegovim životom, sa svim bojama i zvucima!...

Tako započe ovog jutra malo po malo i ja sam eto sada slobodan, bezbrižan vihor... Čuvajte se vi, koji stojite na mojem putu!...

Ovog mi jutra tisuću sitnih obzira zaustavi čežnju. Tisuću sitnih briga, koje mi se sada čine smiješne. Ali takav je čovjek. Dok mu se neočekivano ne ukaže opasnost na putu, on bojažljivo gleda i paučine, koje ga okružuju, pa misli, da je potpuno sapet, i ne smije da se jako trgne, da ga ne bi aždaja progutala.

Toga sam jutra držao, da bez dopusta ne ću moći otputovati u Čam-Koriju... Ipak imam službu, obaveze i materijalne brige, vezane s mojim položajem!...

Kad sam došao na posao, odmah sam predao molbu za desetdnevni dopust, i naloživši, da je smjesta odnesu glavnom sekretaru, ja sam sjeo da proučavam akte o koži. Mislio sam, da prije odlaska,

ne čekajući nova razjašnjenja od ministra, — dadem ponovno i još više kategorično mišljenje, i to takvo, da bezuvjetno osujetim spekulaciju... Zato sam uzeo ponovno spise i počeo da sa podeseterostručenom oštrinom tražim riječ po riječ, krije li se negdje makar i mali kakav putokaz za buduće zloupotrebe...

Dodje jedanaest sati. Umorio sam se već čitajući i pretražujući svaku pojedinu stranicu... Osjećao sam čudno uvjerenje, da na tim stranicama ima jasan znak za ono, što tražim, da mi je on pred očima, ali ne mogu da se sjetim, u čemu se sastoji... Po treći put uzeh proučavati spise, ali mi napokon počeše slova skakati pred očima. Sve se počelo magliti preda mnom. Očajan, ostavih sve na stranu, da malo otpočinem. Malo zatim odoh ka glavnom tajniku, da vidim, kako stoji stvar sa mojim dopustom.

— Upravo sam sada referirao ministru o vašoj molbi, saopći mi korektni i ljubezni tajnik, sa mišljenjem, da vam odobri dopust.

— I što vam reče ministar?

Zapitani se lako nasmiješi i digne malko ramena.

— Htjede da zna, jeste li svršili akte o koži?

Namrštih se ljutito, te mu rekoh:

— Recite mu, da ću ih, prije nego što otidjem na dopust, riješiti.

I izadjoh brzo. Sidjem u svoj kabinet i, kako sam bio ljutit, bacim se ponovo na proučavanje spisa. Ispočetka: — ništa, — činjenice su se nizale tako skladno i jasno izložene, da im nije bilo prigovora...

Ali iznenada mi jedna mala brojka skrene pažnju na sebe. Datum, kad će se početi da se uvozi. Taj me datum sjeti drugog datuma. Prije pet dana prodje mi kroz ruke jedno pismo ministarstva rata. Ono je javljalo našemu ministarstvu, da se od tronedjeljne vojničke službe od 15. kolovoza do 7.

rujna oslobadjaju samo neki stariji i viši činovnici... A u jednom od mojih spisa tražilo se, da se koža uveze upravo u istom razdoblju: izmedju 15. kolovoza i 7. rujna... Dakle upravo tada, kad carinarski stražari, činovnici, koji se ne oslobadjaju, budu na vojničkoj vježbi... Kad po malim carinarnicama ostanu samo stari nepomični ljudi...

Skočih uzbudjeno, kad naidjoh na sigurni indicij, da je uistinu čitava afera lukavo udešena za buduće kriomčarenje...

Svega, što me je pritiskalo od jutros, nestade iz moje duše. Učini mi se, da sam poslije dugog i mučnog penjanja izišao na ravno polje i da vidim na bliskom horizontu visoku borovu goru... Još malo slobodnih koračaja i stići ću do gore, iz koje će izaći pristala, bijela, ženska figura i izdaleka će mi pružiti ruke.

»Hristino, Hristino!« ponavljao sam tiho i nervozno sam položio pesnicu na akte, kao da sam unutri bio zatvorio demona, koji me je dosad rastavljao od moje mile.

Kasnije sam svečano nasmijan sjedio opet pri stolu i s koncentracijom svih svojih misli počeo da pišem negativno svoje mišljenje.

Do objeda sam mogao da svršim samo jedan dio posla. Poslije podne dodjoh rano i grozničavo nastavih. Riječi — oštre i neoborive — lako su mi silazile s pera i snažno se nizale jedna do druge, potkrepljene iscrpivom motivacijom i naoružane nepristranom i jasnom suhoćom matematičkog dokazivanja. Oko 4 sata bio je koncept malo ne sasvim gotov. Upravo sam bio zapušio cigaretu, da malo otpočinem, kad dodje sluga iz gornjega sprata i saopći mi, da me ministar zove.

»Generalni sukob počinje«, pomislih hrabro i izadjoh iz svoga kabineta.

Kad sam uzlazio uz stepenice, susretoh se s Barberijem. On se zbunjeno nasmiješi, ali se brzo uozbilji i prijateljski me potapta po ledjima:

— Jeste li dobro? Dobro! — Jeste li bili kod ministra? upitam ironično.

— Da, odgovori sasvim mirno Barberi. Namjeravamo, da večeras otidjemo skupa u Čam-Koriju...

I otidje sa kratkim i ljubaznim »zbogom«.

Čas kasnije bio sam u kabinetu ministra. Kad me ugleda, pozdravi me susretljivo, kimne glavom i ponudi mi da sjednem.

— Hoću da vam saopćim o vašem dopustu, poče on dobrohotno i nastavi odmah: — nažalost ne ću moći da vam ga dadem.

— Zašto? upitah oštro.

— Ne mogu vam dati dopusta, prihvati još ljubaznije ministar i nasmiješi se veoma značajno, — ali... zato ipak...

Prekine se sam i sasvim lako upita:

— A propos spisi o koži, — ja sam ih bio zaboravio, — jesu li još uvijek u predjašnjem stadiju.

— Još u težem, gospodine ministre, odgovorih, zagledavši mu se oštro u oči.

On se nasmija dobrodušno i zakima nekoliko puta glavom.

— Da, da, poznam vašu nepomirljivost...

I nastavi nervozno:

— Ali da se povratim opet na pitanje vašega dopusta. Nažalost, ne mogu da budem ni pet dana bez vas, — ali vjerujem, da ne ćete biti nezadovoljni ovim, što ću vam saopćiti... Imenovao sam vas danas predstavnikom ministarstva u jednoj veoma važnoj i hitnoj vojničkoj komisiji, koja sutra putuje u Essen, München, Frankfurt i Berlin, da preuzme bojnu zairu. Vi ste upravo nepokolebljiv i samosvjestan čovjek, na koga se mogu osloniti.

»To mu je savjetovao Barberi«, prodje mi munjevito mozgom, kad se sjetih, da sam na večeri kod toga neumornoga lakomca medju ostalim rekao, da bih vrlo želio otići malo u inozemstvo, da opet

čujem muzike i da se malo osvježim, jer već sedam godina nisam izlazio iz Bugarske.

— Da, svečano završi ministar, nadam se, da ne ćete protestirati, ako mjesto na dopust otputujete u Njemačku.

Pun pritajenog zloradog smijeha ostadoh miran i sa najkorektnijom hladnoćom odgovorih:

— Hvala vam, gospodine ministre, izvanredno mi laska vaš izbor... Ja vas samo molim, da opozovete moje imenovanje i da mi dadete traženi dopust.

Ministar me pogleda poražen. No lice mi ostade nepronicavo hladno i on me se pače nije usudio ni upitati, zašto otkazujem. Njegove oči pogledaše me sa strane i nezadovoljno naprćene usnice promrmljaše:

— Vaš je odlazak nuždan. Vi treba da bezuvjetno odmah ostavite sav svoj posao i da se spremite na put...

— O, i kad bih putovao u Njemačku, ne bih htio, da ostavim nedovršene spise neriješene, odgovorih ja ironično i mirno.

— Ali zašto ne pristajete na ovaj prekrasni put? — gotovo naivno povikne ministar.

— Smatram ga previše krasnim, odgovorim hladno-porugljivo.

Ministar otvori usta. Učini mi se, da je vrlo poražen, jer poče da se crveni od ljutine.

— Ja ne ću svoje zapovijedi opozvati, reče on gluho i strašno.

— Ali ja ne ću da otputujem u Njemačku, odgovorih tvrdo.

— Onda?...

— Onda ćete još večeras dobiti moju motiviranu ostavku, rekoh ljutito i drsko.

Ne dočekavši ni odgovora, dometnem na odlasku:

— Jasno ćete shvatiti, zašto ne ću nikamo da odem!

Iza svojih ledja čujem oštar povik:

— Ej, slušajte, vi, gospodine...

Ali štropot bučno zatvorenih vrata zagluši konac rečenice. U hodniku jekne zvonce iz kabineta ministra i sluga unidje unutra. Sa strane dodje jedan od načelnika, koji mi zavidno nasmijan dobaci:

— Ej, čestitam, čestitam!

I pokaže nalog, prepisan na stroju, kojim se komandiram u Njemačku.

— Nosim ga šefu...

— Tko će me zamjenjivati? upitah.

— Dečev!

Nasmijah se i trkom sletih niz stepenice. Jurnem u svoj kabinet i potražim spise o koži, da li su mi na stolu. Bili su još ondje. Pokupim ih, stavim u torbu i odmah izadjoh iz ministarstva, naloživši slugi, da dodje k meni kući oko 6 sati.

I evo me već u mojoj sobi! Preda mnom leži nekoliko čisto prepisanih listova. To je moj iscrpivi zaključak o važnom uvozu kože. Napravih ga još oštrije i strašnije, da ga pače ni kolega Dečev, ako mu ga dadu na reviziju, uza svu svoju besavjesnost ne će moći da promijeni. — Svome sam zaključku priložio izjavu, kojom predlažem svoju motiviranu ostavku i izlažem sve pokušaje, da me preplaše ili potkupe...

Sjedim i likujem. Predočujem si, kako će biti zbunjeni, kad dobiju moje dokaze, da sam ih raskrinkao... Svi će sumnjičavo pitati: »Kako je moguće, da se ovaj čovjek ne preplaši, da ne ode na frontu, da se ne polakomi za masnom misijom u inozemstvu?« Pa će nastaviti: »On mora da je lud... sasvim lud... Da se je tražilo od njega samoga, da izvrši kakvu nepravdu, hajde, hajde! Ali da žrtvuješ sve, a da ne dopustiš nekakvu buduću neizvjesnu zloupotrebu, da se isprsiš samo iz prkosa proti ministru, — to prelazi svaku granicu... Zar će on poboljšati svijet?« A debeli, podli ministar

čitat će motiviranu ostavku, grdit će Barberi-a radi savjeta, kajat će se, što me nije još prije otpustio, pitat će se plašljivo, da li ću ja objelodaniti ovu filipiku u novinama i znojit će se...

A meni se hoće, da mu zahvalim za to, što me je prinukao jedanput zauvijek, da zabacim sve, da zaboravim ništetne misli o karijeri i da se osjećam slobodan, potpuno slobodan... Oko mene je sve svijetlo i nije me ničega strah. I samo mi jedan cilj sja pred omamljenim očima...

— Hristina!...

I vidim je sasvim blizu, ponizno prikrivenu pred mojom nesavladivom snagom... Još malo i sreća će biti u mojim rukama...

U mojem srcu kipe takve nečuvene riječi, ključa takva ljubav, kojoj se ništa ne može oprijeti...

...Sluga dodje i odnese spise sa prilozima...

Odlazim i ja... Odlazim prema jedinom svojem cilju...

Uzimam sa sobom i ovu bilježnicu... I srce mi trepti, svija se, buči od radosti, kad pomislim, da će se već zamalo... već za nekoliko sati Hristina ushićavati nad ispaćenim, nježnim, ponosnim stranicama ovog za nju napisanog ljetopisa moje ljubavi!... I sjat će ona od radosti...

---

10. kolovoza, Kostenec-Banja.

Stihija je bila moja duša onog dana, kad sam izašao iz kuće. I silna bura, koja je u taj čas zaurlala nad gradom, učini mi se kao sestra, koja je došla, da mi udahne još više snage i da mi javi, da ću ostvariti sve svoje želje...

Aždaja brzo prodje, zasitivši uzduh smjelošću i čistoćom, te me uputi sa trostrukom težnjom naprijed.

S neba su još padale rijetke, teške kaplje kiše, kad sam našao na trgu jedan automobil i krenuo prema Čam-Koriji.

Bilo je to veličanstveno putovanje — kroz Iskarski defile, pokraj crvenkastih livada, u večernjoj svježini iza bure, a sve naprijed... naprijed, svaki časak bliže cilju.

Šofer je bio zadovoljan, da se namjerio na ludog putnika, pa je bijesno gonio i nije mario za pogibli.

Čas kasnije već je automobil snažno bučio pokraj Bistrice. Prvi tamni borici usred otvorenog zelenila lijeski proletavahu kao nekakvo zamišljeno sjećanje.

Kola su poskakivala pri svakoj strmini, a motor je trubio zaglušno i grozno; bilo mi je nekako čudno, da se pred mojom diktatorskom nestrpljivošću ne proteže ravnica s putem kao pravac i da se gora ne miče na stranu.

Zrak je bio smolast, oštar i mliječan. Sunce se sakrivalo za Varnice.

Sat i deset časaka poslije odlaska automobil se zaustavi na Pjesoki. Sa svih se strana zgrnuše znatiželjni ljudi, da vide, tko je došao. Punih se pet časaka ovamo nad gorom čuo glas motora i znalo se, da netko ludo tjera. Okružen skupinom začudjenih znanaca, ja sam se smijao i duboko disao. Činilo mi se, da sam viši od drugih i da ću, raširim li ruke, zagrliti čitavu planinu. Sva su mi sjetila bila pooštrena. Govorio sam s ljudima, ali mi je pogled u isto vrijeme vidio sve na poljani.

...Kroz ljetni sumrak, koji mi se čini i plav i zelenkast, kao da se nalazim na morskom dnu, tiho su se kretale skupine ljudi. Vidim svakog čovjeka i u najtamnijem kutiću, kao da je preda mnom. Letimičan mi je pogled dosta, da vidim, da to nije Ona, koju tražim. Ja znam: — kad je spazim, sve će utihnuti, ja ću potonuti negdje duboko i pričinit će mi se, da mi u glavi bljeskaju plavkaste, oštre munje.

Na poljani se nešto grozničavo spremalo. Desno se izdizala jedna golema rpa borovog granja. Mladež je trčala amo-tamo.

Netko mi zadovoljno javi, da se priredjuje »bal-šampetr«. Imala je da dodje i glazba od Samokova. Venecijanski su »fenjeri« posvuda obješeni. Bit će i vatromet. Rakete, bengalsko svijetlo. I sav će se high-life iz gornjih i donjih vila sabrati na ovom mjestu.

I Hristina!

Podignem oči. Već dosta visoko, na plavom nebu pažljivo i nježno sagnut nad goru, sja polumjesec. U planini su njegove zrake tako silne kao punog mjeseca u gradu.

S dosadom razgledam »mletačke« lampione. Zar ću pod njihovim slabim svijetlom izvršiti ono, što sam odlučio da danas učinim? Ono, što će probiti sve nagomilane rpe predrasuda, obzira, navika — potpalit će i sabrani prah, koji tinja...

Ali ništa...

Kad udari odredjeni čas, poći ću duboko u goru, da saberem snage, čistoće, da slušam, što pripovijedaju mračni borići...

Idem sam samcat izmedju uspravnih stabala. Sa svih strana vrebaju mučaljivo na me izobličene prikaze i kao da čekaju, da li ću naći unutrašnji izvor, koji tražim... Ako ga nadjem, tada će se gora nenadano rasvijetliti i grane će se borova iznutra zasjajiti kao veličanstveni smaragdni ukrasi.

Bistrica klokoće i pjeva. Ja gotovo plačem od radosti. Još malo, još malo... Riječi samo čekaju trenutak, pa da nesuzdrživo zakipe...

Vidim pred sobom jednu pristalu figuru. Strogo joj je lice upočetku kao uvijek nepomično, oči joj gledaju metalnim bljeskom, usta su joj suho stisnuta. Ruke joj vise niz tijelo kao mrtve.

Ali mi riječi kipe, gore! To nisu više riječi. To je šum čitave gore, to su djevojačke molitve, to je glas sreće, koja se približava.

Odjedanput se strogo lice ovije nježnom koprenom. Ruke drhću, oči postaju tamne i široke i u njima gori daleki oganj, usnice cvjetaju...

Ja pripovijedam, pripovijedam o svemu, što gori u mom srcu. Mjesec se zaustavi na svom putu, da me sluša, gora gluho stenje i ponavlja moje riječi...

O, Hristino!

I oganj u njenim očima postaje neizdrživ. Rumenilo joj oblijeva prignutu glavu. Ruke joj još većma drhću i prsti se pružaju i traže nesigurno i postojano druge prste...

Tako ja idem po gori i to vidim pred samim sobom. I znam: ove će se večeri to dogoditi!... Znam!

Daleko, daleko već svira orkestar...

Polagano se vraćam natrag...

Poljana je rasvijetljena plamenovima ogromnog ognja. I pred borovim granama, koje pucketaju i prskaju mirijade crvenkastih zvijezda prema plavom nebu, stoje nepomične figure.

I medju njima, iz daljine, iz velike daljine prepoznajem...

* * *

Tu se svršavaju stranice toga dnevnika. Ali na kraju su mu još pridodana tri pisma.

Prvo glasi:

Sofija, 13. kolovoza 1912.

Vi me, bijedni prijatelju, pozivate, da dodjem k vama u Kostenec-Banju. Pišete mi, da su vas sanje prevarile, okrivljujete Hristinu radi malodušja i proklinjete high-life, o kojem držite, da je kriv vašoj nesreći. Pišete mi, da se mučite, da mislite na moj mirni, čovječni odnos prema vama, iska-

zujete mi niz nezasluženih komplimenata i tim mi pokazujete još jedanput, da zanesen jednom idejom ne vidite često istinskog čovjeka. I napokon me zovete, da vas utješim, da vam udahnem svoj zdravi nazor o svijetu i životu.

Pitam se — i kad ne bih imala jedan neodoljiv motiv, koji mi ne dopušta, da ispunim vašu želju — da li bih uistinu došla k vama u Kostenec? Pitam se, da li bih vam mogla štogod pomoći, da li bih vas uistinu utješila? Čini mi se, da ne bih u tom uspjela. Da utješiš nekoga, koji se nalazi u vašem položaju, moraš uzeti potpuno učešće u njegovoj boli, ne smiješ unositi u nju nikakvu disonancu, niti ga radšta koriti, dapače ni zapitati ga, da li ti možda nije sam prijatelj kriv za svoj jad...

Takve utjehe — na vašu sreću — sve da bih i htjela, ne bih vam mogla dati. Ali me vi molite još nešto: da u vas udahnem svoj zdravi nazor o svijetu i životu...

Ja sam se dugo kolebala, da li je uistinu dobro, da ispunim ovu vašu želju.

Strah me je, da se možda rasrdite na me, ako vam prouzročim boli. Možda bi vas moj dolazak još većma potresao. Ljudi od »high-life-a«, koji su vam najviše skloni, zovu vas »ludim idealistom«, — a upravo mi se to u vama svidja: ona sposobnost, da podajete osobito, lijepo značenje i najsitnijim dogadjajima, koje vidite ili preživljavate; da u ljudima, koje susrećete, vidite upravo ono, što biste htjeli da oni sadrže, da na sve bacite providnu i privlačivu koprenu ljepote i tragičnosti.

I zato se pitam, da li ne biste veoma mnogo izgubili od jedinstva svoga značaja, kad biste stekli onaj »zdravi nazor na život i svijet«, kojeg na žalost ni ja nemam u tolikoj mjeri, u kojoj mi ga pripisujete...

Ali vam ipak jedno hoću da kažem. Tužite se, mučite se, ali se ne podavajte previše duboko svojoj boli... Nemojte kopati u njoj, nemojte rovati

po prošlosti. Nastojte, da sve zaboravite. Sačuvajte neposrednost svoje tuge i radosti — sada, kad napokon preživjeste svoje čuvstvo prema Hristini — za istinsku ljubav prema jednom biću, koje barem po svojoj snazi zaslužuje takvu duboku predanost, za kakvu ste vi sposobni...

Ja vidim, kako nervozno drhću vaše ruke, kako se bolećivo i gnjevno mršti vaše lijepo, otvoreno čelo... Nemojte se srditi na me, prijatelju, — molim vas! Predočite si, da ste kod kuće, da sjedim prema vama i da vas držim za ruku. I tiho vam, tiho govorim s bolju i sa žalošću: »Hristina nije vrijedna tolike patnje... Vjerujte mi, nije vrijedna. Vi, vi ste sâm udahnuli u nju svu onu privlačivost, svu onu ljepotu, za koju mislite, da je u njoj!... Sva je vaša ljubav samo utvara... Otresite moru sa sebe... Sjetite se, što ste mi jednog dana pripovijedali, kad smo se prepirali o platonskoj ljubavi. ...Sjetite se svojih potpuno ispravnih misli... Ljubav mora da ima dušu i put i krv... Nemojte trošiti svoje energije u izmišljenim, tragičnim situacijama... Pogledajte Hristini u oči... I vidjet ćete — bila ona rodjena u high-life-u ili ne, — kako je u svakom slučaju nesposobna, da vam dade ono, što vi tražite i zaslužujete«...

I gle, ja sam vam napisala mnogo više negoli sam htjela... Ali ništa, ne ću baš ništa izbrisati... To je moje iskreno uvjerenje. Značilo bi, da ne uzimam nikakvog učešća u vašim doživljajima, kad vam ne bih sve rekla makar uz opasnost, da ćete se na mene veoma ljutiti!...

Ali se vi ne ćete na me srditi, jer znate, koliko vas cijenim, — toliko, te bih sigurno došla k vama, da vas utješim (premda sam svijesna o tom, da bih vam time vrlo malo pomogla) — kad ne bi bilo nesavladivog motiva, što sam vam ga spomenula na početku pisma...

I sada vam moram reći, kakav je to motiv... Zato treba da vam dadem nekoliko razjašnjenja i

da vas zamolim za oproštenje i za potpuno shvaćanje... Mogu li se nadati, da ćete mi to dati od srca?... Nemojte se čuditi ovom neobičnom uvodu — i pročitajte pažljivo ovo, što ću vam ispovjediti, pa pomislite i na to, da me je vas malo strah i da se osjećam kriva...

Sjećate li se jednog dana u početku našeg zbliženja? Ja sam vas pozvala u svoju kuću, da tobože u vas zamolim savjeta. Sjećate li se onog, što ste tada govorili?... U obliku priče o ljubavi nekakvog vašeg prijatelja, vi ste mi opisali svoju ljubav prema Hristini. Kasnije sam vas zapitala, je li moguće, da se jedan muškarac zanima za svoju ljubljenu, kad je već jedanput prestane ljubiti. A vi ste mi odgovorili: — ne, — ako se on za nju zanima, to znači, da mu je još draga! — Sjećate li se svega, što smo tom zgodom razgovarali?... Na odlasku se vi sjetiste, da sam vas zvala radi nekog savjeta, — ali vam rekoh neodredjeno, da mi je pitanje već jasno ili nešto slično. Sjećate li se i toga?

Zar niste opazili, kako sam bila zbunjena, kad sam vam odgovorila? Zato, jer vam nisam istine rekla. Ja sam vam trebala reći, da ste mi već dali nužni savjet, i da vam zahvalim, jer ste konačno još većma učvrstili moje uvjerenje, da moja ljubav nije svršena i da će prije ili kasnije doći dan, kad će planuti neodoljivom snagom...

Vjerujte mi, ja to nisam tada učinila samo iz stida, jer mi je nepodnošljivo, da makar i pred najbližim čovjekom otkrivam one kuteve svoje duše, u kojima su pohranjena moja intimna čuvstva.

Tko zna, i kad bih bila kod vas, da li bih vam se mogla onako ispovjediti, kako to činim sada u ovome pismu. Sada se malko silim, da vam sve kažem, jer ne osjećam, da sam vam to dužna.

Evo čujte:

Jednog dana prije, nego što sam vas pozvala k sebi radi jednog savjeta, dobila sam prvi put

nakon rastanka jedno pismo od Velinova... Ono nije bilo veoma dugačko — ali sam osjećala, kako iz svake riječi izbija živ interes za moj život — i to ne samo interes, nego i ljubomornost... U njemu se nalazi i ovaj pasus: »Ako smo se rastali, znači li to, da se moramo i zaboraviti? Ne možemo li se uzajamno poštivati, ne možemo li i nadalje ostati prijatelji... Ako jedan čovjek (tu je spomenuo vaše ime) može biti intiman s tobom, nemam li ja veće pravo, da ostanem tvoj prijatelj, da se interesiram za tvoj život, za tvoje misli?«

Koliko li sam već puta pročitala ovo pismo, koliko li sam puta nastojala, da ga odgonetam! Ja sam znala, da su ljudi počeli brbljati o nama i da su to prijatelji javili Velinovu. Znala sam, da je on ljubomoran... Mislila sam: nije moguće, da me ne ljubi, kad se brine za me, kako živim i s kim se družim. Ali sam se bojala, da nema možda uistinu toliko despotskih muškaraca, koji ne podnose — ni iza sebe — nikakvih suparnika. Tko zna, vaš spol ima često i mnogo nelogičnijih hirova od našeg... I kad sam se napatila čitavu noć, odlučila sam, da vas pozovem i da se posavjetujem s vama. Kad ste došli, onda mi ono, što Francuzi zovu »la pudeur du sentiment«, zatvori usta... Ali to nije ništa smetalo. Vi ste mi otvorili oči i učvrstili me u onom, što sam već mislila, da mi je činiti... I kad ste vi otišli, ja sam bila tvrdo uvjerena, da me Velinov ljubi. Ali, da ga iskušam, odgovorila sam mu veoma hladno i rezervirano... Nekoliko dana kasnije sastali smo se nas dvoje na drugi razgovor, u kojem ste mi tako jasno i delikatno razjasnili, što je prinukalo Velinova, da me ostavi... To razjašnjenje bilo je veliko otkriće za mene... Ja sam ranije isto naslućivala, ali mi vaše intuitivne riječi pokazaše i moje i njegove pogreške... I opet se u meni učvrsti vjera, da našoj sreći nije došao kraj... Ona usplamti još većma, kad mi stiže drugo pismo iz Pariza... toplije, ljubomornije od prvog, ali još ne potpuno pokorno... Kasnije...

Ah, dragi prijatelju, ja vam ne mogu više da pišem iscrpivo i da vam suhoparno izlažem činjenice... Htjela bih da kličem od bezumne radosti... Preda mnom leži posljednje pismo Petrovo, tako nježno, tako molećivo, kako samo on može da bude nježan i da moli... On mi šapuće svojim milim glasom, da ne može više da trpi, da me ludo ljubi, da ne će ništa, ništa, samo da dodjem u Pariz, da me može vidjeti i da može biti uvjeren, da nema nikog, nikog drugog uz mene...

I sutra će me Orient odvesti u njegov zagrljaj, za kojim sam sâma čeznula i za kojim uvijek čeznem...

Zbogom, dragi prijatelju! Hvala vam tisuću puta za sve, što ste mi dali, za sve s čim ste mi — a da ni sami niste za to znali — otvorili i moje i Petrove oči!...

Nemojte me zaboraviti! Nemojte se srditi na me! Ja sam tako sretna!

Stiščem vam vruće ruku

Olga Jankova.

* * *

Drugo je pismo pisano olovkom i drhćućim nejasnim rukopisom.

Ono glasi:

Sofija, dne 24. prosinca 1912.

Danas je Badnjak. Svi mi ranjeni drugovi otidjoše dolje, gdje je bilo pripravljeno božićno drvce. A ja sâm samcat u bijeloj goloj bolničkoj sobi, okružen atmosferom, koja je zasićena vonjem jodoforma i puna tolikih patnja, — atmosferom, koja dijeli čovjeka od života i zdravog svijeta. Na stolu do kreveta strši u vazi, koju je sestra donijela, borova grančica. Gledam je i mislim na jednu golemu borovu goru. I malo se pomalo sjećam svega onoga, što je bilo prije tako kratkog vremena. Prije tri-četiri mjeseca.

A čini mi se, da su već godine prošle od toga vremena... I samo mi dvije slike iskrsavaju iz sive, daleke magle dogadjajâ... Hristina i vi, draga gospodjo! Iz jedne slike izbija studen, a iz druge saučešće i pažnja... Premda znam: obuzeta stalnom radosnom srećom blještavog Pariza, vi si ne možete potpuno predočiti, da vaš ljetošnji prijatelj, kojeg tako bezbrižno upotrebiste, da pobudite ljubomornost u svoga dragoga, da onaj, koga ste malko prezirali radi neistinskog, simuliranog, naduvenog osjećaja prema Hristini, — da je taj čovjek uistinu veoma, veoma nesretan, — ja vam ipak pišem, jer znam, makar kako malo sućuti pobudi moj udes u vama, bit će to bar istinska sućut.

Po rukopisu ćete, draga gospodjo, prepoznati, da sam teško bolestan... To je posljedica moje nečuvene smjelosti u aferi s kožama, na koju se možda sjećate... Nekoliko dana poslije moje ostavke dobijem poziv na mobilizaciju. Premda sam bio član vojničkog suda, poslaše me u desetu pukovniju. Kasnije sam doznao, da je ministarstvo rata tajnim pismom upozorilo moga zapovjednika na mene, da pazi na mene i da me strogo drži, jer sam opasan čovjek, i da mi nipošto ne da nikakve olakšice. Pukovnik je točno izvršio ovaj nalog: gdjegod je bilo opasnih operacija i kad god je trebalo zagledati smrti u oči, onamo je slao mene. I jedne noći, kad sam puzao k utvrdama sa još deset ljudi, poslan, da otkrijem skrovište jedne turske strojne puške i da je zarobim, naidjem na čitavu jednu neprijateljsku četu i moradoh se s njom upustiti u borbu, jer nas je bila opkolila. Dok mi dodjoše naši u pomoć, svi mi vojnici pogiboše, a mene raniše na tri mjesta u prsa i krsta... Od toga doba ležim u bolnici, paraliziran, te ne mogu ni da sjedim ni da se okrenem bez tudje pomoći. I iz dana u dan slabi mi sve više organizam... i konac mi nije daleko!...

— *3. siječnja 1913.*

Prekinuo sam za punu nedjelju svoje pismo. Bilo mi je veoma zlo. Ali mi se od prekjučer sile neočekivano povratiše i liječnici mi opet ulijevaju nadu u skorašnji, još veći oporavak... Daj Bože!

Za čitavo ono vrijeme, dok sam bio tako slab, da nisam mogao ni pisati, bavio sam se čitanjem svoga dnevnika... Pročitao sam nekoliko puta i vaše pismo, koje sam priložio bilježnici... Ah, to pismo! Koliko sam se srdio tada, kad sam ga dobio u Kostenec!... Pripremio sam nekoliko ljutitih odgovora, ali je dobro, da vam ih nisam poslao... Vaš me nastavnički ton nagonio na bjesnilo... »Nije bilo dosta, što se igrala sa mnom, da pooštri ljubomornost u Velinova, nije dosta, što me je sama poticala, da idem u Čam-Koriju ka Hristini, tobože s »pedagoškim« ciljem — da mi se otvore oči, — nego još gore, ona mi sa visine svoje »istinske« ljubavi čita moralne lekcije!...«

Sada, dakako, od čitave te srdžbe nije ostalo ništa u mojoj duši. Jasno mi je, da vi, obuzeta ponovno rasplamsalom stihijom svoga silnog čuvstva, niste mogli da gledate na svaku drugu ljubav drukčije nego sa sažalnom ironijom i prezirom. To je potpuno naravno i lijepo.

Ali, ipak, vaš sud o mojoj ljubavi prema Hristini nije ispravan... Ja sam uistinu ljubio svoju »daleku vilu«. Samo je jedno, što nisam tada spoznavao, a što mi je sada jasno: da mi je ljubav bila nezavisna od svih onih motiva i razloga, za koje sam smatrao da opravdavaju tu ljubav i da joj pridavaju vrijednost i jedinstvenost. Ja sam ljubio Hristinu ne samo radi njezine ljepote, nego i radi njezinih skrivenih svojstava, za koja sam mislio da ću ih izvabiti iz nje, ne radi pretpostavljenog srodstva naših duša, — nego prosto tako, bez uzroka, kao što je ljubim i sada još, kad je već grofica Pereiras i kad živi u Madridu... Tko može da kaže, zašto

je ljubim? Možeš nabrojiti tisuću svojstava, radi kojih ti je ljubljeni čovjek drag, a kasnije, kad vidiš, da tih svojstava uopće nema, opet ćeš ga i dalje ljubiti, kao što si ga prije ljubio!...

Čini mi se, da nemate pravo na onom mjestu, gdje mi pišete u pismu: »pogledajte Hristini u oči. I vidjet ćete, da bi ona — bila rodjena u high-life-u ili ne — bila isto tako nesposobna, da vam dade ono, što vi tražite i zaslužujete!«

Sada, kad sam tako bolestan, kad u budućnosti vidim samo užas i kad mi je sva utjeha u prošlosti, ja ne mogu a da ne vjerujem, da sam preživio uistinu jedno snažno čuvstvo i samo zato nisam postigao punu sreću, jer mi je stojao na putu svijet sa svojim prezrenim, prokletim, licemjernim zakonima, koje u mojem slučaju ne bi nitko mogao nadvladati... Želim, da samo dvije stvari spasim u samom sebi: ljubav prema Hristini i mržnju na high-life!...

— 6. siječnja 1913.

Čas mi je bolje, čas opet gore. Tako već tri mjeseca.

Ali da nastavimo svoj razgovor! Znate li, ja si sada kroz čitavo svoje vrijeme predstavljam, kako sjedim s vama u lijepoj sobi vaše stare kuće, gledam vaše goleme, pažljive oči i pripovijedam vam o sebi... Direktno o sebi, ne kao ranije u formi, da govorim o kakvom svom tobožnjem prijatelju...

Ja bih vas htio da uvjerim, da nisam bio samo »ludi idealista«, da nisam pokrio veličanstvenim plaštem svoja čuvstva... nego da sam uistinu živio, patio... Da mi nije prošlost puna utvara, da se nisam borio s vjetrenjačama!... Da mi je ona draga, isto tako vrijedna kao vama vaša prošlost i sadašnjost... Čini mi se strašno, što naročito i od vas tražim, da se saglasite s ovim... Vi, jedincati čovjek od stotine mojih znanaca, koji bi me mogao shvatiti!...

I zato mi dolazi na pamet, da vam pošaljem svoj dnevnik, pa da mi iskreno odgovorite, je li ostajete pri starom svom mišljenju...

— 17. siječnja 1913.

Pomislite, gospodjo, da ja, koji sam tri mjeseca ležao potpuno sâm, dobivam svaki dan goste... Goste iz high-life-a!... Jednog dana dodje slučajno gospodjica Mimi Veleva u bolnicu, da razdijeli cigarete, što ih je darovala Carica, i tako me nenadano nadje! »Bože moj, kako nitko nije znao, da... nesretnik...« I kad joj nešto oštro odgovorih, ona pljesne s rukama, nasmija se i svečano usklikne: »I usprkos tome svemu, što ste vi tako oštrouman... Moram odmah javiti svima prijateljicama!« Pokušao sam da prosvjedujem. Ali mi nije ništa pomoglo... Od tog me vremena svaki dan netko posjećuje. Tri lude prijateljice, o kojima sam već jedanput pripovijedao, sestre Simeonove, Teodor Benev, Bibi Zafirova, njezina sestra Elen...

I svi su ti ljudi sasvim drukčiji,... naprosto ne mogu da ih poznam... Pažljivi, susretljivi, tihi, laskavi... Je li moguće, da sam bio toliko slijep, te nisam vidio ni jedno drugo svojstvo u njima?... Je li moguće, da sam se toliko varao?...

Pokušao sam, da se osvijestim, govorio sam sâm sebi, da je njihova sućut prema meni samo jedna igra milosrdja i da se oni sa mnom zabavljaju kao s lutkom; ali srce mi se protiv volje smekšalo i ono ište, da im stišćem ruku, da im zahvalim, što me ne ostavljaju samog u strašnoj, mučnoj samoći. Nestade mi mržnje na high-life...

Ali zajedno s tim nestaje i moje unutrašnje tvrdokornosti... Ruši se i čitav moj nazor o svijetu, koji je hranio i mržnju i ljubav!

Jao meni, ako mi u osnovi čitavog mog prošlog života leži nepopravljiva pogreška? Jao meni, ako sam morao da se držim i ponašam blago prema ljudima, mjesto da ih optužujem, ismjehavam.

Da znate, draga gospodjo, kako je mučno, kad poput trupa ležiš i ništa, ništa ne možeš više da popraviš!...

— *10. veljače 1913.*

Danas, poslije dugog perioda slabosti, ponovno mi je malo bolje. Prsti mi mogu da drže pero... Ali tko zna, neće li me opet poslije podne svladati potpuna klonulost i nemoć, koja me neće više nikako ispustiti iz svojih pandža — usprkos svim utješnim uvjeravanjima mojih liječnika!... Zato hoću, da što prije iskoristim kratke časove olakšice i da vam ukratko opišem, što se dogodilo izmedju Hristine i mene one glasovite čam-korijske večeri. Oprostite mi, da pričam jedno te isto i samom sebi... ali nemam vremena, a da u duši ne ostavim mnogo nedorečenih stvari... i dok nije kasno, hoću da vam ih ispripovjedim... i vama i samom sebi!

Kad sam se poslije svog mahnitog putovanja nenadano pojavio u Čam-Koriji, našao sam se u potpunoj zaboravi. Sve se prelijevalo u meni. Nisam mogao da kontroliram ni jedne svoje kretnje. Radio sam, rukovodjen od nekakve sile, koja mi je davala čudnovato osvjedočenje, da će se dogoditi ono, što sam mislio.

U tim trenucima najviše čežnje nije mi se činilo ništa nemoguće. Hristina mi se pričinjaše nekakvom vrstom svega najljepšeg na svijetu. Gdjekad me obuzimala i ova sumnja: je li ona uistinu biće ili samo stvor moje fantazije, koja žedja za ljepotom?

Kad sam se povratio u »Pjesoko« sa svoje omamljene šetnje po planini, čitav je high-life bio na poljani. Sve poznate figure iz salona. One ni usred božje prirode nisu izgubile ništa od svojih crta i od svog ličila; planine im nisu dale nikakav drugi lik.

Samokovski orkestar svirao je krivo i zaglušno Titanic-valcer. Umjetnička sentimentalnost melodije zvučila je divlje usred surovog noćnog

mira; venecijanski lampioni slijepo su žmirkali, kao da su se gušili pod pritiskom plavog mjesečevog svijetla. — Mučaljivo su i žalosno gledali crni borovi, kako se po poljani tuku ljudi s konfetima i kako gaze rosnu travu. Čulo se posvuda histerično kriještanje djevojaka i uzbudjeni smijeh muškaraca.

Lijep je bio sam oganj, koji je praskao sa strane.

Da je tako bilo — sjećam se sada. Ali tada mi se sve činilo beskonačno harmonično — nekakav praznik, priredjen za mene i za ono, što sam odlučio da večeras izvršim.

Kad izidjoh na poljanu, opazih pred ognjem izmedju nekoliko djevojaka Hristinu. Ja sam je prepoznao po njenoj crnoj silueti, i taj me prvi pogled prikova na mjestu. Nakrcao sam se elementarnim čuvstvima, koja više nisu bila naslada, nego nešto gotovo strašno. Ona me slomiše, oduzeše mi dar govora i stegoše mi tako srce, da sam osjetio bol kao od udarca nožem...

Ali čas poslije, kao u snu, guran nekom stranom silom — polagano pristupih k ognju, koji je zacrvenio lice Hristinino, mučaljivo se poklonih i tiho progovorih.

— Ja dodjoh samo radi vas!...

Hristina se naglo okrene i pogleda me široko otvorenih očiju. Kasnije joj se iznenada na usnicama pomoli vrući, sretni smiješak, s kakvim je nisam nikad susreo... Desnica joj brže poleti naprijed, dapače joj se i lijeva ruka podigne, a prsti mi osjetiše silan, drhtav stisak...

Nekakav mi kipući val prostruji grudi i zavrti me u svojem burnom vihoru. Pričini mi se, da mi je lice moje drage sasvim blizu. Ono mi prikrije svojim snježno-rumenim bljeskom čitavu okolicu. Oči joj postadoše duboka zelenkasta jezera, u koja ja utonuh. Male joj se usnice preobraziše u gusti ćilim rosnih ružinih latica; a u isto vrijeme sam se čudio, kako su te usnice male, zamamno male...

I nenadano vidjeh, kako te usnice cvjetaju, a srebrni poznati smijeh nervozno naniže svoju bisernu brojanicu.

— Vi ste onaj isti, progovori Hristina, nastojeći da bude mirna...

Ali ona nije mogla sakriti od mene, kako joj se prsni koš nejednolično diže i kako su joj uzbudjene oble dvije čaše ljubavi, koje su ga pokrivale.

— Samo neke ekstravagantnosti može čovjek od vas dočekati! nastavi Hristina ljutito.

Obazre se i reče nekomu:

— Tu je strašno vruće...

I napokon mi bezbrižnom kretnjom prema ostalima, koji su nas gledali, reče:

— Hajte, da zaplešemo!

I spusti se naglo prema poljani. Polumrak je brže ogrne i nekakva je skupina za čas sakrije. Kad sam došao k sebi, spazih je u tami kraj jednog rasvijetljenog bora, gdje su je samo moje oštre zaljubljene oči mogle vidjeti. Ja vidjeh dapače iz tolike daljine, kako me njezin obasjani pogled zove.

I krenuh polagano onamo tihim, ali grabežljivim koracima, kao da sam pomno vrebao. Kad se približih, ona šutljivo otidje još u veću tamu, krene po dugačkoj sjeni, koja je padala s drva, okrene glavu i progovori tiho:

— Da idemo malo u planinu!...

Činilo mi se, da mi srce oblijeće grudi kao ptica u krletci, tražeći izlaz, da jurne napolje i zapjeva...

Poslije nekoliko koračaja Hristina mi još tiše šapne:

— Ne vidim... pomozite mi!

I ja osjetih, da se njezini prsti malo po malo šuljaju pod moj lakat, čuh, kako se njezin svileni rukav s nježnim šuškanjem kliznu pod moju mišicu. Savijem brže ruku, da primim dragocjen teret, koji se o nju objesio...

Obuze me nenadano neopisivi mir. Svijet i prošlost s njenim teškim danima iščezoše negdje duboko. Učini mi se, da koracam po nekakvom srebrnom putu, što ga mjesec obasjava, i da stupam ne žureći se prema oltaru ljubavi...

Naokolo se planina još većma zgušćivala. Hristina duboko uzdahne i jedva čujno upita:

— Jeste li primili moje pismo?

Trepnuh začudjeno, da me je ona sama pozvala, a da ja za to nisam ništa znao. Nasmiješih se gotovo milostivo i prošaptah:

— Ne, vaše pismo nisam dobio... ali sam čuo njegov poziv...

Mi smo i dalje išli, a pred nama se pokaza jedan mali, mahovinom obrasli, mjesecem osvijetljeni proplanak. Hristina me tiho povuče tamo i zastade.

Prodje nekoliko časaka, činilo mi se, da se polagano ljuljam negdje na granici izmedju života i smrti, gdje se slijevaju moć bića i dubok pokoj nestalih stvari...: Gledao sam mjesec, koji je urezao svoj bijeli srebrni polukrug na nebesima i rasipao svoju svjetlost na sve strane... Znao sam: sreća je već u mojim rukama...

Nenadano osjetih, da se Hristina miče, njezina ruka povuče moju. I kad se okrenuh, ne osjetih dapače začudjenja, nego samo silnu omaglicu...

Moja draga zabacila je glavu natrag i okrenula svoje obasjano lice prema meni. Kroz njezine polupritvorene oči strujio je teški pogled, tako kao što kapa med sa zrelog ploda pod žarkim suncem. Medju njenim usnicama zabijelišе se sitni zubi. Tanke joj nosnice zadrhtaše. I polagano, polagano, nožni joj prsti počeše da dižu tijelo...

Tada se prignuh i ja i položih ruke na njezina ramena. Sustegnem se na čas, zadržan od svetoga straha pred onim, što me je čekalo, i sa kratkim ridanjem nezasitne radosti upijem svoje usne u njezine...

Bili su to trenuci izvan vremena i povrh svih čuvstava... Kasnije se naš zanos razbistri i rasvijetli... Spoznadoh, da Hristina leži u mome naručaju, da njezine glatke i hladne ruke grle moj vrat, da su njezini tanki prsti upleteni u moje kose i da ih trgaju do boli... Neizmjerna zahvalnost i sveto poštovanje prema njoj ropski me ponizi.

— Oh, Hristino, promucah...

— Hristino, ponovih još radosnije, da znaš, kako te ljubim... da znaš, koliko sam čeznuo za tobom...

Obujmim njezinu glavu, ludo se zagledah u njezine oči i prošaptah nesuzdržljivo:

— Ali ti si sada moja, moja...

— Hristina zadrhta, i ja još s većim žarom progovorim:

— Znaš li ti, što se dogodilo? Znaš li, što će biti za obadvoje nas uspomena na ovu ludu mjesečnu noć?... Pogledaj! Gledaj šutljivu goru okolo nas... Čuješ li, kako se ona raduje, što smo se mi našli... Zauvijek, zauvijek... Hristino, reci, osjećaš li ti, što znači ova riječ: Zauvijek... Moja, moja, moja... Zauvijek!... Nitko te više ne može oteti od mene...

Pri svakoj sam riječi pritiskivao dlanove o obraze Hristine... I ona je slušala zaklopljenih očiju... Tada se približih sasvim do njezinih usana i nečujno prošaptah:

— Hristino... Jesi li zauvijek moja?...

Vidjeh, kako su joj se trepavice savile, da još jače zatvore oči.

— Hristino! pozvah je glasnije.

Duboki se uzdah izvinu iz njezinih grudi. Usnice joj se konvulzivno saviše, a kasnije se protegoše za novi cjelov.

Srsi me prodjoše i moradoh preplašeno uzviknuti:

— Hristino, reci, reci!...

Prodje nekoliko trenutaka...

I nenadano se moja draga naglom kretnjom oklíznu poput jegulje iz moga naručaja. Oči joj ljutito bljesnuše i usnice joj izustiše jadno i očajno:

— Zašto ne šutite... Zašto morate uvijek da govorite?...

Ne razumjeh je, samo je poraženo pogledah... Ona obori glavu, kasnije udari oštro nogom, okrene se i dobaci mi taman, preziran pogled.

— Hristino, što hoćeš da mi time kažeš? povikah, još većma zbunjen radi neočekivanog njezina pokreta i posljednih riječi.

Jedno nervozno dizanje ramena bijaše njezin odgovor. Nastupi šutnja... Moja ljubljena zadrhta, pa protrlja ruke kao da joj je zima, i pogleda me ispod vjedja. Onda opet procvate zavodljivi smiješak na njenim usnicama i tijelo joj se priljubi uz mene.

— Hristino, zašto me još mučiš, kad me ljubiš?

Ali kao da sam je uvrijedio, ona oštro odstupi nazad i očajno izusti:

— Kad ne shvaćate, tko vam je kriv?!...

— Hristino, povikah bolećivo i zakoračih.

— Stojte tu, okretno i ljutito odgovori moja draga, i dok se ja osvijestih, ona brže pobježe prema Pjesoku, gdje se oganj svjetlucao medju borićima...

Odavle do kraja pismo je napisano tudjim rukopisom:

Dugo vremena prodje, dok sam došao k sebi. Ali mi sjećanje nije moglo unijeti svijetla u onaj čudni dogadjaj, koji sam proživio. Tisuću pitanja poče kružiti u mojoj omamljenoj glavi... i nijedan odgovor ne nadjoh u kaotičnom zapletaju najkontradiktornijih misli...

Sve se to dogodilo tako neočekivano, tako brzo — i Hristinina ljubav i njezin nenadani gnjev, da se nisam pače mogao ni sjetiti dobro čitavog toga dogadjaja.

Moja je omaglica bila tako silna, da nisam ni osjećao nikakvoga iznenadjenja. Ne, ja sam samo nastojao da shvatim, zašto je pobjegla Hristina, pošto mi se neodoljivo bacila u naručaj?

Makinalno krenuh prijekim putem kroz planinu. Išao sam kao pijan, propadao sam u jame, poticao se o drveće, sjećam se, da sam pregazio dubok potok... I čitavo su mi vrijeme misli kružile glavom poput vihra... I šaptao sam sâm sebi:

»Tada me ona uze ispod ruke, kasnije me povede prema proplanku... kasnije...«

Ali prije nego što sam mogao da ponovim po redu sve, što se dogodilo, misli bi odletjele naprijed i vraćale se, tiskale se kao čopor gonjenih vukova, koji traže izlaz...

Malo pomalo poče mi se bistriti um. Mogao sam da se jasno sjetim časova, provedenih skupa sa Hristinom...

Nenadàno mi se čitavo uvjerenje, s kojim sam krenuo iz Sofije, povrati. Povrati mi se i potpun mir.

»Od čega sam se uplašio?... Što mi je rekla Hristina?«

I gotovo prasnuh u smijeh...

»Glupan!... Kako je još ni tada nisam shvatio?...«

Povrati se i moja radost. Ja jurnem ludo kroz planinu, da izadjem na kakav put i da idem ka Hristini. Da panem na koljena pred njom i da joj prošapćem:

— Oprosti, oprosti mi, što ti rekoh toliko nepotrebnih i praznih riječi. Eto, opet sam uz tebe... I shvaćam, da ti hoćeš da ja šutim... Nemoj mi reći ništa... ništa... Zagrli me samo i pusti da te gledam... Oprosti mi, što poslije cjelova tako drsko posegoh za tvojim djevičanskim sramom i zaiskah, da čujem, da je sreća došla... Kao da mi tvoje usne, tvoje oči, tvoje tijelo nije ponavljalo, da je sreća došla, — tako da nije trebalo neskromnih riječi... Oprosti mi... Gledaj, ja šutim... šutim... zagledaj se u moje oči i čuj, kako ti šapćem svoju ljubav. Daj mi svoj pogled, pa da čujem kako me ljubiš...

Ja sam trčao kroz goru. Bodljikavo me je granje šibalo, žilava paprat me smetala, klizao sam se i uporno krčio put... Napokon izadjoh na nekakvu poljanu, spazih svjetlost i razabrah, da se nalazim negdje izmedju Pjesoka i Vile Fanta. Krenem na lijevo i skočim na cestu. Gotovo trkom prodjoh mimo nekakvih zaspalih ljetnikovaca, sidjoh dolje i začujem zvukove orkestra i poklike ljudi.

I tada zastadoh malo, da uzmem daha i da se odmorim. Sjednem u sjenu nekakvog panja, podignem glavu, zagledam se put nebesa, koja su virila medju raščupanim granjem. Na trenutak se zanesoh.

Nenadano začujem korake i tihe glasove. Instinktivno se skutrih i pritajih. Koraci se polagano približiše i pet-šest koraka dalje od mene, iza zavoja ceste, pojavi se, obasjana mjesečinom, Hristina sa Elenom Zafirovom.

Moja ljubljena zastade i pogleda mjesečinu, koja bljesne u njenim velikim očima.

Elen zašuti i upita čas poslije:

— E, a zatim?...

Hristina se oštro okrene i odgovori ljutito:

— Što poslije? Ništa!

Popravi si nervozno kosu i dodade hirovito glasom, u kojem su drhtale sakrivene suze:

— I uvijek, uvijek je tako uradio... Koliko puta — na tenisu, jedanput kod kuće, drugi put, kad smo išli skupa k zlatarima, rekla sam sama sebi: Eto... I mjesto da mi uhvati ruku, koju mu pružam, umjesto da... uradi, što treba... on će mi reći nešto i brže će me prisiliti, da odstupim... a poslije će se i srditi na mene...

— Hm, reče neodredjeno Elen.

Opet zašutiše. Kasnije upita Hristina svoju drugaricu:

— Svidja li ti se on?...

Elen nezadovoljno odgovori:

— Mislim, da je ohol...

Hristina se tiho nasmija:

— O, prema meni on nije nipošto ohol.

I dodade sanjarski:

— On ima lijepe tople zlaćane oči, tanke lake kose... slatka, slatka usta i snažne ruke...

— Da, saglasi se nerado Elen.

— On je uman, prihvati ponovno Hristina, mnogo je oštroumniji od Pereirasa...

I nastavi dosadno i nestrpljivo:

— Ali zašto ne će da shvati, da se ne mogu udati za njega... Zašto mi je i danas izbrbljao sve ono o ljubavi »zauvijek«, o planinama, o mjesecu, o moja, tvoj... kad smo se napokon bili onako lijepo zagrlili?...

— On te ljubi, pokuša da je uvjeri Elen.

Hristina je pogleda ozbiljno i odgovori:

— I ja njega ljubim, ali znaj, da ne mogu poći za njega... Znaj, da se oženimo, sva bi naša ljubav iščeznula bez traga... On bi išao za svojim poslom u ured, ja bih bila u salonu, a vidjevali bismo se samo ujutro i navečer... Jednom riječju, kako je bilo izmedju moje mame i tate, kako je bilo u porodici Petrovih, u porodici Tolevih... Zar su se oni uzeli iz ljubavi?...

Hristina umukne, zamisli se i zakima glavom:

— Kako ja mislim, ljubavi ima samo u preljubu i katkada prije ženidbe...

Zatim se nasmiješi i dodade:

— Ako je sigurno, da naša ljubav, čim se uzmemo, ishlapi, — zašto da se onda ženimo?... Nije li bolje, da sve lijepo prokušamo, a da se ne vežemo? Kako ne može da to shvati?

Elen zašuti i progovori apatično:

— Hajde, da idemo malo gore...

Hristina polagano prodje pokraj mene i zamišljeno reče:

— Sutra mu može doći pamet u glavu... i tada ćemo provesti lijepe dane...

Prijateljica je upita:

— A zar Pereiras ne će opet doći?

— Ah, zašto Pereiras nije mjesto »ludog idealiste«, a idealist mjesto Pereirasa...

I dalje joj riječi nestadoše u šumi Bistrice...

Pola sata kasnije koračao sam već cestom prema Radoilu i Kostenec-Banji. Mjesečina je hladno crtala moju osamljenu sjenu na plavkastom putu...

Ja sam bježao, jer sam se bojao, da mi ne bi »sutra došla pamet u glavu«.

Protiv toga se bunila čitava moja ljubav!

* * *

Napokon treće pismo, koje je priloženo bilježnici, glasi ovako:

Sofija, 12. ožujka 1913.

Vrlo poštovana gospodjo! Skupa s ovim recima šaljem vam dnevnik potporučnika Stojana Taneva i dva pisma. Kratko vrijeme prije svoje smrti i pošto mi je izdiktirao svoju historiju — sam nije mogao da piše — zanio se u duboko razmišljanje i nenadano me zamoli, da poslije njegove smrti pošaljem vama njegov dnevnik i ova pisma. Pri tome dodade s običnim svojim lijepim, malo skeptičnim smiješkom, kojeg mu nije dapače ni teška bolest mogla izbrisati: »Pusti, neka malo zaplače, to ništa ne znači!«

Desetak dana kasnije započela je mučna agonija, za koje su mu se često sa usta kidali poklici: »Hristino«... Napokon je dne 2. ožujka Tanev umro, potpuno iscrpljen. Sprovod mu se obavio u najvećoj tišini, prema njegovoj oporučnoj želji razaslaše se smrtovnice i nekrolozi tek dva-tri dana kasnije.

Potporučnik Tanev podnašao je svoju bolest veoma strpljivo. Pri koncu je bio veoma nervozan. To se može lako razjasniti, kad se uzme u obzir opći tok paralize, a ujedno i okolnost, da je bio potpuno osamljen. Različita lica iz našeg višeg društva, koja su ga u toku mjeseca siječnja posjećivala veoma često, malo su ga po malo ostavljala, premda ih je primao s velikom ljubaznošću; od mjeseca veljače pa do smrti posjećivao ga je katkada samo jedan kolega iz ministarstva, gdje je pokojnik služio prošle godine.

Jer mislim, da ovi podaci nisu bez ikakvog interesa za vas, molim vas, da primite uvjerenje mog odličnog poštovanja

Dr. Stoilov,
mladji ordinator.

Dnevnik i pismo bijahu uloženi u velik omot s ovim naslovom:

Grofici Hristini Pereiras,
putem ministarstva vanjskih poslova.
Madrid.

A na rubu omota je bilo napisano:

»Natrag. Naslovnica je otputovala sa svojim mužem, koji je izašao iz evidencije ministarstva, i nalazi se u Indiji ili na Filipinskim otocima. Nije poznato, kad će se vratiti«.

Preveo dr. **Ivan Esih.**

378. »**Carevićevo srce**«. Kao ljudski dokumenat osobite vrste iz zbiljskoga života pobudjuje ovaj memoarni roman kneginje Bebutove najveći interes čitaočev od početka do kraja. Prikazuje privatni život prijestolonasljednika Georgija u kavkaskom Abastumanu, gdje je brat zadnjega cara iz kuće Romanovâ, Nikolaja, umro od tuberkuloze. Bolujući, on se najnježnijom ljubavlju zaljubio u jednako nježnu krasoticu, koju autorka nazivlje kneginjom Marom Rokotovom, a koja je, kako se misli, identična s tom autorkom. I nije isključeno, da bi ta ljubav bila spasila carevića, da je nije njegova mati s pomoću nesavjesnih službenika nemilosrdno raskinula. Kako se to dogodilo i kako su pri tom stradali carević i njegova idealna odabranica, to nam prikazuje ovaj roman na osnovu sačuvane njihove prenježne korespondencije i njihovih dnevnika. Mnogu stranicu ovog (ilustriranog) romana, koji je u svakom pogledu veoma interesantan, ne može čitalac da pročita, a da mu se ne zasuze oči... — Din. 36.—, vezana Din. 46.—.

379. »**Kopnom u Indiju**«. Od onog istog čuvenog Švedjanina Sven Hedina, koji je čitaocima Zabavne Biblioteke već poznat, pa stoga nije nužno govoriti o njegovom vanredno zanimivom načinu pripovijedanja. Njegova su najslavnija geografijska istraživanja o tajanstvenom Tibetu, što ga je prošao uz najveće poteškoće u dva smjera, izdavši nakon povratka o njem dva ogromna monumentalna djela. Po ovim djelima priredjena su za zreliju mladež, koja ga u cijeloj Evropi s nasladom čita, dva izdanja, od kojih je jedno u ovoj knjizi. Opisuje se u njoj kopneni put Hedinov kroz pustinje jermenske, perzijske, afganistanske i beludžistanske do Indije, i to ne samo s naučnom točnošću, po kojoj je Hedin slavan geograf, nego i s onim zanimivim načinom pripovijedanja, u kojem je Hedin majstor. Nema sumnje, da će ova bogato ilustrirana knjiga doći našoj zreliioj mladeži kao naručena. Din. 18.—, uvezana Din. 28.—.

Sredinom mjeseca aprila izaći će kao 381. knjiga Zabavne Biblioteke najnovije djelo francuskog spisatelja Octava Aubry-a:

„MARIJA WALEWSKA"

(Roman o velikoj i tajnoj Napoleonovoj ljubavi.)

Ovaj roman, koji je izišao u autorovoj seriji »Le Roman dans l'Histoire«, doživio je već lani (1925.) 13 izdanja.

